

כך זה היה

דויד מירסקי

תרגמה מרוסית וערכה

יוליה מירסקי

מאי 2023

עריכה לשונית – אהובה סתיו
הכנה לדפוס – גלי ביכלר
הדפסה – ש.ע.ל עבודות דפוס

כל הזכויות שמורות ליוליה מירסקי juliamirsky@gmail.com

אין לשכפל, להעתיק, לצלם, להקליט, לתרגם, לאחסן במאגר מידע,
לשדר או לקלוט בכל דרך או בכל אמצעי אלקטרוני, אופטי או מכני
אחר, כל חלק שהוא מהחומר בספר זה.
שימוש מסחרי מכל סוג בחומר הכלול בספר אסור בהחלט אלא
ברשות מפורשת בכתב מהמחברת.

מאת המתרגמת

את ההקדמה הבאה כתב אבי, דויד מירסקי, בשנת חייו האחרונה,
:1984

"היום, כשאני מביט לאחור על חיי המורכבים, ושוקל את כל מה שחוויתי, אני מרגיש שאני לא יכול, פשוט לא מסוגל לשמור את הכול לעצמי ולקחת איתי לעולם הבא. הבנתי שאני חלק - או יותר נכון, חלקיק - מהאנושות ומההיסטוריה שלה, ואני רוצה לתת את העדות האנושית שלי.

בגלל היותי יהודי הייתי רוצה מאוד שהקוראים שלי, יהודים

ולא יהודים, יבינו אותי היטב. אני בוחל בכל ביטוי של קיצוניות ולאומנות, ואין בי אף לא גרם אחד של התנשאות לאומית. יש לי ביקורת קשה על תהליך ההתבוללות שעודדה התעמולה הסובייטית, שמטרתה הייתה השמדה מלאה של הלאום היהודי. אני כותב מתוך רצון להביא תועלת לעם היהודי, מבלי להזיק לאחרים. ואם אני משמיע ביקורת גם על ישראל האהובה שלי, אני עושה זאת לא בשביל להזיק לה, אלא בשביל לעזור לה באמצעות התרופה העוצמתית ביותר בעולם – האמת. מנקודת המבט שלי, ציוני הוא לא מי שמתעלם מהחסרונות שלנו, אלא מי שרואה אותם ועושה את כל מה שאפשר כדי לתקנם. "

בראשיתה של שנת 2023, כמעט 40 שנה לאחר מותו של אבי, אני רואה בכאב צורב איך עדיין יש צורך להסביר שביקורת היא "לא בשביל להזיק", ושאני ורבות ישראלים כמוני יוצאים למחאות, צעדות והפגנות כדי להגן על ישראל האהובה שלנו מפני חבורה של אנשים שיכורי כוח וחסרי דעת, העלולים להחריב כל מה שבנינו כאן ביחד.

היומנים של אבא המתינו לתרגום שנים רבות. אימי לא הסכימה שאנו, בנותיה, נקרא ביומנים, ואכן לא קראנו עד יום מותה, לפני כשנתיים. אך כאשר קראנו, לא הצלחנו להבין מדוע הסתירה אותם מאיתנו. יכול להיות שפשוט רצתה להמשיך ולהחזיק בבלעדיות של הקשר האינטימי שלה עם אבי גם לאחר מותו. אבל גם כאשר הגיעו היומנים לידי, התמהמהתי מאוד. הרתיע אותי כתב היד הקטן, הצפוף, הקשה מאוד לפענוח, מחיקות על גבי מחיקות, מאות עמודים, וברוסית - שאומנם אני שולטת בה היטב, אבל היא אינה שפה טבעית בשבילי. חששתי גם ממה שאמצא בין הדפים – סודות אפלים, דברים שיהיה לי קשה לגלות ולשאת. אני יכולה להרגיע מראש, החששות שלי התבדו. אכן מלאכת הפענוח לא הייתה קלה וארכה שעות רבות, וזכוכית מגדלת עזרה לי בקטעים הצפופים במיוחד; אך לא מצאתי ביומנים של אבי סודות אפלים ולא אפלים, ואף על פי שתכנים רבים עוררו עצב וכאב, יכולתי להכיל גם אותם. בשנה האחרונה, היא השנה הראשונה לפרישתי לגמלאות, עבדתי על הספר בקצב איטי ונינוח, עמוד או שניים ביום; אבל בחודשיים האחרונים, מאז שהממשלה החדשה פתחה במסע ההרס שלה תחת מסווה של "רפורמה משפטית", ועוד רעיונות זוועתיים שמשוחררים לאוויר העולם מדי יום - ביטול סעיף הנכד בחוק השבות, הגבלת זכות השביתה, סגירת תאגיד השידור הציבורי, איסור על נגינה בכותל ועוד - התחלתי להרגיש דחיפות רבה.

אני מרגישה שמוטלת עליי אחריות להעביר לדור הצעיר
במשפחה, הדור שימשיך לחיות תחת ההשלכות של מה שעובר
כעת על ישראל, את "העדות האנושית" של אבא: את העדות שלו
על חיים בדיקטטורה ובמלחמה, על אנטישמיות, פליטות, רעב
ושכול; על הכמיהה לחיים חופשיים בישראל ... כדי שידעו שכך זה
היה, שיחליטו איך הם רוצים שיהיה בעתיד.

יוליה מירסקי, רעננה, מאי 2023

תוכן עניינים

1. מסיבת סיום מחזור 1941 7
2. פליטי מלחמה 15
3. היסטוריה של פליטות 23
4. "קשה להיות יהודי" 39
5. איוואן פובארוב 47
6. "אתה, מוישה, או איך שקוראים לך..." 57
7. "בעולם יש לא רק אנשים רעים" 67
8. "כל המשפחות המאושרות..." 73
9. כבש בעור זאב 81
10. הפרידה מאיוואן פובארוב 93
11. סחר חליפין 99
12. איגרות מהשמיים 105
13. שחרור מהצבא האדום 111
14. מחיר המלחמה 131
15. סימוצ'קה 139
16. לעניין משפט הרופאים 149
17. ליד קברו של סטאלין 155
18. ואסיה שלי 159
19. המאסר 173
20. העלייה לישראל 187
21. איך הכול מתחבר 199
- אילן יוחסין – דויד מירסקי 204
- צילומי משפחה 205

1. מסיבת סיום מחזור 1941

אולי ייראה מוזר שאיני מתחיל באירועים דרמטיים ומשמעותיים אלא בנשיקה הראשונה המהוססת שמסיבות מסוימות בסופו של דבר לא התרחשה... בכל מקרה, לא כמו שרציתי שתתרחש.

"לא צריך, דויד, אני מבקשת." מילים אלה באו מפי החברה שלי, ורוצ'קה¹, בת 16 וחצי, שבה הייתי מאוהב. הזמנתי אותה למסיבת הסיום של התיכון. לבושה שמלה חדשה היא נראתה כמו מלאך.

"אהובתי, איפה הנשיקה הראשונה שלך? אני הרי אוהב אותך יותר מאשר את חיי. רק נשיקה אחת. מתוך רצון משותף. בלי להכריח. ולא בלחי, אלא בשפתיים. נו, ורה...!"
היא מיהרה להתרחק ממני. "לא צריך. אני מבקשת. שלא תעז. אנשים כבר התחילו להגיע. יכולים לראות... ואימא שלי אמרה שבין נשיקה לבין היריון יש צעד אחד בלבד..."
"מה פתאום את מכניסה את אימא?" אני מוחה.
"תקשיבי לי טוב: את מבינה בכלל מה זאת תעודת בגרות? תקשיבי טוב למילה: בגרות! מהשורש הזה באה המילה מבוגר. ואת ממשיכה: 'אימא ככה ואימא ככה'..."

¹ בהמשך מצוינים שמות רבים בגרסאות שונות כפי שמקובל ברוסית: שמות פורמליים (הכוללים את שם האב), שמות מלאים, שמות חיבה ושמות "מוקטנים". לדוגמה, השם ורה (Vera) מופיע כאן כשם חיבה, ורוצ'קה. שם אחותו הבכורה של דויד, סופה (Sofa) יופיע בהמשך גם כסופוצ'קה, סוניה וסוניצ'קה. אחיו הבכור של דויד, לב, הוא גם לובה (Liova) או לובושקה (Liovushka). אחייניתו התינוקת של דויד היא אירה (Ira) וגם אירוצ'קה או אירישקה. איוואן, חברו של דויד, נקרא גם בשם החיבה ואניה (Vania). השם גליה (Galía), הנערה של איוואן, הוא שם חיבה, והיא נקראת גם גלקה (Galka) ו-גלוצ'קה.

"תפסיק, דויד. מה איתך היום?"
"פשוט הפסקת לאהוב אותי, ורה..."
"איך אתה יכול להגיד דבר כזה? לא ציפיתי לדבר כזה ממך,
דוידקה!"

הסתכלתי עליה באהבה וניגבתי מהלחי שלה את דמעת
העלבון הראשונה. ובדיוק ברגע זה נשמע צלצול חד שקרא לכל
התלמידים לשעבר לתפוס את מקומותיהם באולם...

באותו ערב רקדתי עם ורוצ'קה, ואחרי כוסית של יין אדום היא
התחילה ללחוש לי באוזן. זה שיגע אותי לגמרי ומשכתי אותה אחריי
החוצה, לגן. שם בחושך התיישבנו על ספסל מוסתר. ניכר היה
שוורוצ'קה מאוד מתרגשת. אמרתי לה:
"תראי איך השמיים זרועים כוכבים. כמו שטיח של כוכבים.
איזה יופי. הייתי רוצה שמבין הכוכבים יביטו עליי העיניים שלך,
אהובתי."

"איך אתה מדבר יפה, דוידקה." אמרה בטון חולמני.
"אני עוד יותר אוהבת אותך. אלוהים, כמה טובות דיברו עליך
כל הערב. וזה עוד אחרי המחלה הנוראית שסבלת ממנה. תן לי ואני
אנשק אותך, אהובי..."
לא היה גבול לאושר שלי. אבל לא נתנו לנו להתנשק.

"דויד מירסקי? אני מחפש אותך. אני חייב לדבר איתך עד
סוף הערב. לווה את הנערה, בבקשה, וחזור הנה. אני מחכה לך."
זה היה מורי האהוב לפיזיקה וסגן מנהל בית הספר, סמיון סגלוביץ'.
לערב הזה קדמו אירועים שבעטיים דיברו עליי וסימנו אותי
כמצטיין. אף אחד מחבריי ללימודים לא קינא בי; הם עצמו יזמו את
הדיבורים עליי, וחלקם אף ביקשו לדבר עליי לפני כולם. אחת
הסיבות לכך הייתה שהכיתה שלנו השתתפה בתחרות של

הרפובליקה ב"סקי קרוס"² זכתה במקום שני, מה שהפך אותנו לסנסציה גדולה. ואני, המטומטם, כשהגעתי לקו הסיום גמעתי בשקיקה ספל שלם של מי קרח, ובו ברגע קיבלתי דלקת ריאות חריפה... הרופאים בבית החולים קבעו שאין מה לעשות, ובגלוי ניבאו את מותי.

רק אחותי האהובה, ברטה, שאהבה אותי בלי גבול, שהייתה מסוגלת לקפוץ לנהר כדי להציל טובע מבלי שתדע לשחות - ברטה דהרה למוסקבה בתקווה להשיג תרופה שתוכל להציל אותי, תרופה שהייתה נדירה ביותר באותה התקופה, סולפידין. ואני שכבתי בינתיים ללא הכרה עם חום גבוה. אחר כך נודע לי שלא הרשו לאף אחד להיכנס אליי לחדר, וחבריי ללימודים, שניזונו משמועות על מצבי ההולך ומידרדר, ניסו בכל דרך להציץ עליי בפעם האחרונה. הם טיפסו זה על כתפי זה ויצרו סולם אנושי, ורק ככה הצליחו להציץ דרך חלון הקומה הראשונה לחדרי. אימי ואבי הביטו בדמעות על הסולם האנושי הזה. הם שמעו את ההערות הלא-מעודדות של כל אחד מחבריי בקופצם מהכתפיים חזרה לדשא. חברי הטוב שורקה חילקו (Shurka Hilko) ירד אחרון ואמר:

"חבר'ה, את דוידקה שלנו אנחנו לא נראה יותר."

אימא שמעה ואיבדה את ההכרה. מזל שאבא תפס אותה. אפילו כאשר ברטה התעופפה ממש לתוך בית החולים והושיטה לרופא את הסולפידין שהביאה, אמר הרופא המטפל שאין תקווה, ולהוריי אמר שיהיו מוכנים לכול.

כאשר חזרתי לגן, סגלוביץ' התנצל:

"סלח לי, דוידקה, שגזלתי אותך מהחברה שלך, ורוצ'קה. אני צריך שיחה קצרה איתך ויהיה לך עוד הרבה זמן לדבר איתה. הייתי

² Ski Cross, תחרות סקי של הליכה, ללא סלאום וללא קפיצות.

רוצה לשוחח איתך על העתיד שלך. רק אל תחשוב שאני מדבר
איתך בשליחות של ההורים שלך."

הוא סיפר לי שרק פעם אחת, בפגישה מקרית ברחוב, אבא
שלי שאל אותו: "האם אתה חושב שמקצוע הטייס מתאים לך
שלי?"

"ומה ענית לו?" שאלתי את סגלוביץ'. אמרתי לו שאבא שלי
התנגד מאוד שאלך לבית ספר לטיס. הוא ואימא היו מודאגים מאוד,
כי אחי הבכור לובה כבר למד בבית הספר הצבאי-ימי בלנינגרד;
ואבא דרש שאווטר על הרעיון. הוא חלם כל חייו שלפחות אחד
מבניו יהיה בורסקאי³.

"הוא לא ביקש שתשפיע עליי מתוך סמכותך?" שאלתי.
"כבר אמרתי לך, דוידקה, הוא לא ביקש ממני שום דבר. אבל
הוא נראה מאוד עצוב. ואני מבין אותו היטב."

אחרי שתיקה קצרה אמר סגלוביץ', שלפי דעתו היה טוב יותר
אילו בחרתי מקצוע מעניין יותר מאשר סתם טייס: "מקצוע שיהלום
את הכישרון שלך במדעים. אתה הרי מאוהב בפיזיקה וכימיה,
דויד!" הוא המשיך לנסות לשכנע אותי ברוך ובחיוך שזה חטא
ללמוד טוב ככה סתם, ולסיים את התיכון בהצטיינות רק בשביל
להיות נהג של מונית אווירית. "אני ממליץ לך מאוד לחשוב על זה
היטב ולשנות את המסלול. הרי ללמוד להיות טייס זאת גחמה
אופנתית חולפת; ואם לחשוב ברצינות, זה הרי מקצוע מאוד
פרימיטיבי שלא נותן שום דבר, לא לשכל ולא ללב. זה לא בשבילך,
דוידקה! תשקול מחדש."

מילותיו עוררו מחשבות בליבי, ושאלתי אותו: "ההערכה שלך
את כישרונותי אינה מוגזמת?"

³ מעבד עורות.

"לא. ממש לא מוגזמת". והוא התחיל למנות נימוקים על אצבעותיו: "הציונים שלך מצוינים. אפילו המורים האנטישמיים ביותר נתנו לך ציונים מצוינים. אף פעם לא היית זקוק למורים פרטיים ואף אחד לא עזר לך. לא רק שלמדת טוב, כל הזמן עזרת לתלמידים המתקשים, וכאלה יש בבית הספר שלנו לא מעט... במקביל ללימודים עסקת ברצינות בבניית מודלים של מטוסים ובצילום. את כל זה שילבת היטב עם תרומה לחברה, גם בבית הספר וגם מחוצה לו. את זה יודעים כולם. עד כמה שידוע לי, גם בבית השתתפת בעבודה, ומגיל עשר עזרת לאבא שלך בעסק העורות שלו. האם אתה יודע שכל המורים האנטישמיים בבית הספר קיבלו בלי שמחה את ההחלמה הבלתי צפויה שלך? היה להם ספק גדול אם תוכל להשלים את החומר שהפסדת בזמן המחלה. והמורים האלה המליצו להשאיר אותך לעוד שנה ולא להגיש אותך לבחינות הבגרות. גם אני חששתי שלא תצליח להשלים. אבל אתה, בלי שום עזרה ורק בזכות העקשנות וההתמדה והחריצות שלך, השלמת וסיימת את התיכון בהצלחה. איזה הוכחות אתה עוד צריך? ואחרי כל זה, אתה מחליט להיות טייס. אי-אי-אי! ההר הוליד עכבר. ממש מצחיק."

הקשבתי לו קשב רב ושאלתי: "ומי הם המורים שרצו להשאיר אותי לעוד שנה והמליצו למנהל לא להגיש אותי לבחינות הבגרות? זה ממש לא יאומן. הרי מייד כשהחלמתי פניתי ללשכה המחוזית של משרד החינוך וביקשתי אישור להמשיך בלימודים. הם אישרו ואיחלו לי הצלחה."

"כולם. חוץ ממני, וכמובן קצ'נובסקי ש גם הוא מהשבט שלנו. זאת האמת, דויד."

לומר את האמת, כל השיחה הזאת נראתה לי מאוד לא משכנעת, למרות שסגלוביץ' היה בן אדם נבון מאוד. זה שהוא נגד מקצוע של טייס – זאת דעתו הפרטית. אני לא מתכוון לוותר על

החלום שלי שהחזקתי בו בלהט מאז ילדותי. אבל מאוד בלבלו אותי הדברים שאמר על מורים אנטישמים. אז לא הבנתי בזה הרבה, למרות שסבא שלי דיבר על כך בבית לא פעם. אבל אני שייכתי את האנטישמיות לתקופה שלפני המהפכה. זכרתי את הסיפורים של סבא על פוגרומים, על תחום המושב וכיוצא באלה. אבל לא נתקלתי בשום אנטישמיות כלפיי. אפילו לא ידעתי מי בכיתה שלנו יהודי, ומי רוסי או אוקראיני או בלורוסי. אני אהבתי את כולם וכולם אהבו אותי. הכרתי כמעט את כל ההורים של החברים שלי והייתי אורח רצוי בבתי שלהם. לכן לא היה לי ברור איך המורים שלי היו יכולים להתנגד לי רק בגלל שאני יהודי. חשבתי שסגלוביץ' קצת הגזים. אני מודה בכנות, שעם כל הכבוד אליו, בערב המיוחד הזה רק חיכיתי שהשיחה הזאת תיגמר, ודמיינתי את ורוצ'קה שלי שבטח כועסת על שנעלמתי לכל כך הרבה זמן. אבל סגלוביץ' המשיך כאילו יש לו את כל הזמן בעולם:

"אדם יכול לעשות בחיים רק שתי טעויות רציניות, גורליות."

"איזה?" הייתי סקרן.

"הראשונה היא בבחירת בת הזוג, אישה. אם הבחירה הזאת

מתבררת כלא טובה, החיים יכולים להיות בלתי נסבלים. אפשר, כמובן, להתגרש. אבל אז נשארתי בנשמה שריטה כואבת. הטעות השנייה כואבת עוד יותר, והיא בחירה מוטעית של מקצוע. כאן יש גם כאב על הזמן שאיבדנו וגם חוסר שביעות רצון מהעשייה שלנו." לפני שנפרדנו, חיבק סגלוביץ' את כתפיי ואמר: "אבל אם אתה, דוידקה, כל כך נלהב לטיס, בחר לך מתוך התחום הזה מקצוע יותר מעניין מאשר עגלון אוויר פשוט. בתעופה יש הרבה מקצועות מעניינים, ובחירה טובה יותר, למשל, היא מהנדס תעופה. עם הכישרונות שלך, יהיה לך יותר קל להפוך לאיליושין או טופולב⁴

⁴ סרגי איליושין ואנדרי טופולב (Ilyushin & Tupolev) היו מהנדסי תעופה רוסיים שהניחו את הבסיס לחיל האוויר הסובייטי. על שמם נקראו המטוסים.

הגאונים שמוכרים בכל העולם, מאשר לצ'קלוב⁵. ולבסוף, אני רוצה להגיד לך שאבא שלך אדם מאוד חכם. הוא הרי לא הציע לך להיות בורסקאי פשוט אלא מהנדס כימיה בתעשיית העור. ועוד, אסור לך להוציא מהמשוואה את העובדה שאתה יהודי."

"מה הקשר? אני לא מבין."

"הקשר הוא שבבית הספר הזה השגתי מעמד של מורה

לפיזיקה וסגן מנהל בית הספר. וזאת התקרה שלי! כל האנטישמים בבית הספר ובמחוז מוכנים להרוס אותי בכל רגע. המנהל שלנו הוא אנטישמי שרוף, והוא מפחד כמו מאש מהחלטה של המחוז למנות אותי במקומו. חבל שהוא דואג. אף אחד לא ימנה אותי לתפקיד שלו כי אני יהודי. ואני ממליץ לך לא לשכוח את הפרט החשוב הזה כשאתה מחליט לגבי עתידך."

מצאתי באולם את ורוצ'קה שלי ומייד הזמנתי אותה לרקוד.

סובבתי אותה בריקוד מהיר ולא סיפרתי לה שום דבר. היא לא הייתה יהודייה. הערב הבלתי נשכח הזה הסתיים על שפת הנחל, שם התאספה חבורת הבוגרים. שרנו, רקדנו, קפצנו והשתוללנו כמו ילדים קטנים, שיחקנו בכל מיני משחקים לצלילי מפוחית פשוטה. הוצאנו מהתיקים שלנו בקבוקים של יין וודקה. תחת השפעת האלכוהול האוירה נעשתה עוד יותר נעימה ופרועה. התחילו משחקים כמו "אמת או חובה", משחקים עם נשיקות. אבל העייפות הכריעה אותנו ולאט לאט כולם התפזרו.

כאשר נשארתי עם ורוצ'קה לבד, הושבתי אותה על אותו

ספסל ששם התחלנו את הערב, ואמרתי: "ובכל זאת עוד לא נישקת אותי לכבוד תעודת הברגרות..." ובהבעה נעלבת השתרעתי על הספסל.

⁵ ולרי צ'קלוב (Chkalov) היה טייס ניסוי סובייטי מהולל.

"הרי רציתי לנשק אותך אבל סגלוביץ' הפריע לנו. שכחת?"
היא עמדה לידי על הברכיים ואמרה לי בלחש: "דוידקה, תעצום את
העיניים. תעצום כבר!"
"אושר שלי, הינה עצמתי. נו?" אבל בכל זאת הצצתי
בשמיים ועיניי נפערו.
"זה לא פייר." אמרה ורוצ'קה בטון מתפנק כאשר ראתה
שאני מביט בשמיים בלי למצמץ.
"מה איתך, דוידקה? מה איתך? אתה לא מרגיש טוב?"
"חכי! תסתכלי על השמיים. את רואה? או שאת לא רואה
שום דבר?"! קמנו והיבטנו בשמיים המבהירים, והנה הם התמלאו
במטוסים עם סמלים של צלב קרס. רק עכשיו התחלנו לשמוע את
הרעם הנורא של המנועים. הפצצות הראשונות התחילו ליפול לא
רחוק מאיתנו, על הגשר על הנחל ברזינו⁶ על הכביש מינסק-
מוגילב⁷.
"אלוהים אדירים, אלה הרי גרמנים!" צעקה ורה בהיסטריה.
היא התחילה לרוץ הביתה כשהיא מושכת אותי אחריה וממלמלת:
"מה יהיה עכשיו? מה יהיה עכשיו?!"

זה היה 21 ביוני 1941, אחרי מסיבת הסיום שלנו. "ב-21
ביוני 1941, בדיוק בשעה 04, הגרמנים הפציצו אותנו והודיעו לנו
שהתחילה המלחמה" – כך התחיל שיר מפורסם שנולד באותו יום.
רצה הגורל, שיום קבלת תעודת הבררות שלי, יום של מסיבת הסיום
ופתיחת הדלת לחיי הבוגרים, הפך בשבילי ליום פתיחת הדלת
למלחמה.

Berezino ⁶
Minsk-Mogilev ⁷

2. פליטי מלחמה

בבוקר זה של 22 ביוני השתלטו פאניקה ופחד על העיר שלנו, ברזינו. מי יכול היה לצפות לבגידה כזאת?⁸ אנשים לא ידעו מה לעשות. ומה באשר לנו, הבוגרים של אתמול? כולנו רצנו ללשכת הגיוס, בלי להיכנס קודם הביתה, מוכנים להגן על ארצנו. אבל גם שם שלטה מבוכה, וכדררו אותנו ללשכה המחוזית של המפלגה. איכשהו פתאום התבגרנו, הנעורים שלנו התפוגגו כמו ענן בשמש.

נתנו לנו משימות שמטרתן שמירה על הסדר בעיר. את המשימות האלה מילאנו באחריות ובהתלהבות, והרגשנו שותפים למלחמה הגדולה שבה התמודדו זו מול זו גרמניה הפשיסטית וברית-המועצות. יום ולילה בילינו במקומות שהוצבנו בהם, שוכחים ממנוחה, אוכל, שינה ומשפחה... המקום שבו הוצבתי היה הפעיל ביותר. זה היה חדר האוכל העירוני. תוך זמן קצר עברו דרכו אלפי פליטים רעבים שברחו אל מעבר לנהר מפני התקפת הגרמנים. באחת המנוחות בלילה הבנתי שגם הוריי ואחיותיי התקדמו אל הנהר, אבל לא רצו להמשיך בלעדיו. בצער הבנתי שאין יותר בית ספר, אין ורוצ'קה ואין בית, ונשארה רק השאיפה להגן על המולדת.

אירוועי אותם הימים כבר תוארו היטב בידי סופרים ומשוררים, וספק אם אוכל לתאר אותם טוב יותר. המנוסה והפאניקה של כל כך הרבה אנשים - נשים, ילדים, זקנים וגברים - הייתה מפחידה מאוד. ועוד יותר מפחידה הייתה הידיעה שהצבא שלנו חמוש בצורה עלובה ביותר. זה היה שונה מאוד

⁸ ב-23 באוגוסט 1939 חתמו גרמניה הנאצית וברית-המועצות על הסכם אי-התקפה ביניהן – "הסכם ריבנטרופ-מולוטוב", על שם שרי החוץ של שתי המדינות. לכן הפתיעה ההתקפה של גרמניה על רוסיה ונתפסה כבגידה.

ממה שקראתי בספרים רבים. ואשר למשפחה שלי, מה שהמשפחה שלי עברה, זה היה ייחודי דווקא לה, המשפחה היהודית שלי.

איני יכול לשכוח את המקרה הזה: כשעמדנו, אחרי קשיים רבים, לחצות את הנהר, דווקא ברגע זה, כאשר הגרמנים הפציצו ביתר שאת את הגשרים שלנו ואת שיירות הפליטים עצמן, פתאום נזכרה אימי היקרה ששכחה בבית את מכונת התפירה שלה, "זינגר". לקול פיצוצים נוראים ושאגות מטוסים רצתי חזרה הביתה להביא את המכונה. זה היה מסוכן, אבל זאת לא הייתה גבורה – פשוט מילאתי את תפקידי כבן. מכונת התפירה הזאת הייתה אוצר משפחתי. אימא עבדה איתה יומם ולילה, וכך הצילה את המשפחה שלנו מחרפת רעב. כשנכנסתי לבית שלנו, שנהרס בהפצצה, גיליתי בשמחה את מכונת התפירה שלמה לגמרי. זה אומר שיש אלוהים והוא שמר עליה! הבאתי אותה לאימא והיא פרצה בבכי. לא סיפרתי לאף אחד שמכונת התפירה הייתה מתחת להריסות.

ומקרה אחר: פדוט⁹, הטבח הזקן בחדר האוכל העירוני שבו הוצבתי, התחנן לפני שמייד אצטרף להורים שלי שחיכו לי ליד הנהר. "אל תתעכב", הוא אמר, "הגרמנים הרי הורגים מייד את חברי הקומסומול"¹⁰.

המילים שלו עוררו אצלי חיוך. צחוק הגורל, אני הרי אף פעם לא הייתי בקומסומול.

"רוץ, רוץ". הוא דחף אותי החוצה. "וקח את זה. כאן יש כל מה שצריך לדרך. והכי חשוב - הינה כמה בקבוקים של וודקה. הם יהיו לך לתועלת. רוץ להציל את ההורים שלך."

Fedot⁹

¹⁰ הקומסומול היה מסגרת הנוער של המפלגה הקומוניסטית לצעירים מגיל 14 עד 28.

וכשנפרדנו הוא התווה בידיו צלב מעל ראשי וכתפיי.

אז יש אלוהים, חשבתי לעצמי, אם למרות שהגרמנים הפציצו ללא רחמים כל מה שזז על הכביש, הצלחנו להגיע ללא פגע עד מוגילב¹¹. בכל זאת יש אלוהים... היינו מותשים וחסרי תקווה בתוך הכאוס הנוראי, שבו כל אחד דאג רק לעורו שלו, ואנשים דרכו אלה על אלה. ואז נתקלנו בפליט בשם פטר¹². בתקופה הקצרה שבה עבדתי בחדר האוכל של העיר, הוא הגיע לשם. לא רק שהגשתי לו ארוחה במקום, גם ציידתי אותו במזון לדרך. לא ציפיתי שהגורל יפגיש בינינו שוב ושפטר יציל את המשפחה שלי. "המציל שלי!" הוא צרח כשראה אותי, ומייד העלה את אימא ואת אחותי הקטנה על העגלה שלו. הן כבר היו מותשות.

ואפילו כאשר הגרמנים הנחיתו צנחנים ואנחנו רעדנו מפחד בתוך מבנה של איזה בית ספר – אלוהים הציל אותנו. את הצנחנים השמידו ויכולנו להמשיך בדרך. בפעם הראשונה ראיתי את אבא מתפלל. "ככה אלוהים רצה" אמר אבא מאוחר יותר. מישהו תיקן אותו: "קשה לדעת מה היה הגורם המכריע: אלוהים או וודקה".

כן, יש אלוהים! בכיס שלי, לגמרי במקרה, הייתה הפניה למבחן בבית ספר לטיס. בזכותה נתן מפקד תחנת הרכבת במוגילב לכל המשפחה שלנו כרטיסים לרכבת שפינתה פליטים. זה היה מזל נדיר, והיינו פשוט מאושרים.

כן, יש אלוהים. בזמן שהרכבת נסעה, הגרמנים הפציצו אותה ומסטרשמיטים בטיסה נמוכה ריססו אותנו בכדורים. כל

Mogilev¹¹

Peter¹²

פעם היינו קופצים מהקרון ונשכבים על הארץ ואחר כך חוזרים.
עם הזמן היו בקרון פחות ופחות אנשים... ואנחנו שרדנו. מה לא
ראינו בנסיעה הזאת?! אלפי פצועים, מאות מתים... ככל
שהתקרבו ליעד שלנו במזרח, התחילה לבקוע תקווה והפחד
התחיל להתפוגג.

הייתי הבן הגדול במשפחה. אחי הבכור, לב, גויס. הוא
היה בחזית. הייתי בן 18 והרגשתי אחריות מאוד גדולה. עשיתי
הכול בשביל לא לאבד אף אחד. כן, יש אלוהים אם הצלחתי
לעשות זאת!!! אחותי גניה הייתה בת 14, אחי מישה היה בן 11
והאחיינית הקטנה שלנו אירה¹³ הייתה רק בת שנתיים וחצי.
הדמות שלה, ילדה קטנה ומפוחדת, עמדה עוד זמן רב לפני עיני.
אלוהים אדירים, כמה הם שמחו כאשר הצלחתי להביא להם,
מהתחנות שבהן הרכבת עצרה, תה, או משהו לאכול. ואני הייתי
בבוך כאשר הם הודו לי. הרגשתי שאני רק עושה את חובתי.

לא מזמן נתקלתי בין המסמכים שלי במכתב של אחי
הקטן. המכתב היה מוקדש ליום הניצחון, 30 שנה אחרי
הניצחון:

*"כמה טוב יכול היה להיות ביום חשוב כזה לקפוץ אליך,
אחי היקר, לאסוף את כל האחיות והאחייניות ולעלות זיכרונות!
האם אפשר לשכוח את הרגע שהגרמנים הנחיתו צנחנים, ואבא
שלנו, מבוהל עד מוות, שאל אותי בקול רועד, אותי, ואני רק בן
:!11*

Ira¹³

"מה אתה חושב, מישנקה, עכשיו, כשהם הנחיתו צנחנים,
נצליח לצאת מפה?" "כמובן, אבא". ענית לו בביטחון, בלי שום
בסיס. "בוודאי שנצליח!"
"את שומעת, לאה?" הוא אמר לאימא שחיבקה לחזה את
הנכדה האהובה שלה.

"מישה אמר שבטוח נצליח לצאת מפה. וכמו שאת יודעת,
ילדים אומרים את האמת!"

ועוד הוא כתב לי אחי במכתב הזה:

"אתה זוכר, דוידקה, שהפציצו את הרכבת שלנו ואני
מרוב פחד ברחתי ליער שהיה קרוב למסילה? פתאום הרכבת
התחילה לנסוע, ואם לא אתה, הייתי נשאר שם."

נסענו לעיר גורקי¹⁴, שם גרה אחותנו סופוצ'קה. הבת
שלה אירה הייתה איתנו, וקל לדמיין איך היא חיכתה לה. איזה
מתנה הבאנו לה!

הורידו אותנו מהרכבת בארזמאס¹⁵, והתרוצצנו בתחנת
הרכבת בחיפושים אחר הרכבת לגורקי, בתקווה שזה יהיה סוף
לצרות שלנו. רכבות לא היו. שאלתי כל נהג קטר לאיזה כיוון הוא
נוסע. כל הרכבות נסעו לחזית. בסוף עלינו על רכבת שממנה
פרקו פחם. כאשר אחרי חמש דקות הסתכלנו אלה על אלה,
פרצנו כולנו, כולל אימא, בצחוק גדול. כולנו נעשינו דומים
לכושים אמיתיים. אירוצ'קה הקטנה הרטיבה במכנסיים מרוב
צחוק, ואנשים זרים שראו אותנו התחילו להתגלגל מצחוק גם
הם. היינו מאוד מאושרים שאנחנו מתקדמים. אבל הכריחו
אותנו לרדת באחת התחנות בדרך. כאן, בעזרת הוודקה הכול-
יכולה, הצלחנו לקנות כרטיסים אמיתיים לרכבת לגורקי. לולא

Gorkyi¹⁴

Arzamas¹⁵

הוודקה היינו תקועים בתחנה הזאת לנצח. נזכרתי בתודה בטבח הזקן, פדוט, שנתן לי את הוודקה הזאת.

רצה אלוהים שבאחת מהתחנות הקטנות הלכתי לחפש

מים רותחים לשביל להכין את האוכל של אירוצ'קה, והרכבת התחילה לנסוע! אבל אני ספורטאי, ובקצב ריצת 100 מטר קלה השגתי את הרכבת; אבל כל הקונדוקטורים סגרו בפניי את הדלת והתחלתי לפגר. תיארתי לעצמי כמה דאגו אבא ואימא. לכן עשיתי הכול כדי להגיע לגורקי. איזו שמחה הייתה כאשר כל המשפחה שלנו התאספה בחדר הקטן של אחותנו סופוצ'קה! כל מה שקרה אחר כך, לדעתי לא קשור כלל לאלוהים. בכלל, הגעתי למסקנה חד-משמעית שאלוהים קשור רק לדברים הטובים שקורים לאנשים, וכל הדברים הרעים תלויים באדם עצמו. בזה אני בטוח. אלוהים שלי, זאת הנשמה והנשמה מורכבת משכל וממצפון שמנהלים זה את זה. וזה לא טוב כאשר השכל והמצפון נמצאים תחת השפעתו של הלב; כלומר רגשות אנושיים הם בוגדניים. זה רע לאדם עצמו, לאנשים בכלל, לחברה ולמדינה...

הדירה המשותפת¹⁶ שבה התגוררה אחותי סופה הייתה

באזור תעשיית ברכב של העיר גורקי, והיו בה שני חדרים. השותפה שלה, מתילדה, שגרה באחד החדרים, הייתה מורה לשפה הרוסית ובעלה עבד כמהנדס במפעל רכב בעיר. הם היו אנשים מקסימים, והם שמחו ובירכו אותנו על שהצלחנו לחמוק מהגרמנים וניצלנו ממוות בטוח. מתילדה הייתה אישה מעניינת ובעלת עושר רוחני. צריך להודות שאלוהים בירך אותה גם בגוף

¹⁶ Komunalnaya. בשל מצוקת הדיור בברית-המועצות, בדירות גדולות שנבנו לפני המהפכה שוכנו כמה משפחות. לכל משפחה הוקצה חדר או שניים לפי גודלה, והמטבח והשירותים היו משותפים.

מקסים, רעמת שיער נפלאה, פנים מזמינות ועיניים מדהימות. במילה אחת, ממש מדונה, ולגמרי בלתי מושגת בשבילי. היא הייתה יותר מבוגרת ממני ויכולתי רק לחשוב עליה ביני לביני ולהתפעל בסתר מיופייה. נגע לליבי שהיא עזרה וסידרה לי עבודה כמתלמד בבית החרושת לרכב. ועוד קירבה בינינו העובדה שהיא הכירה היטב את אחי, לובה, וגם לו היא עזרה בעבר להתקבל לעבודה באותו מפעל, וגם להתקבל לבית הספר הצבאי-ימי.

"אתה כל כך דומה ללובה," היא אמרה לי. "גדול ובריא כמוהו. אנחנו היינו חברים טובים וגם בעלי כיבד אותו מאוד." היה לי רושם שהיא מחפשת להיפגש איתי. פעם כשנפגשנו במקרה ברחוב היא שאלה: "קראת את הסיפור של גורקי 'אושר'?"

"לא, לא קראתי" - עניתי במבוכה.

"אז קח ממני את הספר וקרא את הסיפור. הוא ימצא חן בעיניך." כאשר נפרדנו היא הושיטה לי את ידה, וכאשר לחצתי אותה, היא הגישה את היד לשפתיי. נבוכתי מאוד והסמקתי. "אף פעם לא נישקת לאישה את היד?" היא שאלה בשובבות.

"בכלל לא נישקתי אישה אף פעם" אמרתי בצורה

מגושמת.

"אם כך, לא תהיה לי ברירה אלא להיות מדריכה שלך..." היא אמרה תוך כדי צחוק. "אבל יש לי תנאים". "איזה?" שאלתי בהתרגשות כשאני לא מפסיק לבהות בה. "זכור: אחת, אף אחד לא צריך לדעת על הפגישות והשיחות שלנו. שתיים, אתה צריך להגיד לי: האם אני מוצאת חן בעיניך? אתה מאוד מוצא חן בעיניי, דויד, ובכלל לא משנה שאני יותר מבוגרת ממך. ושלוש, אנחנו ניפגש מחוץ לעיר בסתר.

ואחרון: אתה חייב לקרוא את הסיפור הזה "אושר" כבר היום ומחר, וכשנשוט בסירה תספר לי מה חשבת. מזח מספר 12, אחכה לך שם בשעה 13.30." היא נופפה לי לשלום והסתלקה. קראתי את הסיפור של גורקי שלוש פעמים. בסיפור בחור צעיר ובחורה מצאו את עצמם בסירה שהתקלקלה, ועד שהתבצע התיקון, הלכו לתוך שדה. פתאום הנערה הרגישה לא טוב, נשכבה ליד החציר ונשמה בכבדות. הבחור רץ לנהר להביא לה מים. אבל כשהגיש לה את המים היא אמרה שהיא מרגישה כבר יותר טוב, ולא לקחה את המים. הבנתי שהיא לא ציפתה למים אלא לאהבה, והבחור התמים לא הבין זאת. מצאתי את עצמי עם מתילדה באותן הנסיבות באמצע שדה גדול. היא שיחקה את התפקיד בכישרון כאילו היא מרגישה לא טוב. ברור שלנהר לא רצתי, והביתה חזרנו אחרי חצות, כל אחד לחוד.

התחלנו להיפגש בקביעות. הרגשתי ייסורי מצפון והסמקתי בכל פעם שפגשתי במקרה במסדרון את בעלה. הוא לא ראה ולא שמע. אחותי הגדולה סופה חשדה בקשר האינטימי שלנו, והמליצה לי לסיים אותו מייד, כי הוא עלול להביא לאי נעימויות. אימא שמעה אותה מדברת על אי נעימויות ונדרכה. "אני לא יכולה לספר לך, אימא. ואתה תחשוב." מתילדה מצאה מאוד חן בעיניי. היא הייתה האישה הראשונה בחיי והפגישות נמשכו. אך רגע לפני שעזבתי למוסקבה, לבית הספר לטיס, אמרה לי סופה בסוד: "קודם כול, היא אנטישמית נוראית. ושנית, היא קשורה לקג"ב!"¹⁷

¹⁷ "הוועדה לביטחון המדינה". עם תפקידי הקג"ב נמנו סיכול ריגול, ביון חוץ, חקירת פשיעה חמורה, אבטחת אישים, ומאבק בחתרנות ובמתנגדי המשטר הסובייטי.

3. היסטוריה של פליטות

פרק זה והבא אחריו לוקחים אותנו לאחור, לימי מלחמות העולם הראשונה ונותנים רקע היסטורי על המשפחה.

בתחילת המאה ה-18, אחרי הצו של הצאר בעניין תחום מושב ליהודים, סמורגון נכללה בתחום המושב בגלל המספר הגדול של תושביה היהודים. כיוון שהיא נמצאת באמצע הדרך בין הערים וילנה ומינסק, שהיו מחוברות במסילת ברזל וכביש ראשי בעל חשיבות צבאית, התחילה סמורגון להתפתח מהר, ובעידודם של עשירי העיר משכה יהודים רבים מן הערים הקטנות שסביבה. לקראת אמצע המאה ה-19 התרבו בעיר מפעלים לעיבוד עורות כמו פטריות אחרי גשם, וסמורגון נעשתה למרכז ידוע למוצרי עור איכותיים.

נשים יהודיות ממשפחות של פועלים התחילו לרכוש מקצועות הקשורים לתעשיית העור, בעיקר תפירה של עור רך: תיקים לנשים, כפפות, מעילים קלים ועוד. צמחו גם מתפרות שתפרו על פי הזמנה שמלות נשים, חולצות ועוד. במפעלים אלה 30% מהעובדים היו לא יהודים – פולנים, בלורסים ואחרים, והם היו מיעוט ביחס ל-70% עובדים יהודים. כולם עבדו יחד בכבוד הדדי, והייתה חברות בין הלא-יהודים והיהודים. אבל היחסים בין הפולנים והבלורסים היו אנטגוניסטיים, ולעיתים רחוקות מאוד התחתנו ביניהם. בתוך עצמם הבלורסים דיברו בשפתם והפולנים בשפתם, והיו מצבים פרדוקסליים, כאשר עובד בלורסי ועובד פולני דיברו ביניהם בשפה המשותפת היחידה שלהם - יידיש. היהודים ברובם המוחלט נמנעו מנישואי תערובת, ושמרו על המסורות שלהם. הם שתו יחד עם הלא-יהודים ובילו איתם, אבל לא יותר מזה.

אבא שלי, מירסקי אברהם, בן גוטל וסופיה, נולד בשנת 1988. גוטל היה בורסקי בן 28, וכשאבי נולד היה גוטל נשוי חמש שנים ואב לילד בן 3, לב (לובה). הלידה נמשכה יותר מיממה. כל הקרובים היו חרדים מאוד והקיפו את היולדת יחד עם הרופא והמיילדת. בבוקר התרחשה הלידה, אבל מצבה של היולדת הידרדר ולקראת הערב היא נפטרה. גורל יהודי – לידה ומוות באותה משפחה, באותו היום.

את הילד הבריא צריך היה להציל. צריך חלב אם. מה עושים? סבא היה בפאניקה. לעזרה באה שכנה, חברתה הטובה של הנפטרת, שגרה בבית קטן במרחק של 50 מטר מבית מירסקי, אשתו של חבר ילדות של סבא. שמה היה שרה-גיטל, והייתה לה תינוקת בת חודש שהיא הניקה. שרה-גיטל הפכה למינקת של הרך הנולד. בעלה, אברהם ברודני, היה בורסקי אף הוא, בן 29. גבר נאה, גבוה, חסיד שהיה מוערך בקהילה ובמיוחד בבית הכנסת. הוא וסבי עבדו באותו המפעל שבו התחילו לעבוד ביחד בגיל 14. המעשה האצילי של שרה-גיטל חיזק עוד יותר את החברות בין השניים. הם הפכו למשפחה, ואבי היה כאח של מירה הקטנה. כאשר אבי נגמל בגיל 8 חודשים הוא חזר לבית סבי, שאותו ניהלה אחותה הצעירה של סופיה המנוחה, לאה, שהייתה צעירה מסבי ב-14 שנים. היא הייתה קטנת קומה, רזה, מתבגרת שעוד לא סיימה לגדול, דומה לאחותה המנוחה. היא אהבה את האחיינים שלה כמו אימא, גידלה אותם וזכתה באהבתם של הבנים ובהערכה גדולה מאוד של סבי. בחלוף 5 שנים, כשלאה הייתה בת ה-19, היא נכנסה לחופה עם גוטל, אלמן בן 33. אהבתם נתנה פירות. בדיוק אחרי שנה, ב-1894, נולד בנם הראשון נחמיה, ב-1896 נולד בנם השני, והבן הרביעי של סבא, מאיר. בשנת 1898 נולדה הבת הראשונה, מלכה; בשנת 1901 – הבת השנייה, ברוניה; בשנת

1903 נולד הבן מוישה; בשנת 1906 נולד הרשל; בשנת 1909 נולד ירוחם; בשנת 1913 נולד הבן העשירי של סבי, בן שישי לאימו, ליב'ל. האישה הקטנה הייתה בלתי נלאית. היא ניהלה את הבית וילדה ילדים לסבי, ומה שמפתיע עוד יותר – עזרה לו בפרנסת המשפחה בתפירה במכונת התפירה שלה, הן לצורכי המשפחה והן להזמנות פרטיות של בגדי נשים.

לובה, הבן של סבא, מצא את עצמו בשנת 1905 בכלא על השתתפותו במהפכת 1905. סבא פדה אותו מהכלא, העביר אותו את הגבול, ולובה היגר לארצות הברית. בשנת 1912 הוא לקח אליו את אחיו בן ה-18, נחמיה. כך קרה שאבי, אברהם, שהיה בן 16 ב-1904, היה למפרנס השני של המשפחה מרובת הילדים, והיה מביא כל שבוע את שכרו לאימו.

בשנת 1906 השכר שלו היה שווה לשכר של אביו, ושנתיים מאוחר יותר גדל שכרו והוא היה המפרנס העיקרי של המשפחה. בסוף שנת 1908 הוא גויס לצבא הצאר ושירת בבוכרה בתותחנים. ב-1911 הוא השתחרר וחזר לסמורגון למשרה של מומחה וראש מחלקה של עיבוד עור. כעבור שנה העביר אותו בעל המפעל למפעל בעיר וילנה, שם עבד כמומחה עד תחילת מלחמת העולם הראשונה, ב-1 באוגוסט 1914.

באביב 1914 הוא נשא לאישה את אימי, לאה חייט, תופרת יפיפייה בת 17, בתה של אלמנה ענייה מאוד בסמורגון שהתאלמנה ב-1905, אחרי פוגרום של קוזקים שרצחו עשרות יהודים בעיר. השלטונות המקומיים זימנו את הקוזקים כדי שיעזרו להם במאבק נגד פועלים בעלי נטיות מהפכניות, וביניהם גם סבי מצד אימי, ישראל חייט, המכונה "ישראל דער בלינדר" (ישראל העיוור). אחרי הפוגרום הוא התעוור לגמרי והיה יוצא מביתו בליווי בנו בן השלוש או בתו בת השבע, אימי. המשפחה, שהיו בה חמישה ילדים בני שנתיים עד שתיים-עשרה, שלוש

בנות ושני בנים קטנים, נשארה לגמרי בלי פרנסה. בעקבות האובדן הקשה, הרעב ואובדן האמונה, נפל סבא ישראל למשכב ונפטר בחורף 1906. הקהילה נתנה לאלמנה, סבתא מיכלה, תופרת בת 35, משרה של בלנית במקווה המקומי. היא הייתה מאושרת מהתמיכה שירתה אותם במקווה בנאמנות וקיבלה טיפים גדולים. בעבודה של יומיים במקווה הרוויחה פי שלוש ממה שהרוויחה בתפירה על מכונת ה"זינגר" בבקתה המתמוטטת, שהיה מפחיד להיכנס אליה, אפילו בשביל לתת לה הזמנה לשמלה.

חודשיים אחרי מות סבי הצטנן הבן הקטן, בר'לה בן השלוש, וחלה בדלקת ריאות. רק כמה חודשים עברו ושוב מוות ושוב לווייה... בבית האלמנה שרר עוני, רעב וקור – אין עצים להסקה, חסר מזון. האלמנה האומללה איבדה את משרת הבלנית אבל לא איבדה תקווה והלכה לעבוד במפעל תפירה, 12-14 שעות ביום. גידול הילדים והבישול נפלו על כתפיה של יוכי בת ה-14. הזמן רץ, הילדים גדלו והתרגלו לצרות. הבת הבאה בתור, דבורה, בהתקרבה לגיל 14, התחילה לעזור ליוכי, הלכה לעבודה ואת שכרה הביאה הביתה. היא למדה במפעל שמייצר מעילי עור, רכשה מיומנות והפכה לגזרנית¹⁸ מומחית. אימא שלי, לאה, התחילה ללמוד אצל התופרת הטובה ביותר בעיר שהייתה מקבלת הזמנות רק מגבירות עשירות. התלמידה המוכשרת והחרוצה, היפה והמסודרת, מצאה חן בעיניה.

ב-1 באוגוסט 1914, יום תחילת מלחמת העולם הראשונה, היה בסמורגון גיוס כללי. בין המגויסים הראשונים היה אבי. גבר נאה בן 26, גבוה, חזק מבחינה פיזית, בעל ניסיון בתותחנים.

¹⁸ גזרן הוא מי שמכין את הגזרות לבגדים.

סבתי, סבי וכל קרובי המשפחה נפרדו ממנו בדמעות, ואיחלו לו שירות מוצלח ושיחזור במהרה הביתה. אבא היה מודאג ממצבם של הוריו שנשארו ללא המפרנס העיקרי. הוא נפרד מאשתו הצעירה והיפיפייה בחרדה גדולה, כי תוך זמן קצר עמד להיולד בנו הבכור: אימא הייתה בהיריון בחודש השישי. החיים שלהם היו מסודרים ומאושרים; הם רכשו דירה, ציידו אותה, והשתכרו היטב בעבודותיהם. לאימא הייתה מכונת תפירה משלה, "דינגר", ובית מלאכה משלה בדירתם החדשה, המרווחת והנעימה. היא העסיקה מתלמדת, נערה בת 14 שכבר ידעה מעט לתפור. הלקוחות היו מרוצות מאיכות העבודה ומהמחירים שגבתה. אך המלחמה חיבלה בכל התוכניות לעתיד. אבי, שהיה אופטימיסט בטיבו, הרגיע את אשתו הבוכה, הבטיח לשמור על עצמו ולחזור במהרה בריא ושלם. הוא ביקש ממנה שתכתוב לו לעיתים קרובות, אמר לה להזמין את אימה לגור איתה כדי שתעזור בניהול הבית, ביקש שתאכל טוב יותר ושתנוח, שלא תעמיס על עצמה, שתבקר בקביעות אצל הרופא ושתשמור על ההיריון.

עברו שבועות וחודשים והמלחמה התקרבה לסמורגון. הגרמנים התקדמו בלי להתחשב באבדות בנפש או בציוד. הם רצו למהר ולכבוש את העיר מינסק, בירת בלורוס, עד סתיו 1915, כדי לא להיתקע באזורי בלורוס הכבושים שאותם כבר רוקנו. הם חששו מהסתיו ומהגשמים שאיימו להפוך את הדרכים הכפריות לבוציות, וכך לא יוכלו להם לשדוד את הכפריים ולהחרים את הבקר שלהם. צבא הצאר לא עמד במתקפה והיה בנסיגה. המפקד העליון, הצאר ניקולאי השני בעצמו, נתן פקודה להקים קו הגנה שני שעבר ליד סמורגון. לכן נשלחו לעיר יחידות פרשים רבות, שהיו מורכבות מקוזקים, הידועים באכזריותם. הם הקיפו את העיר, אספו את כל

התושבים בכיכר המרכזית והודיעו שהם מפנים את כולם, ללא יוצא מן הכלל. הם הסבירו שהעיר הופכת להיות קו חזית, ויש סכנה של התקפות ארטילריות. על התושבים פקדו להיות מוכנים תוך מספר שעות למסע רגלי קשה וארוך לעיר מינסק. שלחו את כולם חזרה לבתים, וליד כל בית הציבו פרש. הפרש ספר את בני המשפחה, בדק שכולם עוזבים, זירז אותם ואיים על מי שחשב להישאר או אפילו לאחר.

ב-11 בבוקר, ביום חם בחודש יוני, החלו המוני פליטים לנוע לכיוון הכביש וילנה-מינסק. עם מזוודות, שקים ותיקים בידיים, עם תינקות וזקנים. הצעירים והמתבגרים עזרו לחולים ולזקנים. בקושי הגיעו לכביש שמעל לעיר, ואז ראו מאחוריהם את השריפה שהציתו הקוזקים בסמורגון והתחילו לבכות. העיר הייתה בנויה בעיקר מבתי עץ, והאש כילתה את כל העיר. רק בתי לבנים נשארו עומדים. כאבם של הפליטים היה גדול. בכביש הייתה תנועה סואנת בכיוון קו ההגנה החדש. ללא הפסקה זרמו יחידות הצבא של הצאר, חיל הרגלים, הפרשים, והתותחנים. בכיוון ההפוך צעדה לאיטה תהלוכת הפליטים, ובראשה פרשים קוזקים. הכביש היה מרוצף אבנים גדולות והיה קשה להליכה. רבים, חולים וזקנים, התחילו לפגר אחרי עשרת הקילומטרים הראשונים של המסע. ביום השני לא נשאר להם כוח והקוזקים ריכזו אותם ב"מחנות", והשאירו אותם לחכות למוות ללא מזון או מים. בימים הראשונים התקדמה תהלוכת הפליטים מהר מאוד; קודם כול כי עדיין היו להם כוחות, הרגליים עוד לא התנפחו, והם פחדו מהתקרבות החזית אליהם. הקוזקים זירזו מאוד את ההולכים, אפילו היכו את המתבגרים הסוררים. בימים הבאים הסתלקו הקוזקים והכוחות תשו. חום, רעב וקשיי הליכה האטו את התקדמות הטור, והצעירים סרקו את היער בחפשם מי שתייה. הפליטים הראשונים הגיעו למינסק ביום

הרביעי והחמישי של המסע. אלה היו בעיקר הצעירים. אחרים הגיעו למינסק ביום השישי עד השמיני.

באחת הקבוצות של הפליטים הלכה המשפחה של אימא שלי. הם הקפידו ללכת ביחד ועזרו זה לזה. הם החזיקו בידיהם כריות, שמיכות ובגדים קלים. אימא, אלמנה בת 48, צעדה במרץ ובזרועותיה נכדתה הראשונה, אחותנו הגדולה סוניה, תינוקת ערנית בת שישה חודשים. לידה צעדה משפחתו של סבא גוטל. הוא היה בן 58, לאה אשתו הייתה בת 41, בתם הבכורה מלכה, בת 17, בתם השנייה ברוניה, בת 14, הבן מוישה בן 12, הבן הרשל בן 9, הבן ירוחם בן 7 והבן הקטן, ליבל, בן 2.5. הם היו שמונה בסך הכול. באותה העת היו שני הבנים הבכורים של סבא בארצות הברית, ואילו אבי ואחיו מאיר שירתו בצבא. ליד משפחתו של סבי צעדה המשפחה של חברו הטוב, כמעט בן משפחה, אברהם ברודני. במשפחה זו היו שלוש אחיות. הגדולות, רחל וגניה, היו בארצות הברית. הילדים עזרו לאימם לסחוב את החפצים שלקחו מהבית, הלכו לכפרים לחפש מים, ולעיתים, בתמורה לחפצים שמכרו, הביאו חלב לסוניה הקטנה.

הקרובים שלי, סבא, אימא, סבתא וסוניה, הילדים ומשפחת ברודני, הגיעו בשלום לעיר מינסק, עיפיים ומותשים. במינסק היה מעונן. ירד גשם, פעם חזק ופעם חלש. לפי מה שסיפרה לי סבתא מיכלה, ברגעי הכניסה לעיר היה מבול, כאילו העיר קיבלה את הפליטים כאורחים בלתי רצויים. היא הרגישה מייד שבאן רק מתחיל הגורל המר שלהם כפליטים, שאינם נחוצים לאף אחד, מעוררים בוז, בלי גג מעל הראש ובלי אמצעים להתפרנס. במינסק שיכנו את כולם בבתי ספר שהיו סגורים עקב חופשת הקיץ. כל אחד קיבל מזון קש, ולאחר שהתרחצו

בבית המרחץ קיבלו כולם ארוחה צנועה. פליטים רבים הודו לאלוהים על התנאים האלה אך דאגו מה מצפה להם הלאה. העיר מינסק לא יכלה לקבל עשרות אלפי פליטים. לכן התחילו להכין את רובם למסע במסילת הברזל לעומק העורף של מרכז רוסיה.

"המעשה בכריות" שייך לתקופה זאת של הבריחה מסמורגון למינסק, וכך הוא סופר במשפחתנו: "אלוהים שלי, על מה אתה מעניש אותנו? על מה? במה חטאנו?" התייפחה אימא מרות כשהיא מתרוצצת בשיער פרוע בין חדרי בית הספר שבו שוכנו כפליטים. "לא מספיק צער חווינו, ועכשיו גם זה? איפה שיכנו אותנו, הפליטים מסמורגון, אחרי שבאנו ברגל ממינסק? זה גדל!"

עקבנו בשתיקה אחרי ההתרוצצות שלה, ואף אחד, אפילו לא סבא, לא העז לנסות להרגיע אותה. לשמע הצעקות התאסף קהל של פליטים שכנים. אימא, שאיבדה לגמרי את השליטה על עצמה, לא שמעה לב לאף אחד, והתרוצצה בין החדרים, מגלה בכל פעם אבדה של דבר מה שהיה יקר לליבה. "אלוהים שלי, אלוהים שלי, גם את עגילי הזהב מהחתונה גנבו! וגם מדליון על שרשרת שבתוכו היה צילום של אימא שלי! מה הם עשו לי?!" כאשר גילתה שנגנבו הכריות, שרקמה עליהן באהבה ושאבא הצליח בנס להציל כשברחו מביתם, אז נשברה, נפלה על המיטה והתייפחה בלי שליטה: "על מה נשים עכשיו את הראשים המסכנים שלנו? איך נחיה עכשיו בלי כריות?" על מקומן של כריות בחיי אנשים אפשר לכתוב ספרים. היחס לכריות היה מיוחד במשפחות יהודיות, הן שימשו למנוחה ולשינה אבל גם כקישוט לכלי המיטה. נשים, במיוחד אימהות, הקדישו לכריות תשומת לב מוגזמת, ועשו הכול שיהיו נוחות,

יפות ונקיות כמו שלג. לכן התגובה הקיצונית של אימא שלנו כשגילתה את היעלמותן של הכריות האחרונות שלנו - בכלל לא מפתיעה.

"מה קרה אצלכם?" שאלו כל הזמן השכנים.

סבא (אבא של אבא) וסבתא (אימא של אימא), ששמרו עד עכשיו על שתיקה, התחילו לדבר תוך שהם פוכרים ידיים.

"אתם בטח מתקשים להבין אותה" סבא התחיל כמו תמיד ברוגע. "אבל אני מבין אותה היטב. חבל כמובן על העגילים והמדליון, אבל אפשר להסתדר בלעדיהם. אבל כריות, או-הו! בלי כריות אי אפשר. אבל העניין לא בזה. אתם אנשי מינסק, עוד לא חוויתם שום דבר. אתם לא יכולים לדמיין לעצמכם איזה אסון נפל עלינו בעיר שלנו, סמורגון. פשוט גיהינום. אי אפשר לתאר את זה וקשה להאמין שאנחנו, זקנים וזקנות, גברים, נשים וילדים, נשארנו בחיים. הצאר שלנו ניקולאי השני רצה לעצור את התקיפה של הגרמנים ולא הצליח להעלות בדעתו שום דבר יותר חכם מאשר להקיף את סמורגון בצבא של קוזקים. תשאלו בשביל מה? הסתבר שהרוסים בנו סביב סמורגון קווי הגנה חדשים. נודע לנו על כך רק כאשר הכריחו אותנו בכוח לעזוב את הבתים שלנו וללכת ברגל לכאן, למינסק. הכביש למינסק היה דומה לסדום ועמורה. קוזקים רכובים על סוסים צעקו: 'מהר, מהר, הלאה!'. אף מילה אחרת לא שמענו. ניסינו לקחת איתנו כל מה ש היה אפשר. הקוזקים זירזו אותנו ברוכים ובחרבות, מלפנים ומאחור, לא נתנו לנו דקה מנוחה לא ביום ולא בלילה. אני לא רוצה לספר לכם כמה אנשים מצאו את מותם על הכביש המפורסם הזה, כמו שאני לא יכול לתאר לכם את מצבנו כאשר ראינו שהקוזקים העלו באש את העיר שלנו, סמורגון. העיר נשרפה עד היסוד, ועמודים של אש ועשן מלאו את שמיים. הדרך שלנו מסמורגון לעיר שלכם מינסק נמשכה 5 יממות איזמות,

והייתה מכוסה בדמעות שלנו, בדם שלנו ובגופות שלנו. בימים הראשונים היינו בלי מים ובלי חלב לילדים."

והינה הופתענו: אימא שלנו הקשיבה לסיפור של סבא עדיין בוכה, ופתאום אמרה: "וסוף סוף הגענו למינסק. ומי צריך אותנו פה? מי? רק הגנבים, ששדדו אותנו ולא השאירו אפילו כריות. מה נעשה? מה נעשה?"

"את הכריות שלכם בטח תמצאו בשוק הפשפשים. מה עוד שיש תוויות אישיות על הדברים שלכם. לכו לשם מייד!"

המליצה לנו אחת מבנות מינסק.

כשהגענו לשוק, אימא מייד נאחזה בארבע כריות שסחר בהן איש זקן עם שער ג'ינג'י לוהט. "תורידו את הידיים המלוכלכות שלך! מה את חושבת, אני גנב?" הוא צעק לעבר אימא. "אני לא יודעת שום דבר!" היא צעקה חזרה, נאחזת בכריות. "אלה הכריות שלי, היום שדדו לי אותן."

אנשים שהקיפו את אימא ואת הסוחר התחילו לצרוח עליו ועליה:

"כאן לא המקום לפתור את אי ההבנה הזאת" אמר זקן אחד. שניכם יהודים. לא רחוק מפה גר רב והוא ישפוט ביניכם. בבית של הרב הזקן קמה מהומה גדולה. כל אחד מן הצדדים טען לבעלות על הכריות.

"אלה הכריות שלי!" צעקה אימא. "הוא גנב!"

"אלה הכריות שלי, לא אתן לך אותן!" צעק הסוחר (או הגנב) הזקן.

זמן די רב עבר עד שהרב הצליח להרגיע את השניים ואת כל הקהל, וביקש שלא יעליבו זה את זה. החוק היהודי הצליח לפתור בעיות סבוכות ביותר, והוא לא מבוסס על חזקת החפות או על אשמה של צד זה או אחר אלא על היגיון. איך לפתור את הבעיה הזאת כאשר כל צד מתעקש על בעלות על הכריות? הרב

גירד ארוכות את זקן השיבה שלו, תוך מחשבה עמוקה. לבסוף הוא התחיל להתדיין בקול רם, כאילו לא פנה לאף אחד:

"מה הייתה הסיבה שהאישה הזאת באה ממקום הריכוז של הפליטים לשוק הפשפשים? אנחנו יודעים ששדדו אותה. את זאת מאשרים חמישה עדים. הסיבה שבגללה היא באה לשוק ברורה: היא באה בשביל למצוא את הכריות הגנובות. היא טוענת שאלה הכריות שלה והוא טוען שהן שלו. מישהו מהם אומר אמת ומישהו לא. איך לפסוק? האישה מביאה עדות לכך שבפינה של הציפית רקומות האותיות ל"מ, וזאת הוכחה שאי אפשר להתווכח איתה!"

הרב פנה לסוחר הג'ינג'י: "מדוע מכרת את הכריות האלה?"

"הן מיותרות אצלי בבית. מה, אין לי זכות למכור חפצים שלי?"

"לא אמרתי את זה", אמר הרב, "ועד בואה של האישה הזאת, לא מכרת אף כרית?"

"לא, רק הגעתי לשוק והיא באה והתחילה לחטוף אותן ממני."

"כל הכריות האלה שלך?" שאל הרב את אימא, "או רק אחת או שתיים או שלוש?"

"כל הכריות האלה שלי! ויש לי הוכחה. כשהגענו למינסק ושיכנו אותנו עם כל הפליטים בבית הספר, התעוררה שאלה לגבי כביסה. חמי הציע לי לרקום על כל פריט של מצעים ובגדים את ראשי התיבות שלי, ל"מ. כל הפליטים בבית הספר עשו את אותו הדבר, וכך היה אפשר בקלות למצוא את הדברים אחרי הכביסה. גם כאשר מישהו טעה ולקח את מה שלא שייך לו. כבוד הרב יכול להשוות את ראשי התיבות שרקומים על החולצה

שלי, ועל החצאית, עם אלה שרקומים על הציפיות של הכריות,
בשביל לוודא שהם זהים."
אחרי שבדקו את הכריות ומצאו עליהן את ראשי התיבות,
אמר הרב:

"ברור שהכריות שלך, את יכולה לקחת אותן."
הוא הסתכל על הסוחר הג'נג'י' וזה התחיל להסביר:
"אגיד לך את האמת, כבוד הרב. לא ידעתי שיש על הכריות
האלה סימנים. היום בבוקר מוקדם קניתי אותן כאן בשוק."
"אף אחד לא מאשים אותך בגניבה." אמר הרב. "פשוט
קנית אצל מישהו כריות גנובות. ולא יכולת לדעת שהן גנובות.
אבל עכשיו אתה יודע. ובהתחלה שיקרת, אמרת שהכריות שלך
מהבית. דע לך שיכולים לייחס לך בקלות שותפות בפשע, ועל זה
מענישים בחומרה ובכלא. הילדים והנכדים שלך עלולים להישאר
בלי מפרנס, נכון?"

כך נמצאו הכריות, אבל העגילים והמדליון אבדו לעד.
אימא וסבא חזרו מאושרים לבית הספר שבו שכנו הפליטים,
והשכנים בירכו אותם בשמחה. אימא חיפשה את האישה
שהמליצה לה לרוץ מהר לשוק הפשפשים והודתה לה מאוד. זה
היה האירוע המשמח הראשון בקהילת הפליטים מסמורגון,
שבה כולם הכירו את כולם ואת המשפחה של אימא שלי. בפעם
הראשונה חזרו החיוכים לפניהם.

ב-1 בספטמבר התחילו הלימודים והפליטים נאלצו לפנות
את בית הספר. את אימא שלי עם אחותי הבכורה, סוניה,
שהייתה אז בת 8 חודשים, ועם סבתא שלי, שלחו לעומק רוסיה,
לעיר בוגורודסק,¹⁹ עיר של בורסקאים רוסים. מעבדי העורות

¹⁹ Bogorodsk

מבין הפליטים הצליחו למצוא שם עבודה ופרנסה טובה. אבל כיוון שאבא היה בחזית חוותה המשפחה עוני נורא, ואימא נאלצה למכור חפצים תמורת לחם, כרוב ותפוחי אדמה. המצב התהפך לטובה כאשר אימא פגשה את חברתה ללימודים מירה, בת של חבר ושכן של סבי מסמורגון, אברהם ברודני²⁰. הן שמחו בפגישה וסיפרו זו לזו על מה שעברו בחיים, על חייו של סבי, על המכתבים של אבי מהחזית. מירה הזמינה את אימי לביתה, שם היא מילאה את מקומה של אימא שנפטרה בדרך למינסק בגיל 42. אברהם לא נתן לסבתא שלי ללכת לשום מקום. הוא אסף לביתו אותה יחד עם אימא ובתה, והציע לה את מכונת התפירה "זינגר" שקנה בשביל אשתו המנוחה. אימא הסכימה לקבל את המכונה רק אם תחזיר לו את עלותה, 100 רובלים, במשך עשרה חודשים. היא התחילה לעבוד, הופיעו לקוחות והיא השתכרה לא רע. אבל היה צפוף בבית הקטן, ואימא הציעה שתעבור לדירה נפרדת. אברהם ומירה תמכו ברעיון, ומצאו לאימא דירת שני חדרים בקרבת מגוריהם, חדר אחד למגורים וחדר אחד לבית המלאכה, שם העמידה את מכונת הזינגר, שעליה כבר הספיקה לשלם את מלוא הסכום. היא קיבלה מתלמדת, נערה נמרצת בת 14, ואחר כך עוד מתלמדת בת 12. הוריי לא שכחו לעולם את המעשה האצילי של אברהם ברודני. בתה של מירה, סימא, סימוצ'קה, הייתה בשנת 1952 לאשתי.

סבא ומשפחתו נשארו במינסק. בחודשים הראשונים לאחר שהגיעו לשם נפטרה סבתי לאה, והוא התאלמן בפעם השנייה. אבל בכך לא תמו הצרות שנפלו על משפחתו. לאחר חצי שנה, בתו הצעירה, ברוניה היפה בת ה-14, נאנסה על ידי

Brudny ²⁰

קוזקים. היא התנגדה ונאבקה איתם, והם שברו לה את הרגליים בכמה מקומות, והיא הפכה לנכה קשה לכל חייה. בחורף הקשה של 1916 נאלץ סבא למסור את ארבעת בניו הקטנים לבית יתומים, כיוון שלא היה יכול לפרנס ולגדל אותם. הוא נשאר עם הבת במינסק, והם המשיכו לגור במקלט לפליטים, ובשבתות ביקרו את ברוניה הנכה, ששהתה זמן רב בבית החולים. בגיל 30 ברוניה נפטרה.

בשנת 1917 אבי נפצע בחזית והועבר לעיר מינסק לטיפול רפואי. הוא עבר שני ניתוחים ושחרר מן הצבא. סבי ביקר אותו לעיתים קרובות בבית החולים, והדבר הפיח בו רוח חיים אחרי שהיה שרוי בצער גדול על מות אשתו. לאחר שאבא הבריא הוא מצא את בית הילדים שבו שהו אחיו. הוא התחיל לעבוד במפעל עור שעובדים רבים בו היו מכריו מסמורגון. שכרו היה יפה והיה יכול לשכור דירה ולהעביר אליה את אביו ואחותו. הוא לקח חופשה ונסע להביא את אשתו וחמותו יחד עם בתו הקטנה. התחילו חיים טובים ומאושרים, והם החליטו להישאר במינסק. לפי הסיפורים של סבתא מיכלה, אבא התאושש מהר פיזית ונפשית, חזר להתבדה, היה תמיד אופטימי ובעל חוש הומור שנון. סבתא נעלבה לעיתים כי לא הבינה את הבדיחות שלו. הוא קרא לה "עצעס גיבער" (נותנת עצות). והיא אכן נתנה עצות לא רעות. לאימא הייתה בעיה איך להודיע לאבי שעדיין היה בחזית על לידת בתו סוניה. כמו כל הזוגות הצעירים היהודים, אבא ואימא ציפו לבן בכור, אבל נולדה ילדה. אימא התעכבה הרבה זמן עם ההודעה כי לא ידעה איך למסור לו את הידיעה בלי שיתאכזב מאוד. סבתא מיכלה מצאה פתרון: היא כתבה לאבא שהלידה קשה ואשתו בסכנה; ולמחרת, אימא כתבה לו בעצמה שנולדה ילדה מקסימה.

כשקיבל את המכתב הראשון, אבא נבהל מאוד ונזכר באימו
שנפטרה בלידה. כשקיבל את המכתב השני, הוא שמח כל כך
שלא שם לב למיין התינוקת.

4. "קשה להיות יהודי"

"קשה להיות יהודי"²¹, כתב הסופר הגדול שלום עליכם. הוא לא חזה את מהפכת אוקטובר, ולא היה יכול לצפות את גורלם של היהודים תחת השלטון הסובייטי, ואת השתתפותם הפעילה במהפכה ובבניית הסוציאליזם אחריה. אילו היה חי באותה התקופה, יכול היה לטעון בצדק: "עוד יותר קשה להיות יהודי סובייטי..."

בקרב אנשי האינטליגנציה היהודית בברית המועצות חוברו הרבה מאוד בדיחות אנטי-סובייטיות. לדוגמה אחת מהן:

בשנים הראשונות שלאחר המהפכה מנהל הזמין אליו פועל פשוט יהודי. בשיחה הוא הודיע לפועל שהוחלט לקדם אותו לתפקיד ניהולי.

"אבל, לפני זה", אמר המנהל, "אני רוצה לדעת מה יחסך לשלטון הסובייטי. תגיד רק את האמת."

הפועל שמח על הקידום אבל נבהל. הוא התחיל להתחמק, בטענה שאינו משכיל ואינו יודע. אבל המנהל התעקש לקבל תשובה. הפועל שם לב שהמנהל עצמו גם הוא יהודי. הוא קיבל קצת אומץ והתחיל לענות:

"חבר מנהל, אומר לך בכנות, אני מתייחס לשלטון הסובייטי לא פחות טוב מאשר לאשתי."

"מה זאת אומרת?" שאל המנהל

"קצת אוהב, קצת פוחד, וקצת הייתי רוצה אחרת..."

²¹ "שווער צו זיין א ייד" – "קשה להיות יהודי" - שם של אחד המחזות שכתב שלום עליכם.

בפועל, בשנים הראשונות של השלטון הסובייטי, ממש עד המשפט של טרוצקי, זינובייב ואחרים, יהודי ברית המועצות לא חוו אנטישמיות. הם זכו לתפקידים מובילים וניסו להוכיח שהם פטריוטים גדולים יותר מאשר הלא-יהודים. הצעירים היהודים התחילו להגר לערים הגדולות, פנו ללימודים אקדמיים, ואחרי סיומם נשארו בערים הגדולות. הם משכו אחריהם את משפחותיהם ואת הוריהם, שברובם לא דיברו היטב ברוסית. בין היהודים האלה היו בני המשפחה שלי, פליטים מהעיר סמורגון.

אחרי שאבא השתחרר מהצבא הוא התחיל לעבוד במפעל עורות בעיר מינסק. עם הכרזת ה-NEP²², הוא ניצל את ההזדמנות והקים עסק משלו לעיבוד עורות ליד העיר סלוצק,²³ שם גידלו עדרים גדולים של פרות וכבשים. ב-1919 נולדה אחותי ברטה, ב-1921 נולד הבן הבכור, לובה, וב-1923, ב-18 באפריל, בחג הפסח, נולדתי אני. –

הילדות שלנו עד שנת 1928 הייתה טובה ושמחה – חיינו ברווחה כלכלית, בבית משלנו, עם גן גדול, ובקצה החלקה - המפעל של אבא. במפעל עבדו שמונה אנשים: האחים של אבא ואביו - סבא גוטיה, וגם פועלים. בינואר 1929 סיפרו לאבא חברים בעלי משרות ממשלתיות שתוכנית ה-NEP הולכת להיות מבוטלת ותהיה הלאמה כללית. הוא חיסל את העסק הפרטי, קיבל משרה במפעל עורות ממשלתי וכך ניצל ממאסר ומהחרמת רכוש. בשנת 1926 נולדה אחותי גניה, וב-1930 נולד אחי מישה. בסלוצק גרנו בבית שבו גרה בעבר אימא. חורף 1929 היה קר

²² המדיניות הכלכלית החדשה - Novaya Ekonomicheskaya Politika - שבמסגרתה עודדו עסקים פרטיים קטנים
²³ Slutzk

במיוחד, והיה קשה לחיות על משכורת אחת, ואימא נאלצה למכור דברי כסף ותכשיטים. ואז אימא, שהייתה תופרת מצוינת, התחילה לתפור בבית שמלות לנשותיהם של קציני הצבא האדום ופקידים בכירים. את התשלום קיבלה במוצרים – סוכר, קמח, שימורים ועוד. אבא עבד קשה מאוד בבית החרושת, ומהצד היה מעבד עורות של כבשים ועגלים, להכין אותם לשימוש. אחי לובה ואני עזרנו לו. גם לאבא שילמו הכפריים במוצרים. העבודה שעשו ההורים שלנו הייתה אסורה, ולכן נעשתה במחתרת. ההלאמה הכפויה הובילה לרעב נורא, ולקראת סוף 1933 ותחילת 1934 הייתה אוכלוסיית ברית המועצות במצב קריטי. ההורים הרגישו מאוימים והחליטו לעבור לקולחוז יהודי בקרים. באמצע 1934 כל המשפחה שלנו עברה לקולחוז "דרכו של לנין" בצפון חצי האי קרים, במרחק 50 קילומטר מהעיר דז'אנקו²⁴. הקולחוז נוסד ב-1932 על ידי מתיישבים יהודים. המרחק מסלוצק עד הקולחוז היה 3000 קילומטר. נסענו לאורך כל בלורוס וצפון אוקראינה, והדרך הייתה מאוד מעניינת. בחרקוב²⁵ החלפנו רכבת אבל נאלצנו לחכות לה שלושה ימים בתחנה. בחרקוב גר בן דוד של אבא, שהיה מנהל מפעל לעטים. התארחנו אצלו והוא הציג ללוות אותנו עד לקרים, אבל אבא סירב. הוא נתן לכל אחד מהילדים עט במתנה, וסיפר לנו על החיים של אבא עם האחים שלו, שהיו באותה העת ברוסטוב על הדון. הייתה לו ביקורת על ההחלטה של אבא לעבור לקולחוז. הוא חזה שיהיה לנו קשה מדי להתרגל לחיים בקולחוז.

Dzhankoy²⁴
Kharkov²⁵

כשהגענו לדד'אנקוי אספו אותנו למחנה מעבר מיוחד, ואחרי שלושה ימים העבירו אותנו לקולחוז. נסענו על פלטפורמות גדולות ששוורים רתומים אליהן, ואת המרחק של 50 ק"מ עשינו במשך יום שלם. הדרך הייתה משובשת, עברה בנוף צחיח, היה חם מאוד והיינו מדוכאים. הגענו לקראת ערב, ואת הלילה עשינו במועדון של הקולחוז. למחרת אנחנו, הילדים, הלכנו לסיור במקום. בקולחוז הזה גרו 100 משפחות בבתים דו-משפחתיים קטנים – 25 בתים בכל צד ברחוב אחד. במרכז הכפר היה המועדון. הקולחוז עסק בגידול ירקות וזרעי מאכל, והיבולים היו קטנים. היה במקום גם עדר גדול מאוד – כמה אלפים - של כבשים לחליבה. מחלב הכבשים הכינו גבינת ברינזה, ואת הצמר מכרו. אבא עבד במקומות שונים. ברטוצ'קה ניהלה חשבונות, אימא עבדה חצי יום עד שהילדים חזרו מבית הספר ומהגן. לבית הספר היינו צריכים לצעוד קילומטר לקולחוז אחר, גם הוא יהודי. בחופשת הקיץ אחי לובה ואני עבדנו כרועי צאן מ-7.00 בבוקר ועד 18.00 בערב. לובה אחי ואני גידלנו בבית ארנבים. באפריל קנינו 4 נקבות וזכר אחד. לקראת הסתיו הם כל כך התרבו שאיבדנו את החשבון. שני כלבים שמרו על הארנבים מפני חתולים. את הנקבות החזקנו בארגזי עץ, ואת הזכרים בכלובים נפרדים. בתוך הארגזים האלה הנקבות הכינו את עצמן ללידה. הן היו מורטות חתיכות קטנות מן הפרווה שלהן ומניחות אותן יחד עם עלים יבשים בתוך גומה עמוקה שחפרו באדמה. הנקבות היה ממליטות כל חודש, ההיריון שלהן נמשך שבועיים והיו ממליטות כל אחת 10-12 ארנבונים קירחים ועיוורים. תוך שבועיים הארנבונים היו

הופכים ליצורים פרוותיים חמודים, משתובבים לאור השמש.
מכרנו את הארנבים ברווח נאה.

החיים שלנו בקולחוז נמשכו 8 חודשים. היבולים היו קטנים מאוד ושוב הייתה סכנת רעב, ולכן נאלצנו לעזוב את הקולחוז. נאלצנו גם לציית לרצון ההורים ולמכור את כל הארנבים. מכרנו אלף! קיבלנו בעבורם סכום מכובד למדי שכיסה את כל הוצאות הדרך של המשפחה. יומיים לפני המכירה לובה ואני החלטנו שאנחנו לא מסכימים לחזור עם ההורים וברחנו ליער. ישנו בחוץ, וחברי הקולחוז שהבינו לליבנו הביאו לנו אוכל. אבל הם גם הסבירו לנו את העובדה הפשוטה: "להישאר בקולחוז בלי ההורים אי אפשר. ההורים שלכם יודעים מה הם עושים. רבים מאלה שהגיעו לאחרונה לקולחוז בורחים. היבול רע, כולנו בסכנת רעב ואפילו מוות. להישאר יכולים רק הוותיקים, ורק אם יש להם דרבות מהשנה שעברה."

הבנו את ההסברים וחזרנו הביתה. למחרת הגיעה עגלה גדולה ששני שוורים היו רתומים אליה והסיעה אותנו לדז'נקוי. שני הכלבים שלנו רצו אחרי העגלה 56 קילומטר עד לדז'נקוי. אי אפשר היה לקחת איתנו את הכלבים והם נשארו ברציף. כשעלינו על הרכבת, אחי ואני בכינו הרבה זמן.

בעיר בוברויסק²⁶ עברנו לספינה ששטה על הנהר ברזין²⁷ לעיר קטנה, שבה באותה העת גרה הדודה שלנו, דורה. היא קיבלה אותנו לביתה באהבה.

Bobruysk²⁶
Berezin²⁷

אחותנו הבכורה סוניה, בת 19, גרה אז בעיר גורקי.
היא התחתנה בשנת 1934. ברטוצ'קה בת ה-15 נסעה
לאחים של אבא בעיר רוסטוב על הדון. היא עשתה שם קורס
של הנהלת חשבונות, וגרה אצל הדודה ברוניה, שאחרי מותו
של סבא שלנו נשארה לגמרי לבדה. שוב אימא שלנו הפכה
לפליטה, ואיתה ארבעה ילדים: אחינו הגדול לובה בן 13, אני
בן 11.5, אחותנו גניה בת 7, ואחינו הקטן מישה בן 4.
לאבא לא היה סיכוי למצוא עבודה בעיר, והוא נסע
לבוברויסק, שם היו מפעלי עור ושם מצא עבודה במקצועו.
הוא התגורר בשטח המחסנים של המפעל, ובנוסף לעבודת
היום שלו שימש גם כשומר, והרוויח ככה טיפה יותר. 80%
משכרו היה שולח לנו מדי חודש. את הסידור הזה אפשר
מנהל המפעל שהיה חבר של אבא, והוא גם הסכים שאבא
יביא אליו את אחד הבנים. אבא ואימא החליטו לשלוח אותי.
נסעתי לבדי באוניה לבוברויסק וגרתי עם אבא יותר משנה.
אחרי שעשו תוספות בנייה במפעל, ההנהלה הסכימה
להעמיד לרשותו של אבא שני חדרים ישנים ולהביא אליו את
כל המשפחה. לובה ואני עזרנו לאבא בעבודת השמירה.
בחופשת הקיץ לקחו אותי ואת לובה לעבודה עם
סוכני מכירה וקנייה של חומרי עור. מכרנו מוצרים מוגמרים
בכפרים וקנינו חומרי גלם. לכל סוכן היו סוס ועגלה שהייתה
מותאמת למוצרי העור. התפקיד שלנו היה לשמור על
הסוסים, לשמור שלא יגנבו את מוצרי העור, לשקול את
המוצרים וחומרי הגלם ולחשב את עלותם. נתנו לנו אוכל
ושני רובלים ליום. הסוכן שלי, ששמו היה שולם, לא נתן לי
מנוח. הוא הכריח אותי לעבוד קשה, לסחוב דברים, להזיז
את המוצרים ממקום למקום כך שיהיה יותר מקום לחומרי

הגלם, כדי שהנסיעה תהיה רווחית יותר. כל נסיעה ארכה לא פחות מ-10 ימים.

בבברויסק למדנו בבית הספר עד כתיב י'. לובה סיים ב-1937 ואני ב-1938. שנינו הלכנו לחוגי צילום, לובה הלך גם לחוג רדיו ואני לחוג בניית מטוסים. בשנת 1936, כאשר בבלרוס החליפו לכולם את תעודות הזהות, הייתה לנו מצלמה ויכולנו לעשות חלטורות מצוינות – תצלומים לתעודות החדשות. עשינו תצלומים טובים מאוד, ואם אחד לא הצליח, עשינו עוד אחד בחינם. לקחנו חצי מהמחיר שלקחו בחנויות צילום, ונתנו ללקוחות לא 6 אלא 8 צילומים. הייתה לנו עבודה מעל לראש. במקום לשחק כדורגל, כל הקיץ הלך על צילומים וחיתוכים. הרווחנו 1200 רובל כל אחד – סכום השווה לשלוש-ארבע משכורות של עובד מבוגר. קנינו זוג אופניים אחד לשנינו, ומצלמת "פוטוקור"²⁸ – שלא הייתה כמוה באף אחד מן החוגים שבהם השתתפנו. היו כאלה רק בבעלות המדינה. קנינו ציוד מקצועי לפיתוח הצילומים, סרטי צילום, נייר צילום. במהרה קנינו גם מכשיר הגדלה מקצועי.

ב-1937 לובה סיים את לימודיו ונסע ללמוד במכללה הטכנית בעיר גורקי. אני נשארתי בבית בלי מצלמה, כי סיכמנו שאתן לו את הכול.

באותו החורף הביאו למפעל שבו עבד אבא כמות גדולה של חביות עם תוויות לסימון של חומרי גלם. על כל חתיכת עור היו תולים תוויות מקרטון ועליה היה כתוב שם העור, סוג ומשקל. צריך היה לפרוק את החביות, לעשות חור בכל תווית ולמשוך בתוכו חבל. אני לקחתי את העבודה

הזאת ולמדתי מהר מאוד לעשות את החור ולמתוח את החבל, אבל העבודה התקדמה לאט מאוד. ביקשתי שכר יותר גבוה וגייסתי לעבודה את גניה בת ה-10 ואת מישה בן ה-7. עברו כמה חודשים, ולהפתעתם של כל העובדים וההנהלה, שילמו לנו 800 רובל על פי החוזה שחתמו איתנו. זה היה סכום מאוד מכובד, ואפשר היה לקנות בו מצלמה ואת כל הציוד הנחוץ. כך הפכתי לבעלים הבלבדי של "פוטוקור", ויכולתי לקבל הזמנות ממכרים, מהורי חברים ועוד. הזמינו אותי לצלם באירועי ספורט, בטוילים ופיקניקים מחוץ לעיר ועוד. התחלתי לפרנס את עצמי לגמרי: בגדים, ספרים, אופניים משומשים, מחליקיים ומגלשי סקי. לקראת סיום לימודי כבר היה ברור שהמשפחה שלנו לא תקבל דירה בבוברויסק, והמפעל קיבל הוראה לפנות אותנו מהמגורים הזמניים באזור המחסנים. לאבא הוצעה עבודה אחראית במרחק 60 קילומטר מבוברויסק, והוא נאלץ לקבל אותה.

באוקטובר 1938 נאלצנו לחזור לברזינו. אני הרגשתי שזאת טרגדיה, לא רציתי להיפרד מבית הספר ומהחברים. אבל השתלבתי היטב בבית הספר החדש, השתתפתי הכל פעילויות בית הספר, ניהלתי את חוג הצילום ועסקתי בספורט: שיט ועוד. באוקטובר 1939 הכרתי נערה מאוד יפה שקראו לה ורה. התאהבתי בה והיא התאהבה בי. היא הייתה צעירה ממני בשנה וחצי, בלונדינית ולא יהודייה. אבל אני חושב עד היום שהיא לא הבינה בכלל את המשמעות של המוצא היהודי שלי. ב-1941 התחילה מלחמת העולם השנייה. בני משפחתי שוב הפכו לפליטים ואני במהרה התגייסתי לצבא האדום.

5. איוואן פובארוב

על הישארות בחיים, כמו שאומרים באודסה, לא היה בכלל מה לדבר. מה שעשו הגרמנים בחזית שלנו היה דומה להתקף של שיגעון! אחרי ההתקפה הלילית המטורפת ושלוחת הרסן כל כך של הצבא הגרמני על הגדוד האווירי שלנו, שבה כמעט כל השטח שעליו ישבנו נחרש על ידי פצצות, רק דבילים מוחלטים היו יכולים לקוות לאיזושהי הצלה. בעודי שוכב על קרקעית של בור שפערה פצצה ענקית, מכוסה עפר כמו בקבר, ירקתי את העפר שנכנס לי לפה ועשיתי מאמצים חסרי תועלת להשתחרר משכבת העפר העבה שלחצה לי על הגוף. כוחותיי הלכו ואזלו. גם התקווה.

רעם המטוסים הגרמנים שחגו מעליי החריש את אוזניי ולא שמעתי שום דבר. אבל ראיתי אותם בשמי הלילה. הם מילאו את השמיים בזה אחר זה כמו נחיל של ארבה. ראיתי עמודים מיתמרים של אדמת סטלינגרד²⁹, עננים גדולים של אבק שחור. ורק כאשר בשמיים נפתח במקרה חלון קטן, הבחנתי בתקווה בכוכבים הנוצצים.

לא הייתי צריך להיות אסטרטג צבאי גדול בשביל להבין שבעוד רגע על האדמה החרושה שסביבי יישפך חיל הרגלים הגרמני, ולא נשאר לי אלא להיפרד במהירות מהוריי היקרים ומקרובי משפחתי. בעיניים דומעות שאלתי את אלוהים: במה חטאתי שנגזר עליי עונש כזה?

לפתע, עברה לי החירשות וחזרתי לשמוע את שאגות המסרשמיטים³⁰ ואת הפיצוצים האדירים. התחלתי לשמוע

Stalingrad ²⁹

Messerschmitt ³⁰ – שמו של מהנדס מטוסים גרמני שעל שמו נקרא מטוס קרב גרמני.

אפילו צרורות של נשק אוטומטי, צעקות קצרות של אנשים, וחשבתי שאני כבר הוזה. חשבתי: האם באמת בשביל הגדוד האווירי הקטן שלנו נחוץ מאמץ מטורף כזה? ברור שמששהו קרה לחשיבה שלי. בנסיבות הנוראות האלה, ממש לפני שאני פורש לעולם הבא, פתאום הרגשתי רצון עז ללעוס משהו. רעב בלתי רגיל. ממש פתולוגיה. הרגשתי את הרוק בפה והתחלתי ללעוס אדמה ולירוק אותה. כמה לא טעימה הייתה האדמה שלנו! מוזר. על פי הרעב המוזר הזה, הבנתי שאני שרוע בבור הזה כבר הרבה זמן, ושבינתיים הוא מציל אותי. הייתי מוכן לקראת המוות, והוא לא בא ולא בא. חיכיתי בסבלנות ונזכרתי בעוד משהו שלימד אותי אבי: לא תמיד צריך למהר. הייתי בהלם, ובמוחי המטופש שלי עלתה בדיחה אווילית אבל מצחיקה מאוד שסיפר חברי הטוב ביותר בגדוד, איוואן פובארוב³¹. משהו דומה לחיוך הופיע על פניי כשנזכרתי בה. בבדיחה הזאת מישהו מספר לחבורה של צעירים את הסיפור הבא:

השעה שתיים בלילה. חייל של משמר הצאר מוביל יהודי זקן לגרדום. פתאום היהודי נעצר ואומר לחייל:
"ואניה³², הינה לך שלוש קופייקות³³, רוץ העירה וקנה לי בייגלה ואני אחכה לך פה."
"אוי, אתה ערמומי, יהודון זקן!" עונה ווניה. "יותר טוב שאני אתן לך שלוש קופייקות ואתה תרוץ העירה ותקנה לי בייגלה ואני אחכה לך פה."
כל הנוכחים פרצו בצחוק, ואחד מהם צחק כל כך עד שהחזיק בבטנו, נאנח ודמע. מה איתך? שאלו אותו. מה הצחיק

Ivan Povarov³¹

Vania³², שם חיבה לאיוואן.

Kopeyek³³, אגורות.

אותך כל כך? והוא ענה: "אתה לא מבין? אוי! הצחיק אותי
שליהודי הזקן הזה, בשתיים בלילה, לפני שמוציאים אותו להורג,
התחשק לאכול בייגלה..."

גם אני, במצב הקיצוני שבו הייתי שרוי, מעשיתי רעב. זה
לא מצחיק? הומור של גרדום. בדיוק באותו רגע נשמע פיצוץ
אדיר, כאילו היפופוטם ענק הפליץ ממש ליד האוזן שלי. עד כדי
כך, ששוב התחרשתי. ומלמעלה שוב התחילה להתקרב אליי
מפולת של עפר. התכווצתי ופתאום הרגשתי שמשהו חי מאוד
נופל עליי יחד עם העפר. חשבתי שזה הסוף שלי. לא היה לי כוח
להתנגד. התחלתי לאבד את ההכרה, ובשנייה האחרונה זכרתי
בסבא שלי ובקול צרוד לחשתי "שמע ישראל". והינה, ממש לפני
הסוף, הגיע לאוזניי הסתומות קול יללה פראית:

"דוידקה, זה אני, איוואן פובארוב!"

יותר לא זכרתי שום דבר והתעוררתי רק בשוחה הסמוכה, ואיוואן
פובארוב לידי. הוא היה מאושר שהצליח לסחוב אותי לשם
ולטפל בי. כל גופו ופרצופו המחייך הביעו שמחה. נראינו כמו
כושים. בשוחה היה ריח של אש – התברר שאיוואן פובארוב
הרתיח מים.

"איפה אנחנו?" שאלתי אותו. "בגדוד שלנו?"

"הגזמת! מהגדוד שלנו הגרמנים לא השאירו שום דבר.

רק אבק. כלום ושום דבר."

הוא הסביר לי שבמרחק שני קילומטרים מהמקום שבו אנחנו
נמצאים יושב הגדוד של תת-אלוף סמוחין³⁴, וקצין מהגדוד הזה
אמר שלקראת הערב יסיעו אותנו לשם.

"בכיס שלך מצאתי קובייה של סוכר. קח עם המים

הרותחים. תבלע. זה טוב."

בלעתי בשקיקה את המשקה המרפא הזה ושרפתי את כל הפה והגרון. שתיתי וחשבתי שאלוהים בכל זאת בצד שלי. אם לא הייתי אומר את המילים "שמע ישראל", שאף פעם לא ידעתי מה פירושו, איוואן היה מוחץ אותי לגמרי. התברר שהוא חיפש אותי בכל השוחות והבורות שבשטח היחידה שלנו. לא צחוק הגורל? הרי בשנות ה-30, כאשר הובילו את חברו לדרך של לנין, זינבייב,³⁵ להוצאה להורג, גם הוא, בשנייה האחרונה, כאשר כבר עמד מול קני הרובים, צעק כמוני "שמע ישראל". יוצא שאת הבקשה שלי אלוהים שמע, ואת הזעקה של זינבייב לא שמע. זינבייב באמת חטא חטאים רבים לאלוהים היהודי. אבל אילו חטאים יכולתי לחטא אני, נער חולמני בן תשע-עשרה? את המחשבות המתוקות האלה הפסיק איוואן פובארוב. הוא שאל אותי שאלה כל כך פרזואית, שנעשה לי לא נעים:

"דידקה, כמה אתה שוקל? בקושי סחבתי אותך עד לכאן."

"המשקל שלי? שבעים קילו. עכשיו כבר בטח פחות", ענית לו.

"ואני שוקל תשעים ושניים", אמר איוואן.
"ומה הגובה שלך?" שאלתי.
"מטר תשעים ושתיים. 192 סנטימטר."
"אני בקושי 180. אתה שוקל 20 קילו יותר ממני והגובה שלך 12 סנטימטר יותר ממני."
"ממש עמוד חשמל." אמר איוואן בעצב.
"בסיביר כל הבנות קראו לי ככה. ומה יוצא מזה? רק בשר. סוור בנמל, מלידה. לך, לעומת זאת, יש יותר תאים אפורים

Zinoviev³⁵

במוח מאשר לי. בכלל, המוחות של יהודים יותר כבדים מאשר של רוסים או אוקראינים. לפחות, יותר משלי, הטיפפ..."
"די, אל תעשה את עצמך טיפש. לפי דעתי, אנשים צריך לשפוט לא לפי המשקל או הגובה שלהם, ואפילו לא לפי המוח שלהם."

"אז לפי מה? לפי החרא שלהם?" התבדח איוואן.
"אנשים צריך לשפוט לפי המצפון שלהם. שום דבר אחר. ולך, איוואן, אני יודע שאתה לא אוהב כשמשבחים אותך, אבל אצלך המצפון פשוט אינסופי, יהלום. אם אלוהים היה נותן לכולם מצפון כזה, כבר מזמן היה פה קומוניזם. אם לא אתה, או הו, אני הייתי..."

איוואן פובארוב הפסיק אותי. הוא היה נבוך בבירור.
"תפסיק עם המצפון הזה. ואתה, כמה פעמים הצלת אותי? אפילו בקורס עזרת לי עם הלימודים. אם לא אתה, או הו, אני הייתי..."

"מצאת במה להיזכר?" ושנינו פרצנו בצחוק.
למדתי הרבה מאיוואן פובארוב וחקיקתי אותו. בכנות, קינאתי ביכולת ההתמדה שלו ובכוח רצון הברזל שלו. על כאלה כותבים בספרים: בלתי אמצעי, מיוחד, מוכשר. וכזה הוא היה. בקורס של בית הספר של חיל האוויר הוא חיזר אחרי גליה המקסימה, שהייתה הספרנית שלנו וניהלה את החוג לדרמה. כל התלמידים בקורס היו מאוהבים בגליה, אבל הסיכויים הטובים ביותר לזכות בתשומת ליבה היו כמובן של איוואן פובארוב. איך לא! נוסף על כך שהיה בחור מצוין, הוא תמיד עזר לגליה לארגן פעילויות תרבות שונות במועדון שלנו, חוגים, הרצאות על ספרות, ערבי ריקודים, והכי חשוב – הופעות, שהיו מאוד פופולריות בבית הספר.

המשתתף הקבוע בהופעות האלה היה איוואן. גליה טענה שהוא אדם מחונן בכישרונות רבים, ושיש לו כל הנתונים להפוך לשחקן. עם ההופעה החיצונית הנהדרת שלו הוא שיחק נפלא במחזות, שר, רקד, קרא שירים וניגן במפוחית פה בצורה וירטואוזית. הוא ידע להנחות אירועים, ועל הבמה היה מאוד נינוח. מלבד זאת הוא כתב שירים וחמשירים, והיה כתב קבוע של עיתון בית הספר.

אבל הכישרון הגדול ביותר שלו היה חקיינות. בזה הוא היה פשוט יחיד במינו. הוא חיקה בצורה נפלאה כל בעל חיים – ציפורים וחיות. הוא ידע לחקות נהדר צלילים של כל כלי נגינה, וגם צלילי מסור או טרקטור ואת שאגותיהם של מטוסים שונים. כאשר עשה חיקויים של שחקנים וזמרים מפורסמים, הקהל פשוט התמוגג. המפורסמים ביותר היו החידונים שחיבר, שבהם הצופים היו צריכים לנחש את מי הוא מחקה:

"צ'רצ'יל! היטלר! סטאלין! רוזוולט!" צרחו מהקהל.

כאשר חיקה את הסמל שלנו, מאטביינקו³⁶, הקהל היה פורץ בצחוק אדיר. זה היה בלתי רגיל. הכישרון הזה עזר לו מאוד בחיים, וכולם חשבו שהוא הקומוניסט המסור ביותר בגדוד האווירי שלנו - עד כדי כך ידע לשחק, ואף פעם לא נכשל בלשונו. אבל ביחסים בינינו לא היו שום משחקים.

כולם, בלי יוצא מן הכלל אהבו אותו על גישתו הישירה ועל הנשמה שלו. איוואן פובארוב חי איכשהו בקלות, בשמחה, בלי דאגות. שום בעיה לא הטרידה אותו, ואת מצבי הרוח הרעים שלו אף פעם לא הוציא על הסביבה אלא דיכא בכוח הרצון שלו בתוך עצמו. היו סיבות מדוע הוא לא ממש אהב פוליטיקה, אבל הוא הסתיר זאת בקפידה מהסביבה, חוץ ממני, כמובן.

Matveenko³⁶

אנחנו לא הסתרנו שום דבר זה מזה, אבל רק כשהיינו לבד. הבנו היטב את הכללים. רוח האנטישמיות שריחפה באוויר הייתה זרה לו לגמרי. הוא לא הבין אותה ולא הבין אנשים נבונים ומשכילים שחשו שנאה בוערת כלפי יהודים.

"מה הם רוצים מכם?" הוא בכנות לא הבין. "אפשר לשנוא את הפשיסטים, לפחד מעבריינים, להיגעל מחולדות. מה הם רוצים מכם?"

באחת הוועדות נשאל שאלה הסטנדרטית: מה הלאום שלך? הוא ענה בקול רועם: "סיביריאק!"³⁷

חברי הוועדה לא הצליחו להתאפק ופרצו בצחוק גדול.

איש מלבדי לא ידע שמוצאו ממעמד החקלאים האמידים³⁸ בסיביר, ושב-1928 הוצא אביו להורג. באותה עת היה איוואן בן השבע בחופשה אצל דודו, שהיה יו"ר של קולחוז.³⁹ הדוד ידע את הכול והציל את איוואן. הוא אימץ אותו לבן ובכך חסך ממנו את כל הצרות. כאשר איוואן פובארוב בגר סיפר לו הדוד את האמת, והדבר עיצב את הגישה האידיאולוגית של איוואן.

הוא התחיל לשנוא בכל נימי נפשו הצעירה את סטאלין את המשטר הסוציאליסטי הרקוב. הוא היה בחור נבון והבין

³⁷ סיביריאק (Sibiryak) הוא תושב או יליד סיביר מכל קבוצה אתנית ומכל לאום. כמובן, סיביריאק איננו לאום.

³⁸ קולאק (kulak) - חקלאי עשיר שבדרך כלל היו בבעלותו כמה ראשי בקר וסוסים והוא העסיק פועלים. הקומוניסטים הגדירו את החקלאים האלה כ"אויבי העם" בשל היותם בעלי רכוש, החרימו את החוות והבקר שלהם והרגו או הגלו רבים מהם.

³⁹ קולחוז (kolkhoz) – חווה שיתופית ובה כמה חקלאים עיבדו משק שהיה בבעלות המדינה.

שהוא חסר אונים ואינו יכול לעשות דבר. באחת השיחות שלנו הוא אמר לי בכנות:

"אני לא מתכוון לנקום. אני מתכוון לחיות. ולחיות הכי טוב שאפשר לפי העיקרון של לעשות את הכי טוב גם בחיים עלובים."

"לא כל כך עלובים", אמרתי.

"יודע. הכוונה לכל החיים, מה שהיה ומה שיהיה", הוא

אמר די בכעס.

וכאשר היינו לבד, הוא אמר לי:

"הכול אצלנו בנוי על כוח, פחד ושקר. הייתי מכנה את המשטר שלנו 'סוציאליזם הדמים'. מי אמר 'ההוויה מעצבת את התודעה'?" - שאל אותי.

"אתה הרי יודע מי אמר – קארל מארקס."

"נכון, דוידקה. ומי אמר 'ההכאה מעצבת את התודעה'?"

"את זה אני לא יודע. כנראה שאתה."

"לא ניחשת. אבא שלי ז"ל. את התודעה הסוציאליסטית

שלנו מעצבים גם החיים וגם המכות! איך זה נשמע לך? הא?"

כאן הוא נעמד בפזזה של נואם בכינוס מפלגתי ו"נשא"

את הדברים הבאים:

"אם כן, צירי הכינוס היקרים, אמנה לפניכם את ההישגים

של שני העשורים הראשונים של התפתחותנו הסוציאליסטית:

אנחנו מבזבזים במהירות האור את המשאבים האנושיים

והחומרניים שלנו. בארצנו נוצרה שחיתות שכבר אי אפשר לשרש

בשום אופן. אצלנו פורח פרוטקציוניזם שלא נראה בשום מקום

אחר בעולם. שכרות היא תופעה חברתית שאין דרך להתמודד

איתה. ולבסוף, חברים, פורח אצלנו פיקוח משטרתי המלווה

בדיכוי אנזרי. והערובה לצדקת דרכנו היא העובדה שבעיני

מיליונים של אידיוטים בכל העולם עדיין מוצא חן הרעיון שלנו
של בניית הסוציאליזם!"
החזקתי את הבטן מרוב צחוק. זה היה נפלא!

הוא לקח ללב את מה שסיפרתי לו על עצמי, על ההורים
שלי, הסבל שהם סבלו, ההשפלות וההתעללויות שהם חוו.
באותו היום שקענו שנינו בזיכרונות. וכאשר איוואן נרדם, ומילא
את השוחה בנחירותיו, שהזכירו רעש של שרשרת חלודה של
טרקטור – התבוננתי בתודה על פניו הכנות והגלויות.

6. "אתה, מוישה, או איך שקוראים לך..."

הוא ישן, כרגיל, מעט מאוד, וכשהתעורר שאל אותי:

"אתה יודע את מי פגשתי פה לא רחוק?"

"את מי?"

"את הסמל שלנו מבית הספר לטיסה, מאטביינקו."

"באמת?" התפלאתי. "הוא היה פצוע?"

"מה פתאום?"

"והוא שאל אותך משהו?"

"איך הוא יכול היה לשאול? הראש המדמם שלו היה מונח

ליד הגוף שלו."

נעשה לי רע. "יהי זכרו ברוך" אמרתי כמעט בלחישה.

"מה פתאום ברוך?! רק קללות על ראשו, נבלה!"

"אסור לדבר ככה על מתים, ואניה. זה חטא. אם הוא היה

איש רע, אז עדיף לשתוק."

"אסור לדבר ככה על מתים? זה חטא?", חיקה אותי

איוואן. "מה קרה לך, אתה מתלמידי טולסטוי?⁴⁰ אתה מגיש

לנבל הזה את הלחי השנייה? ישו קטן נהיית לי? יש לו מזל

שהוא היה כבר מת כשפגשתי אותו. הייתי שולח אותו לעולם

הבא במו ידיי. שכחת איך הוא ירד לחייך רק בגלל שאתה יהודי?"

מאטביינקו הזה היה סמל בבית הספר לטיסה שלנו.

"התמזל מזלי" והוא שנא יהודים שנאה בהמית. בכיתה שלנו

הייתי היהודי היחיד, ואת כל השנאה האנטישמית שלו הוא שפך

עליי. הוא היה יוצא מדעתו כאשר כל המורים שיבחו אותי על

ההישגים הטובים שלי ועל זה שעזרתי לכולם. בגללי הוא שנא

⁴⁰ הסופר טולסטוי היה פציפיסט ודגל בהימנעות מאלימות. עמדותיו אלה השפיעו בין היתר על מהאטמה גאנדי.

גם את איוואן, ולא פעם היה אומר לו "בסוד": "מה נדבקת לז'יד הקטן הזה?" הוא ניסה להפריד את איוואן ממני והסית אותי נגדי. ולא רק את איוואן.

בהיותו איש אפור, בור ומוגבל, הוא לא הצליח להבין את המשאלה הרומנטית שלי להיות טייס ואת העובדה ששום כוח בעולם לא יפריע לי לממש את המשאלה הזאת. הוא לא הצליח להבין איך יכול להיות שאני לא מסתפק בתקרה, שיא הקריירה הצבאית שלו – דרגת סמל. והוא יצא מעורר כדי לרדת לחיי, לשים מקלות בגלגלים תוך שימוש לרעה בכוח שנתן לו הצבא הסובייטי. אבל לא היה לו במה להיתפס, כיוון שהייתי תלמיד מצטיין, עזרתי כמעט לכולם בלימודים, הייתי מופת להתנהגות תרבותית וממושמעת, ועמדתי בכל דרישותיו אות באות, גם אם היו לא הגיוניות.

את נוהלי השירות הצבאי ידעתי בעל פה, כמו את השם שלי, וזה הוציא אותו מדעתו. הוא דיבר אליי בגסות, העליב, העניש ללא סיבה וידע שלא אלך להתלונן עליו. לפי הנהלים לא הייתה לי זכות להתלונן. המשאלה להיות טייס בכל מחיר השתלטה עליי עד כדי כך שלא הקדשתי תשומת לב להתנהגות שלו. השנאה שלו אליי כאל יהודי הייתה חזקה כל כך, והוא כל כך זעם על שהוא לא יכול להזיק לי, עד שהוא איבד את שלוותו וכל הזמן חיפש הזדמנויות להציק לי. וכמו שאומרים בשיר המפורסם: מי שמחפש, תמיד ימצא. ומאטביינקו מצא את עקב אכילס שלי.

הוא תרגל איתנו תרגילי סדר, וגילה - ללא קושי גדול - פגם מולד שלי בקואורדינציה. עוד בבית הספר היסודי גילה המורה להתעמלות שיש לי בעיה בקואורדינציה. הפגם הזה לא הפריע לי בחיים, כמו שלא מפריע לאדם שהוא שמאלי או שיש לו שמיעה מוזיקלית טובה. קורה, לא? עם הפגם הזה קיבלו אותי

לאותו בית הספר לטיס, ובסופו של דבר אפילו טסתי במטוסי קרב. אבל לא הצלחתי בשום אופן לצעוד באותו קצב כמו כולם, לא בהליכה ולא בצעידיה במקום. ולעצור לפקודה "עצור" - בכלל לא יכולתי! וכל חבריי לקורס פשוט צחקו עליי. גם אני צחקתי. לא ידעתי להסביר את התופעה ולא ייחסתי לה חשיבות. אני לא ייחסתי, אבל מאטביינקו ייחס גם ייחס! ועוד איזו חשיבות! כאשר לא צעדתי כמו כולם הוא קודם כול צרח עליי. אחר כך היה עוצר את כולם ודורש שאצא מהשורה ואתאמן איתו אישית לפני כולם. אך כמה שלא הכריח אותי לצעוד, להסתובב ימינה ושמאלה ובמקום ומסביב ובריצה – עשיתי הכול; אבל לעשות את אותו הדבר בתוך המבנה, בקצב של כולם - לא הצלחתי. והוא שוב צעק עליי, השפיל וקילל. אבל שתקתי. וכולם שתקו. והעובדה שלא הגבתי הכריחה אותו לשנות את הטקטיקה.

באחד הימים, בזמן תרגילי סדר, כאשר יצאתי מהקצב הכללי, עצר מאטביינקו את הכיתה ופקד: "אתה, מוישה, או איך שקוראים לך, צא מהשורה!" וכרגיל התחיל להתעלל בי, הכריח אותי לעשות השד יודע מה. אחר כך החזיר אותי לשורה וטרטר את כולנו יותר משעתיים. בכך הוא הסית נגדי את כל חבריי לכיתה, שבגללי נאלצו לסבול. "הפסקה של חמש דקות", הוא הודיע, "ואחר כך נמשיך בתרגילי סדר בגלל נעל הבית הזה עם האיבר החתוך, עוד שלוש שעות!"

ולי אמר בקול רם מודגש, כדי שכולם ישמעו: "הכול ברור, אתה עושה את עצמך לא יכול בשביל שיסלקו אותך מהקורס. כולם מהחבורה שלכם אותו הדבר. מתחשק לך לעורף בגלל שהתחלת להריח אבק שריפה."

אחרי ההפסקה הוא טרטר אותנו יותר משעתיים וכל הזמן קילל אותי.

לא הצלחתי להתאפק. עצרתי ואמרתי לו בקול שקט:
"חבר סמל, אני כבר לא מסוגל ללכת."

ברגע זה אחד מתלמידי הקורס תפס אותי בחולצה וצרח:
"עוד הרבה זמן יטרטרו אותנו בגללך, ז'יד מסריח?" וירק לי בפנים.

הסבלנות שלי פקעה. זה היה תלמיד שעזרתי לו הכי הרבה מכולם. מרוב זעם נהיה לי חושך בעיניים, לא היה אכפת לי מהחלום להיות טייס וממה שיהיה איתי ומכל העולם השחור הזה. הביאו אותי לכדי אדישות גמורה וגועל נפש מהחיים, עד שהלמתי באגרוף בפרצוף המכוער שלו בעוצמה כזאת שהוא נפל על הקרקע בתוך שלולית של דם. כבר לא היה לי אכפת. מאטביינקו צרח: "מה אתם עומדים?! היהודון הזה הרג אותנו!" וכל החיילים התנפלו עליי והתחילו להכות. מישהו הכה אותי בראש מאחור עם חפץ כבד ונפלתי לארץ. הם המשיכו לבעוט בי. נראה שהולך להיות לינץ'.

אבל ברגע זה איוואן פובארוב רץ לעבר מאטביינקו וצעק לו באוזן: "חבר סמל! אם לא תעצור אותם, יעמידו אותך לדין ובית משפט צבאי ישלח אותך לסיביר! אתה הרי קומוניסט!"
נשמעה פקודה "עצור!" והוא פנה עם הכיתה לבניין המגורים.

הפעם ניצלתי ממוות, בשביל למות מסיבה אחרת...

בתא המעצר בבסיס נזכרתי באירוע שהתרחש לא בצבא, אלא באזרחי. אל יהודי קומוניסט, פרופסור ידוע לפיזיקה ומתמטיקה, פנה אחד השכנים שלו, פועל במפעל צבאי:

"אבא'לה, תן לי שלושה רובל. אתה מבין, הראש מתפוצץ לי, אני חייב לשתות משהו נגד החמרמורת. אבל תן מהר, כי יסגרו את החנות."

"קודם כול, "אמר הפרופסור, "אנחנו לא מכירים. שנית, באיזו זכות אתה מדבר אליי בחוסר נימוס (לא בלשון רבים)? ושלישית, מדוע אני צריך לתת לך כסף?"

השכן זעם: "מנוול אחד, פרצוף ז'יד שכמוך. יש לך מזל שיש פה אנשים, אחרת הייתי מפרק את פרצוף הז'יד המסריח שלך."

פגוע עד עמקי נשמתו, הזמין הפרופסור את המשטרה. חמישה אנשים היו עדים למעשה הבריוני הזה וכבר למחרת החלו לתחקר את האיש ואת העדים. התברר שהאיש היה חבר מפלגה, והמשטרה הודיעה על מה שקרה לתא המפלגתי שלו במפעל. במפגש של התא התחיל דיון במעשה שלו וחברי המפלגה הגנו עליו.

"אפשר לחשוב!" אמרה קומוניסטית אחת. "קרא לו ז'יד, אז מה? אם יקראו לי חחלושקה,⁴¹ אני לא אלך להתלונן. יותר מדי חושבים את עצמם."

"כן, כן", הסכים איתה חבר מפלגה אחר, "הם קיבלו יותר מדי זכויות."

"הם יותר מדי רגישים, האינטליגנטים היהודים האלה." וברוח זאת דיברו כמעט כולם.

הפרופסור התעקש, ומפקד תחנת המשטרה פתח תיק לבריון. הדבר עורר סערה, החברים של הבריון רעשו: איך יכול להיות שפועל יישב במאסר בגלל יהודון!

⁴¹ כינוי גנאי לאישה ממוצא אוקראיני.

מנהל המפעל התערב, טלפן למזכיר המפלגה המחוזי והתיק נסגר. אבל המנהל גם החליט לא להעניק לבריון את המענק הרבע-שנתי שלו. בעקבות זאת פרצו אשתו ובניו של הבריון לדירתו של הפרופסור. הם שברו בפטיש את כל הכלים היפים שעמדו בסלון, קיללו את הפרופסור ואת אשתו, ושברו זוגיות בחלונות. הם היו, כמובן, שיכורים, והמעשה דמה מאוד לפוגרום. חברים של הפרופסור המליצו לו לא להגיב, והבטיחו לעזור לו לעבור לדירה בשכונה אחרת.

מה שקרה לי בבית הספר לטיס היה שונה מעט מבחינת הצורה, אבל במהות דומה לחלוטין. קיבלתי את עצתו של חברי איוואן פובארוב, שכמובן התייצב לצידו, כתבתי תלונה ובה פירטתי כל מה שעשה הסמל מאטביינקו ואת כל המילים המעליבות שהוא אמר לי. מאטביינקו והחייל שהכיתי דרשו שיפתחו לי תיק פלילי. התנאים הקשים שהיו לי גם קודם בתא המעצר הורעו, ושלוש פעמים חקרו אותי.

מפקד הקורס החליט להשתמש בתלונה שלי למטרות חינוכיות. הוא אסף את כל חניכי הקורס במועדון ודיבר על התערערות מסוכנת של המשמעת הצבאית. הוא הקריא את התלונה שלי וציין שהתלונה הוגשה לו מעל לראשו של המפקד הישיר שלי, מה שמהווה הפרה בוטה של המשמעת. (איוואן הוא שהעביר את התלונה מפקד הקורס, ובכך עקף את הסמל ואת מפקד המחלקה, ועל כך קיבל שלושה ימי מחבוש). לאחר מכן הוא ציין שתוכן התלונה הוא בבירור עלילה ושקר שפוגע בכבוד המפקד. לפקוד אין זכות להתלונן על מעשים של מפקדו או על היחס שלו. זהו הנוהל הצבאי!

"אבל כולנו היינו עדים!" - צעק מישהו מהמקום -
"מאטביינקו העליב את החייל מירסקי וקרא לו פרצוף ז'יד. זאת
עובדה, לא שקר." מייד פקד המפקד על החייל שדיבר לקום.
"קודם כול אני חושם לך נזיפה על שדיברת בלי לבקש את
רשותי. שנית, אף אחד לא נתן לך את הזכות לדבר כאן בשם
כולם, אתה יכול לדבר רק בשמך. אף אחד לא הסמיך אותך,
ברור?" ואחרי שתיקה די ארוכה הוא אמר: "אני רוצה לעדכן
אתכם, שהתלונה של מירסקי, שהקראתי לכם, נידונה אתמול
בוועדה מאוד מכובדת. הוועדה החליטה שאי אפשר לתאר את
הדברים של המפקד מאטביינקו כאנטישמיים, כיוון שהוא שייך
ללאום האוקראיני, ובאוקראינית אין מילה 'יהודי' אלא
משתמשים במילה 'ז'יד'. ברור? לכן, אין לך, החייל מירסקי,
בסיס לתלונות. להתפזר כולם!"
כך קיבלה המילה ז'יד לגיטימציה ואישור. אף אחד לא
התעניין בכך שלמילה הזאת ז'יד הוסיפו האנטישמים שמות
תואר שונים כמו "ז'יד מלוכלך" או "פרצוף ז'יד" ועוד.

אחרי 10 ימים במעצר ואחרי האספה שתוארת, מצב
הרוח שלי לא השתפר בכלל. גם המצב במציאות לא השתפר.
בתרגילי הסדר המשיך מאטביינקו להעליב אותי כמו קודם, תוך
הקצנה של הטון והצבע. ואחרי זמן לא רב נפלה עליי צרה
חדשה, עוד יותר גדולה.
בבית הספר שלנו לטיס הייתה מכה מטורפת של גנבות.
לכל החיילים בקורס נעלמו חפצים אישיים, פריטים של ציוד
צבאי, סדינים, ציפיות, מגבות ואפילו סבון. את כל החפצים
האלה החליפו בשוק האזרחי לסיגריות, סוכר, שימורים, נקניק
וגבינה וכמובן וודקה. היה קשה מאוד להיאבק בתופעה. יום אחד
גיליתי בהשכמה שנעלמו לי המגפיים החדשים שלי ולכן לא

יכולתי לעמוד בזמן למסדר. מאטביינקו התנפל עליי בקללות:
"שוב מתחשק לך לתא המאסר?"

עמדתי ולא אמרתי לו מילה אף שבפנים רתחתי כולי. אז

הוא אמר לי שאני עצמי גנבתי את המגפיים והחלפתי אותם
לאוכל, קרא לי גנב ואמר שהוא מכיר את "התרגילים היהודיים
האלה". הוא העניש אותי ב-10 ימים נוספים בכלא, ושלח אותי
לשם בנעלי בית, בשלג וכפור של מינוס 35 מעלות. אחרי זה
חליתי בצורה חמורה. לא יכולתי לאכול שום דבר. כל הזמן
הקאתי. וכמעט שלא ישנתי, כי נלחמתי בחולדות. נעשיתי אדיש
כל כך, שאילו היה לי אקדח או סכין גילוח, הייתי מתאבד
בוודאות.

מה שמעניין שלמרות שהייתי יהודי מתבולל לגמרי,
ולמעשה לא הייתי יהודי כי לא היה בי שום דבר יהודי, נעלבתי
עד עמקי נשמתתי על הפגיעה בכבוד הלאומי שלי. העלבונות
המתמידים האלה עוררו אצלי את המודעות לכך שאני יהודי. זו
הייתה הפעם הראשונה שזה קרה לי, ובפעם הראשונה
התחלתי לחשוב על זה לעומק. נזכרתי בשיחה במסיבת הסיום
עם המורה לפיזיקה סגלוביץ'.

במאסר הידרדרתי מאוד ואיבדתי את כל כוחותי הפיזיים
והנפשיים. נעשה לי רע כאשר ראיתי במקרה את השתקפות
פניי בזכוכית: זקן פרוע, עיניים כבויotes. נדמה היה לי שראיתי
שערות שיבה על הראש. הבנתי שלמאטביינקו הזה יש כוח
אדיר. הבנתי עד כמה צדק המורה לפיזיקה סגלוביץ', שהיה
הראשון שפתח לי את העיניים. אני ומאטביינקו הושמנו על
כפות מאזני ההיסטוריה, והבנתי איזה כף תגבר. לא ציפיתי יותר
לשום דבר. ידעתי שבמקרה הטוב ביותר יסלקו אותי מקורס
הטיס לחייל הרגלים. "שלום לך, חלום הנעורים המתוק, לסיים

את בית הספר לטיס", חזרתי ואמרתי לעצמי כשאני מוטל בתא
המאסר.

7. "בעולם יש לא רק אנשים רעים"

ביום החמישי בערך לשהותי בכלא, בשעה שעקבתי בפחד קמאי אחרי שתי חולדות ענקיות שכרסמו צנים על עדן החלון, נכנס לתא קצין שלא הכרתי. הוא התבונן בי והעיר:
"אתה חייב לקום כאשר נכנס קצין. אתה לא מכיר את הנוהל?"

"מכיר, חבר מפקד. פשוט אין לי כוח. אני חולה. סלח לי."
הנחתי שהוא חוקר במשפט, אבל טעיתי. הוא הוביל אותי, בהופעה העלובה שלי – נעלי בית, בלי חגורה, בלי דרגות ובבגדיי הבלויים, לבית שבו היו משרדו וביתו הפרטי של מפקד בית הספר לטיסה שלנו, הגנרל איוואן טימופייביץ' סטפנוב⁴². בעברו הוא היה טייס ניסוי מהולל. משתתפי הקורס דיברו עליו בהערצה וידעו שהוא חבר אישי של שר ההגנה של ברית-המועצות, וורושילוב⁴³. הוא והקצין הביאו אותי לאחד החדרים של הדירה הענקית. אפשר היה להבחין שזה חדר האוכל. מאוד התפלאתי. בכלל לא הבנתי שום דבר. מפקד בית הספר, איוואן סטפנוב, היה לבוש בבגדי התעמלות פשוטים. הוא הציע לי לשבת, ובהצביעו על אישה שישבה ליד השולחן, אמר לי שזאת אשתו, ושהיא מורה לאנגלית בתיכון.
"היא בחופשה והחליטה לבקר את בעלה, ולעדכן אותו במצבו של הבן שלנו בן ה-8. הוא בבית חולים." הוא הפסיק לדבר והייתה לי הרגשה שלא רק אני, אלא גם הם נבוכים. "אולי נשתה תה? נתחמם? בכלא קריר. שתה, שיחה ארוכה לפנינו. אל תתבייש, שתה."

Stepanov⁴²

Voroshilov⁴³

"תודה" אמרתי במבט עגום. לא יכולתי לחשוב על תה.
"אני לא מצליח לבלוע שום דבר, חבר מפקד."
"למה?" הוא שאל, ואשתו אמרה ברוך: "אוסוף לך חלב,
זה יקרר קצת את התה. שתה, כבר שמתי סוכר וערבבתי. שתה
שלא יתקרר."

המילים החמות שלה נגעו בנשמתי השרוטה. אספתי
כוחות והודיתי לה בלחש, בקושי מסתיר את התרגשותי. היא
קירבה אליי את הספל.
"יותר טוב שאמזוג לך את התה לתחתית. שתה. ואלה
עוגיות שלי. הרגע הוצאתי מהתנור. אכול."
"תאכל, תאכל", חזר על דבריה המפקד.
שתיתי את התה ואכלתי את העוגיות בתחושה של תודה
ובהתרגשות, ונזכרתי באימא שלי ובבית שלנו.

גם אם הייתי מנסה, לא הייתי יכול לנחש את הסיבה
לביקור המוזר הזה. הייתי שרוי בערפל של אפתיה. אבל אפילו
לא ניסיתי... מהכלא עם החולדות שכבר הפסיקו לפחד ממני,
פתאום לדירה של מפקד בית הספר! זה קורה רק באגדות רעות.
אחרי שסיימנו לשתות את התה, הגנרל פנה אליי:
"אז ככה, החייל מירסקי" - הוא התחיל בחגיגות - "כדי
לא להתעלל בך הרבה זמן, אעשה את השיחה שלנו פשוטה. אני
מודיע לך, שאני יודע עליך הכול. הכול. גם התיק שלך וגם
התלונה שלך נמצאים אצלי. כרגע מעניין אותי רק הבט אחד:
היחסים שלך עם הסמל מאטביינקו. מעניינים אותי הפרטים,
אפילו השוליים ביותר".

הינה זה בא, חשבתי לעצמי, ונפלה עליי עייפות איומה.
שתקתי זמן ארוך כשהעיניים שלי תקועות ברצפה.
"נו, אנחנו מחכים, מירסקי" - אמר המפקד. "אולי
מפריעה לך הנוכחות של אשתי. לי אין סודות ממנה."

"אני יכולה לצאת".

היא אמרה והתחילה לקום מהכיסא.

"מה איתך? מה איתך? אני מבקש שלא תלכי. את לא

מפריעה לי בשום דרך. זה לא העניין, חבר מפקד."

"אז במה העניין?" - הוא שאל. "ספר לנו הכול כפי שהיה,

אל תסתיר שום דבר. ממאטביינקו אין לך מה לפחד. ספר, ספר,

אני מבקש. מה קרה ביניכם? ספר, כבר, אני מחכה."

אחרי שתיקה קצרה אמרתי:

"אני בטוח שהשיחה בינינו היא פורמלית בלבד. אי אפשר

לשנות את המצב שנוצר. על פניו הכול כאילו בסדר. אבל בפועל,

נוצר מצב שאי אפשר לשנות ושבנו אני תמיד אהיה הצד האשם.

כל הדיבורים חסרי תועלת. סלח לי, חבר מפקד, שאני כל כך

ישיר."

"מדוע אתה חוזר ואומר 'חסר תועלת' ו'חסר תועלת'.

אתה יקירי, מאוד טועה. מאיפה הפסימיות הזאת? איך שלא

תסתכל על זה, זימן אותך מפקד בית הספר, שיש לו כוח כמעט

בלתי מוגבל. ואתה תקוע עם 'חסר תועלת' ו'חסר תועלת'. אתה

צריך להבין שבשביל לקבוע מה האמת ולנקוט אמצעים, אני

צריך לדעת את מהות העניין מפי המקור. כבר דיברתי עם

עשרות מהתלמידים בקורס שלך, אני צריך את העיקר."

"אתה רוצה לדעת את העיקר? העיקר הוא ש..."

"שמה?"

"העיקר הוא שאני יהודי וכולם פה שונאים אותי. זה

העיקר ובגלל זה האמת תהיה תמיד בצד של מאטביינקו."

מרוב הפתעה קם הגנרל מהכיסא והתחיל לדבר איתי

בפנייה ישירה ("אתה" - במקום "אתם", כמו שדיבר עד

עכשיו):

"מה אתה מבלבל במוח? פולט ממש שטויות! כולם שונאים אותך? טיפשות אמיתית! באמת הגזמת! ואתה יודע שאשתו של וורושילוב יהודייה? כן, זאת האמת. גם אותי אתה מעליב. גם אשתי יהודייה!"
"יהודייה?" נפלט לי.

"כן, כן, יהודייה. ועוד איזו! בת של רב גדול. ואספר לך סוד: כאשר נולד הבן שלנו, היא ואבא שלה התעקשו ועשינו לו ברית מילה. ואתה מדבר! מאטביינקו יכול לא להבין את זה. אבל אתה, יקירי, התייאשת! וזה לא עסק."

הייתי המום לגמרי ושתקתי הרבה זמן. לא ידעתי מה להגייד. משום מה באו לי לראש המילים בגרמנית על התקווה... הרגשתי שענייה של אשתו נחות עליי, ומשהו התחיל לגרד לי בגרון, להעלות דמעות... היא הבחינה במה שקורה לי.
"שתדע, דויד," היא אמרה לי בטון חם "בעלי הוא אדם ישר מאוד, ולא זורק מילים לרוח. ספר לו את הפרטים. זה חשוב. הוא יגן עליך."

סיפרתי להם את הכול, בקושי מחזיק את עצמי לא להתפרק ולא לבכות. איך העליבו וקיללו אותי כל יום, איך טרטרו אותי, איך בלי סיבה הענישו אותי ושלחו לכלא עם החולדות, איך קראו לי "פרצוף ז'יד" והשפילו... לא יכולתי יותר, פרצתי בבכי והורדתי את הראש על השולחן. פתאום שמעתי שאשתו של המפקד בוכה. מבעד לדמעות היא שאלה שוב ושוב את בעלה:
"איך דבר כזה יכול לקרות?"

הגנרל התחיל להרגיע את שנינו. נתן לכל אחד מאתנו כוס מים וזמן רב ישבנו שלושתנו בשתיקה.
"טוב," אמר לבסוף, "הכול ברור. מהכלא אני משחרר אותך. אטלפן לקצין התורן שיזמין את מפקד היחידה הרפואית. נאשפז אותך לזמן-מה במרפאה, שם תוכל להחלים קצת... זה

הכי חשוב עכשיו. את המשפט אני עוצר. הכול יהיה בסדר. לא צריך לאבד תקווה. לא צריך לוותר על החלום שלך לסיים את הקורס. אתה, יקירי תמשיך לטוס ועוד איך! בעולם יש לא רק אנשים רעים. אסור לחשוב כך. אסור!"

הוא פנה לאשתו: "ואת, רוזצ'קה, אל תבכי. אנחנו חיים בתקופה שבה העיניים צריכות להישאר יבשות. העולם שלנו לא תלוי באנשים כמו מאטביינקו. לא, חברים! לא! לוי אותו, רוזצ'קה, למגורים, ואני אלך לטלפן למרפאה. הכול יהיה בסדר, החייל המכובד מירסקי, אל תטיל בזה ספק!" והוא יצא.

"הרי אמרתי לך. הוא כזה." אמרה בחיוך. "הוא יגן עליך. הוא לא סובל אי-צדק. נסה, דויד, לאסוף את כוחותיך. אני יודעת שזה קשה, יותר מדי כאב סבלת כאן. אבל תשתדל. אתה יכול בכוחות עצמך להגיע לבית הספר? אני יכולה ללוות אותך."

"בטח, לא צריך."

כל כך רציתי לתת לה נשיקה או להגיד לה משהו חם, בקושי החזקתי את עצמי. שני האנשים האלה החזירו אותי לחיים, הצילו. בקושי הוצאת מעצמי:

"אפילו לא אמרתי תודה לבעלך, יצא לא טוב."

"לא קרה שום דבר. אני אמסור לו. אל תדאג. בוא, נלך."

היא ליוותה אותי בשתיקה עד השער. שם עצרה ואמרה במבוכה:

"אני רוצה לספר לך סוד, למרות שהבטחתי לא להגיד מילה. רק תבטיח לי שלא תספר לאף אחד."

הסתכלתי על האישה הזאת כמו על מלאך משמיים. על אנשים כמוה וכמו בעלה צריך לכתוב ספרים, חשבת. הם נעשו לי ממש קרובים. כל הזמן ניגבתי בסתר דמעות שעלו שוב ושוב.

"אז אתה נותן לי את המילה שלך, דויד, שלא תספר לאף אחד?" שאלה קצת בילדותיות, ועוד לפני שהספקתי לענות

אמרה: "כל מה שקרה היום, את הפגישה הזאת, הכין וארגן
החבר שלך, בן אדם נהדר, איוואן פובארוב. אתה לא מדמיין
לעצמך עד כמה הוא היה מודאג וכמה הוא אוהב אותך.
להתראות, דויד יקר. תחזיק מעמד."

כאשר הדלת נסגרה מאחורי המלאך השומר הזה, איבדתי
את כוחותיי לגמרי, ובשביל שלא ליפול נשענתי על עץ ליבנה בגן
שלהם. חיבקתי את הגזע ופרצתי בבכי בלי עכבות. עכשיו כבר
בכי של אושר.

8. "כל המשפחות המאושרות..."

את השהייה המשותפת שלי ושל איוואן פובארוב בכלא הצבאי, כאשר עברנו בפעם הראשונה איזו עבירת משמעת, החלטנו להעביר בצורה מעניינת ומועילה ולא לבזבז את הזמן. אני לימדתי אותו מתמטיקה ופיזיקה, והוא תרגל איתי תרגילי סדר. זה עזר לי מאוד בהמשך. בזכותה של גלוצ'קה, שאיוואן יצר איתה קשר חברי אמיתי, הצלחנו להבריח לתוך הכלא את 'אנה קרנינה' של טולסטוי ונהנינו הנאה צרופה מהקריאה. איוואן אפילו התבדח, שגם אם נחבר יחד את שולוחוב⁴⁴ ואת פאוסטובסקי⁴⁵ הם לא יגיעו לקרסוליים של טולסטוי. הגענו למסקנה, שבתנאים של הכלא, הקריאה בטולסטוי עוררה בנו תגובה רגשית חזקה במיוחד, שלא הייתה דומה לתגובות קודמות שלנו באזרחות. למדנו שירים בעל פה. גילינו ששנינו אהבנו את השירים של אותם המשוררים: פושקין⁴⁶, בלוק⁴⁷, לרמונטוב⁴⁸, נקראסוב⁴⁹, ובירון⁵⁰; ומהעכשוויים - יסנין⁵¹, פסטרנק⁵², אנה אחמטובה⁵³, מייקובסקי⁵⁴. והיו גם ויכוחים.

Sholochov ⁴⁴

Paustovski ⁴⁵

Pushkin ⁴⁶

Blok ⁴⁷

Lermontov ⁴⁸

Nekrasov ⁴⁹

Byron ⁵⁰

Yessenin ⁵¹

Pasternak ⁵²

Anna Achmatova ⁵³

Mayakovsky ⁵⁴

למשל, את מייקובסקי ואת גומילב⁵⁵ אני לא אהבתי ודיברתי עליהם רעות.

"איך אתה יכול לבקר משוררים כאלה?" אמר לי איוואן

פובארוב. הוא נפגע עד עמקי נשמתו כשאמרתי:

"מייקובסקי הוא לא משורר אלא מתופף סובייטי. השירה

שלו לא מעוררת שום רגש. ואת גומילב אף אחד לא אוהב."

לא הגענו לידי הסכמה והלכנו לישון על הדרגשים

החשופים כשאנחנו נצמדים זה לזה להתחמם.

בבוקר הוא קרא לי כמה שירים שמצאו חן בעיניי והייתי

מופתע שהם של מייקובסקי.

"ואתה יודע שב-1921 גומילב נתפס בידי הצבא האדום

ליד חרקוב ונידון למוות? הוא היה קצין בצבא הצאר. העמותות

הספרותיות של מוסקבה ושל לנינגרד פנו ללנין שיציל את

גומילב."

"ומה קרה?"

"לנין שלח מברק לבטל את ההוצאה להורג. ככה, יקירי!"

אחרי שתיקה ארוכה הוא אמר:

"ובכלל, דוידקה, אני, כמו צ'כוב⁵⁶ הגדול, מחלק יצירות

אומנות לשלושה סוגים: הסוג הראשון שאני אוהב, הסוג שני

שאני לא אוהב, והסוג השלישי שאני לא מבין. ואנשים אחרים,

כל מה שהם לא מבינים פוסלים במילה אחת – חרא!"

למחרת היה לנו ריב על המוטו של טולסטוי לאנה קרנינה:

"כל המשפחות המאושרות דומות זו לזו וכל משפחה אומללה -

אומללה כל אחת בדרכה."

Gumilev⁵⁵

Chekhov⁵⁶

"לדעתי הזקן המכובד קצת הגזים," אמר איוואן. "היום זה בכלל לא נכון".

"מדוע?" התפלאתי.

"קח למשל, את שנת 1929. לסטאלין התחשק שאנשים יאהבו את רעיהם כמוהם, אז הוא התחיל להפעיל את ההחרמת הרכוש הפרטי וחיסל את כל שכבת האיכרים האמידים. מיליונים מתו ומאות אלפים נעשו אומללים. מאוד דומים באומללותם. בימי השטן שלנו קשה לקבוע איזו משפחה מאושרת ואיזו אומללה. לדעתי, כולנו מאוד אומללים, והמילים של שופנהאור⁵⁷ מאוד מפתות."

"איזה מילים?" הסתקרנתי.

"הוא אמר שהאושר הגדול ביותר שיכול ליפול בגורלו של אדם, הוא לא להיוולד."⁵⁸

"נשמע מאוד מדכא," אמרתי.

"בכלל לא מדכא. לא צריך לקחת את הדברים מילולית. קח אפילו את מה שסיפרת לי על המשפחה שלך, על ההורים שלך, האחיות והאחים שלך. לאיזה קטגוריה היית משבץ את המשפחה שלך? למאושרות או אומללות?"

"לא נכון לשאול ככה!" התנגדתי. "הכול תלוי בנסיבות והכול בעולם יחסי. אם בשנים 1932 ו-1933 אבא שלי לא יכול היה לפרנס את המשפחה שלו שמנתה 10 נפשות..."

"מאיפה לקחת 10 נפשות?"

Schopenhauer⁵⁷

⁵⁸ "אני מצהיר שהמתים שכבר מתו, מאושרים יותר מאשר החיים שעדיין נמצאים בחיים. אבל מאושרים משניהם הם מי שלא נולדו מעולם, ולא ראה את הרוע הנעשה תחת השמש." שופנהאור

"איך מאיפה? אבא, אימא, סבא גוטיה⁵⁹ אבא של אבא, סבתא מיכלה⁶⁰ אימא של אימא, שלוש בנות ושלושה בנים. בדיוק עשרה פיות. הפרנסה לא הספיקה. יוצא שהמשפחה שלנו הייתה אומללה. ומשפחות כאלה היו אז המוני המונים. במדינה השתולל הרעב. אבל לנו בכל זאת היה מוצא. בשנים של התוכנית הכלכלית החדשה⁶¹ המשפחה שלי רכשה דברי ערך, זהב וכסף, כי אבא היה הבעלים של מפעל עור קטן. זה הציל אותנו מחרפת רעב. למשפחות אחרות לא היו משאבים כאלה ואנשים מתו באלפים, כמו זבובים. לך תשפוט, איזו משפחה מאושרת ואיזו אומללה."

איוואן פובארוב הקשיב לי בקשב רב.

סיפרתי לו שבשנים האלה אימא ניהלה את משק הבית בחסכנות גדולה והלחם היה נעול על במנעול כדי שלא יאכלו אותו בבת אחת. למרות שאחי ואני עמדנו כל יום בתור ללחם, לא תמיד הצלחנו להשיג לחם. קרה לא פעם שעמדנו לילה שלם בתור, ולקראת בוקר, כאשר המאפייה נפתחה - חבורה של חוליגנים הייתה פורצת לחנות ולוקחת את הלחם בכוח, ואנחנו היינו חוזרים לאימא בידיים ריקות ועיניים דומעות. בסופו של דבר הגיע הרעב גם לבית שלנו. לא רציתי לספר לאיוואן שלמרות הרעב הקשה, לא ביקשתי אף פעם שום דבר מאף אחד. לא רציתי להשפיל את עצמי. לא סיפרתי לו גם שבזמן הפסקות בבית הספר, כאשר הילדים הוציאו מהילקוטים את הכריכים שהביאו מהבית, מרוב רעב הייתי מרגיש חולשה, והייתי בורח לחצר בשביל לא לראות איך הם אוכלים.

Gutia ⁵⁹

Mikhla ⁶⁰

New Economic Policy - NEP ⁶¹ - תוכנית כלכלית שהוכנסה בשנת 1922 לאחר השלמה חלקית של ההלאמה ואפשרה החזקה מוגבלת של רכוש פרטי.

"אבל אלוהים הציל אותנו. אבא היה מומחה לעיבוד עורות. לפעמים הוא עבד, בנוסף לעבודה הרגילה שלו, במפעל בשר של קומוניסט פנאטי, שמחה קבלרצ'יק⁶². במפעל הזה שחטו פרות כמה פעמים בשבוע, ואבא היה אוסף את חתיכות הבשר שנשארו על העצמות של הפרות. ולמרות שהחתיכות האלה היו קטנטנות, אימא בכתה מאושר כאשר הוא היה מביא אותן הביתה. גם לי היה מזל. הבן של מזכיר המפלגה בעיר, שורקה חילקו⁶³ התקשה בלימודים, ואני הייתי נותן לו שיעורים פרטיים בחשבון. פעם, כאשר באתי אליו הביתה בזמן ארוחת צהריים, הריח של הלחם החם ומרק הבשר גרמו לי לאבד את ההכרה. כולם רצו אליי, ושורה אמר לאביו: "זה מרעב".

"מאז", סיפרתי לאיוואן פובארוב, "שורקה היה מביא לי כל יום כריך לבית הספר, ועוד משהו שאקח הביתה. יצאתי מדעתי מרוב אושר".

אחרי הסיפור הזה הגעתי למסקנה שיחסית לאחרים, המשפחה שלנו הייתה מאושרת, למרות שזה היה אושר יחסי מאוד.

איוואן שקע במחשבות ולבסוף אמר לי:

"בניגוד לטולסטוי הגדול, כיום הייתי מגיע למסקנה אחרת. כיום לא נכון לדבר על משפחות מאושרות ואומללות, אלא על התקופה שהייתי מכנה אותה אומללה באופן טראגי. בתקופה הנוראה הזאת רק אחוז אחד מהאנשים חיים באושר. לאחרים יש קיום עלוב, הם מפחדים, מרומים, מפחדים מכוח ומדיכוי".

מאוד הצטערתי שלמחרת איוואן פובארוב כבר לא יהיה בכלא. מובן ששמחתי בשבילו. אבל המחשבה שאהיה לבד

Kavalerchik⁶²
Shurka Khilko⁶³

עשתה לי רע. ביום האחרון של שהותנו ביחד סיפרתי לו שאבא שלי חלה מאוד בגלל שנשם אדים של חומרים כימיים. שלחו אותנו בתחילה לבית החלמה, ואחר כך, על פי עצתו של הרופא – לקולחוז, אותו ואת כל המשפחה שלנו. אחרי זמן-מה עברנו לקרים, לקולחוז יהודי. אבא ואחותי הגדולה, ברטה, עבדו שם בשדות. אימא עבדה כתופרת, ואני ואחי לובה גידלנו ארנבים. סיפרתי לו גם שכל המשפחה שלנו: אבא, סבא, וסבא רבא היו בורסקאים, והנשים שלהם, על פי מסורת שנוצרה – תופרות. אבא הגיע במקצוע שלו לדרגה הגבוהה ביותר, והיה מומחה לסוגים שונים של עורות. עד מלחמת העולם הראשונה ב-1914 הוא עבד בבית החרושת של צימרמן בוויילנה, והיה עוזר מנהל העבודה. באותה השנה הוא התחתן. כלתו בת ה-17 הייתה תופרת שעבדה אצל התופרות הטובות ביותר בעיר סמורגון. היא הייתה תופרת מוכשרת מאוד ונשים פשוט נדבקו אליה. העבודה של אבא ושל אימא פרנסה את המשפחה שלנו בצורה די נסבלת.

"ועכשיו" - אמרתי לאיוואן - "אחרי שאתה כבר יודע את הדברים העיקריים על המשפחה שלי, אני רוצה להציג לך למחשבה שני פרדוקסים, סתירות פנימיות".

הוא נדרך להקשיב לי.

"הפרדוקס הראשון הוא בכך שבמשך כל חייו עד המהפכה, גם סבי וגם אבי פרנסו את המשפחה בעשר אצבעות כי היו בורסקאים מצוינים. אחרי המהפכה, ב-1918, כשהתחיל תהליך של החרמת הרכוש, בין היתר הוחרם הרכוש של בעל בית החרושת שבו עבד אבא. במאמצים רבים מאוד הצליח האיש, בעזרתו של אבא, להימנע מפשיטת רגל מלאה. בשנות ה-NEP, מתוך הכרת תודה, אותו האיש הציע לאבי להיות בעלים

של מפעל קטן מאוד בעיירה סנד'ב⁶⁴. היו שם לאבא שישה עובדים, והוא העסיק גם את אבא שלו ואת אחיו, והעבודה זרמה. המפעל התחיל לייצר מוצרים נפלאים מעור רך. אימא עסקה בתפירה על מכונת התפירה המפורסמת "זינגר". הפרדוקס הוא בכך שלפני המהפכה אבא שלי היה פועל אמיתי, פרולטר, ואילו בתקופת הסובייטים הפך להיות בעל רכוש, קפיטליסט, ובסכנה של החרמה. אבא חיסל את העסק שנה בדיוק לפני שהתחילו המאסרים של אנשי NEP, ובעל בית החרושת שבו עבד אבא בעבר עזר לו להימנע מאי-נעימויות." "הפרדוקס השני קשור לנישואין של אבא, שהיו די יוצאי דופן. אני מספר מתוך מה שהוא ואימא סיפרו לי. פעם הגיע אל אבא חבר שלו, מנדל, ואמר לו:

'אתה רוצה להכיר את הכלה שלי? בוא איתי, אני הולך אליה'.

בבקתה מטה ליפול התגוררה אלמנה מאוד ענייה עם ארבעה ילדים. בפוגרום של 1905 הוכה אביהם באכזריות ונתלה על גדר. יהודי העיירה הורידו אותו מהגדר, אך הוא התעוור ולאחר זמן קצר נפטר. החבר של אבי, מנדל, הביא את אבי לאותה הבקתה, והכיר לו את הכלה שלו – נערה יפיפיה שישבה ליד השולחן ורקמה בחוט תכלת. היא קמה והפנתה לאבי מבט שמימי יוקד, ואבא איבד את יכולת הדיבור. אחרי זמן מה אמר לה בלהט:

'איך זה יכול להיות שלא פגשתי אותך עד עכשיו? אימא בטח החביאה אותך'.

והוא פנה לחבר שלו מנדל ואמר:

'כמה בר מזל אתה! אלוהים החליט לתת לך במתנה את
היהלום הכי יפה בעולם!'
הנערה לא שמעה מילים יפות כאלה אף פעם והסמיקה
עד שורשי שיערה. אבא היה איש ספר, אהב במיוחד את ביירון,
פושקין, לרמונטוב, שלום עליכם ורבים אחרים.
'אם את מסכימה, אקרא לך שיר של המשורר ביירון,
שממש מתאים לך. הוא כאלו כתוב בשבילך'. ואבא קרא לה את
השיר 'היא הולכת ביופי'.⁶⁵
'כאשר סיימתי לקרא את השיר היפיפה הזה', סיפר לי
אבא, 'פתאום ראיתי בעיניים שלה דמעות ואיבדתי את השלווה
לגמרי'.
את הדרך חזרה הבית הוא ומנדל עשו בשתיקה.
כשנפרדו, מנדל אמר לו קצת בהתנשאות: 'נדמה לי שהתאמצת
אצלם יותר מדי'.
כעבור שבועיים התרחשה בעיר מהומה גדולה. מנדל בא
לבקר את כלתו ומצא אצלה את אבי. הוא שלף מהכיס אקדח
וירה כמה יריות לכיוון של אבא. התחילה מהומה, באו אנשים,
ומשכו משם את מנדל בכוח. מזל שהוא לא היה צלף טוב. ככה
היפיפייה הזאת הפכה לאימא שלי. ומנדל נשאר במאסר-בית
תחת השגחתו של סבי, עד שהאחים שלו שלחו לו כרטיס
לאונייה והוא היגר לארצות-הברית."

⁶⁵ She walks in beauty, Lord Byron:
She walks in beauty, like the night
Of cloudless climes and starry skies;
And all that's best of dark and bright
Meet in her aspect and her eyes;
Thus mellowed to that tender light
Which heaven to gaudy day denies.

9. כבש בעור זאב

בזמן שאיוואן ואני חיכינו שיעבירו אותנו לגדוד של הגנרל סמוחין, שקעתי בזיכרונות. הסתכלתי בקנאה על איוואן הנוחר, כי אני, בגלל הזיכרונות, לא הצלחתי להירדם. כשהסתכלתי עליו, חשבתי בפליאה כמה מעט אני מכיר את החבר שלי, איוואן פובארוב, ואיזה נשמה עשירה ואצילית יש לבחור הפשוט לכאורה הזה! כן, הרבה נתנו לו הטבע ואלוהים. אם חושבים לעומק, מה אני בשבילו ומי אני בשבילו? והוא עושה כל כך הרבה טוב בשבילי, בלי לצפות לשום תמורה. והוא מתייחס כך לא רק אליי, כמעט אל כולם. אם להיות כן, לא הבנתי אותו עד הסוף, וגם עכשיו אינני מבין. היו בו הרבה סתירות פנימיות שעוררו אצלי פליאה ולעיתים קרובות התפעלות. אני לא עושה לו אידיאליזציה בכלל; רק כיום, כשאני מסכם את היחסים שלנו, אני מגיע למסקנה שהוא היה בן אדם נדיר, ברמה גבוהה ביותר. בעבר, אנשים כמוהו נחשבו נביאים, מטיפים או צדיקים.

נזכרתי איך איוואן עורר בי פליאה עמוקה וכעס, כאשר פתאום התיידד עם האויב המושבע שלי בקורס, לולקו⁶⁶, שהכיתי אותו בזמן תרגילי סדר. זה היה המקרה שבו רצו לעשות לי משפט. נודע לי שהם נפגשים, מעבירים זמן ביחד, אפילו שותים ביחד. איוואן לא הסתיר שהוא נמצא בקשר עם חלאת האדם הזה.

"איך, אחרי כל מה שקרה, "שאלתי אותו בכעס, "איך יכולת להתחבר איתו? זה ממש מעשה שפל!" רתחתי מזעם. "אל תתחמם, חביבי!" הוא הרגיע אותי בחיוך.

Lulko⁶⁶

הוא הסביר לי את הנסיבות שהביאו לחברות הזאת, ואני חייבת אתו ונישקתי אותו על שתי לחייו, והשתכנעתי בפעם המי יודע כמה שהוא צדיק אמיתי.

וזה מה שהיה: גלקה האהובה שלו סיפרה לאיוואן שהחלאתה הזה, לולקו, מחזר אחריה; אבל בגלל שהוא פחדן הוא מסתיר את זה ושולח לה מכתבי אהבה בסתר. כיוון שגלקה ואיוואן תכננו להתחתן, היא נתנה את המכתבים האלה לאיוואן. באחד המכתבים ניסה הנבל הזה, לולקו, להראות את צדדיו ה"טובים", והודה בפניה שגנב את המגפיים שלי, על פי פקודה של הסמל מאטביינקו. הוא ראה במעשה הזה הישג גדול, כיוון ששנא את הז'יזים לא פחות מהסמל מאטביינקו וחשב שאת כל היהודים צריך להשמיד כמו ארבה. הוא לא ידע שגלקה יהודייה. איוואן ידע. גלקה התעקשה שאיוואן יכניס ללולקו מכות רצח. "אני אקבע איתו פגישה ואתה תבוא ותכניס לו מכות." היא הציעה. "הרי צריך לנקום על מה שהוא עשה לדוד מירסקי."

לא קשה לתאר כמה היא כעסה כשגילתה שאיוואן, במקום להכניס לו מכות, התחבר עם הנבל הזה, לולקו. היא לא רק התאכזבה ממנו לגמרי, אלא אפילו כתבה לו מכתב, שבו היא מודיעה שהיא מנתקת כל קשר איתו לעדי-עד, כי "מה שוות הצהרות האהבה שלו?" איוואן החזיר לה את המכתב וכתב עליו: "אל תתחממי, חביבתי", מה שעורר אצלה עוד יותר זעם. את התנהגותו איוואן הסביר לי בפירוט: "קודם כול, אם הייתי מכניס ללולקו מכות, כמו שגליה רצתה, הוא היה מבין שהיא בגדה בו. הרי המכתבים שלו היו סודיים. וכך שנית, הייתה לו הצדקה לעשות לה כל דבר מכוער שהיה מעלה על דעתו, והוא היה בוודאי עושה זאת. הנקמה הזאת הייתה עלולה להיגמר בדם, אילו נודע לו שגליה יהודייה. אין ספק, שלולקו היה

מייד מספר את הכול למאטביינקו, ושניהם, מתוך פחד שגניבת המגפיים של מירסקי תתגלה, היו עושים הכול בשביל לסלק אותה מדרכם. לכן מצאתי לנכון יותר לתת את כל המכתבים למפקד הקורס. בהם הוא חושף את עצמו ואת מאטביינקו לא רק כאנטישמים מרושעים, אלא כעבריינים שגנבו מגפיים ממירסקי. למכתבים האלה צירפתי את התלונה שהגשת על שהמילה ז'יד קיבלה לגיטימציה. פעמיים הלכתי עם לולקו הזה לבר, ושם, אחרי ששטה, סיפר לי את הכול בפירוט. כך הבטחתי שאם יתגלה משהו, אוכל לקחת על עצמי את האשמה שסיפרתי, וכך להגן על גלקה."

התוצאה של המעשים האלה ידועה. המכתבים שימשו לקבלת החלטה על אשמתם של מאטביינקו ולולקו, והם נענשו והורחקו מהיחידה. היחסים עם גלקה חזרו כמובן למסלולם. היא הייתה מאושרת ובכל הזדמנות קראה לו "איוואן החכם שלי".

איוואן זז תוך כדי שינה, וכשפתח את העיניים שאל: "נו, מה קורה, דוידקה, אף אחד עוד לא הגיע?" הסתכל בשעון ואמר: "מהשעון הזה נשאר רק החור של הבייגלה. חבל, כי זאת מתנה של גלוצ'קה. שילך לעזאזל השעון הזה..." וכמו תמיד, בלי שום הקשר הגיוני הוא התחיל לספר לי את החלום שחלם:

"איזה חלום! ממש אי אפשר להבין. תקשיב. יש לך תפקיד חשוב בחלום הזה".

איוואן חלם שזרקו אותו ואותי למטחנת בשר ענקית, וקודם כול טחנו היטב ואחר כך ערבבו ואת המילוי שהתקבל, חילקו לשני חלקים שווים, ושקלו במאזניים של בית מרקחת. בחומר המחולק לשניים מילאו שתי תבניות שיש, והכניסו לתנור. אחרי שלוש דקות הוציאו. יצאנו מהתנור כמו שני

תאומים. אחד המדענים שהיו שם אמר לנו, שעכשיו כל מה שהיה לנו מחולק לשניים, התאים האפורים, הכוח הפיזי, הרגשות, והכי חשוב – המצפון. ואת כל החסרונות והלכלוכים הם סילקו.

"איך מוצא חן בעיניך החלום המטורף הזה? היית מסכים, דוידקה, שזה יקרה לנו באמת?"

פרצתי בצחוק גדול: "כמובן שהייתי מסכים. חסרים לי הרבה דברים שלך יש."

"ולי, מה שיש לך. במיוחד התאים האפורים."

ברגע זה קפצו כמה אנשים במדים לחפירה שבה ישבנו. קפצנו לדום. להצדיע לא יכולנו כי לא היו לנו כובעים.

"לא, לא, לא!" אמר לנו אחד מהם, בדרגת תת-אלוף, "כאן לא צריך. שבו, או אפילו תשכבו. כמו ששמעתי התגלגלתם מספיק. נוחו. אני תת-אלוף סמוחין⁶⁷. כשנגיע לגדוד תכירו את האחרים. ועכשיו, בשמי ובשם כל הגדוד שלנו, אני מברך אתכם שנשאתם בחיים, שלמים ובריאים. היום אספנו הרבה מאוד פצועים וחולים. קברנו רבים מאוד שמתו מות גיבורים. מהגדוד שלכם לא נשאר שום דבר. הכל הושמד. כמו בשיר של לרמונטוב, זוכרים?"

"זוכרים, חבר מפקד."

"זה מהשיר 'הקרב בבורודינו'⁶⁸", הוספתי אני.

"בדיוק, בדיוק" אמר סמוחין בחיך. "המבטא שלך... אתה במקרה לא מבלורוס?"

"כן חבר מפקד", עניתי.

Samokhin ⁶⁷

Borodino ⁶⁸

"הואים. אצלנו אומרים 'בלרוסי לא פחדן'⁶⁹. כולם פרצו
בצחוק.
"אז עוד מעט נעביר אתכם לגדוד שלנו. שם תנוחו,
תחלימו, ולעבודה."
הוא נפרד מאיתנו, יצא מהחפירה, ואני ואיוואן נשארנו
שוב לבד.
"לדעתי, הוא אדם טוב" אמרתי.
"כן, יש בו משהו אנושי. השני שהיה איתו בטח קשור
למפלגה. ראית איך הוא עיקם את הפרצוף כשסמוחין ציטט
מהשיר את השורה על 'רצון האלוהים!'"
"חמור אמיתי! הם כולם כאלה."
כך, בלי שנדברנו, נוצרו ביני לבין איוואן קשר נפשי וקרבה
שהיו מבוססים על כבוד ואמון הדדי. גם בצבא, כמו באזרחות,
הקומוניסטים ברובם המוחלט מסתירים את הדעות האמיתיות
שלהם תחת מסכות. דבר אחד אומרים בציבור, דבר אחר בבית,
ודבר עוד יותר שונה – בינם לבין עצמם. כל האנשים הסובייטים
הם זיקיות אמיתיות. גם החינוך הוא כזה. בבית הספר הם
שומעים מהמורים דבר אחד, ובבית מההורים – דבר אחר.
מלמדים את הילדים מגיל צעיר לרמות. והמבוגרים? במפעלים
הם עובדים מצטיינים, קומוניסטים, ובבית - שתיינים איומים,
מכים את הנשים והילדים, מקללים, נואפים וגונבים. אותו הדבר
מתרחש בצבא. המשמעת לגמרי מזויפת ויש שם אותן רעות-
חולות כמו באזרחות.
עד שאיוואן ואני שוחחנו על הנושא הזה, חזר הסמל
לשוחה שלנו.

⁶⁹ ברוסית האמירה חוזרת: Беларусь не тряс

"שבו, שבו, מה קפצתם? החבר מפקד סמוחין ביקש

שאהיה איתכם עד שייקחו אותכם לגדוד. ניסע ביחד."

"ביקש או פקד?" שאל איוואן.

"הוא אף פעם לא פוקד על אף אחד, והמשמעת בגדוד

נשמרת למופת. סמוחין בשבילנו הוא כמו אבא. דואג לנו כמו

לילדים שלו, ובגלל זה כולנו מוכנים לקפוץ לאש ולמים בשבילו."

כך יצא שעוד לפני שהגענו לגדוד קיבלנו מידע על סמוחין

ועל מפקדים אחרים. כולם בגדוד היו מאוהבים בסמוחין. בלי

יוצא מן הכלל. כפי שהתברר מאוחר יותר, הוא היה אדם בעל

קסם אישי בלתי רגיל. הם קראו לו "אדם פלא", "יקר שלנו",

"אלוהים שלנו", אבל הרוב קראו לו "אבא". הסמל סיפר לנו

שהמפקד ביקש ממנו להסביר לנו, שכל היום הם התעסקו

בהעברת פצועים וקבורת חללים, ובגלל זה נאלצנו לחכות כל כך

הרבה זמן. הוא סיפר לנו שסמוחין החליט על דעת עצמו להעניק

אותות הצטיינות גם לצוותים הטכניים ולא רק לצוותי האוויר.

בגדוד שררה אווירה של חברות ורעות. המפקד פתר בעצמו

ובמהירות בעיות קשות וסבוכות, וכולם עשו הכול לעזור לו. הוא

זכה להערכה רבה גם בדרגים הגבוהים ביותר. ויחד עם כל זה

היה מאוד נגיש, קשוב והתעניין בכול.

כשהגענו לגדוד של סמוחין גילינו שהגרמנים השמידו

בהפצצות את כל המטוסים של הגדוד – כל אלה שחנו וכל אלה

שהיו בתיקון. כמו כן הושמדו כל התיקים האישיים של חיילי

הגדוד שהיו שמורים במחלקת כוח אדם. למחרת הגעתנו הסמיך

סמוחין את איוואן פובארוב להרכיב את רשימת הנוכחות של כל

החיילים שהגיעו מהגדוד שלנו, כדי שיקבלו את מנות האוכל

המגיעות להם. ברור שאיוואן מילא את המשימה במהירות

וביסודיות, והרשימה נשלחה מייד למטה הראשי. היו בה סעיפים

שונים: חוץ משם המשפחה ושם האב, איוואן היה צריך לברר
אצל החיילים ולרשום את תאריך הלידה, השכלה, מצב
משפחתי, דרגה, כתובת, חברות במפלגה ולאום. אלי איוואן
כמובן לא פנה כי הוא ידע את הפרטים שלי. אך למחרת הוא
שאל אותי קצת במבוכה:
"אתה לא תכעס עליי, דוידקה?"
"על מה?"

איוואן היסס הרבה זמן ולבסוף הודיע לי משהו שגרם לי
כמעט להתעלף ולאבד את יכולת הדיבור. כאשר ערך את
הרשימה הוא שינה את שם המשפחה שלי, את שם האב ואת
הלאום. במקום דויד, הוא כתב דמיטרי⁷⁰; במקום שם המשפחה
מירסקי הוא כתב מירסקוי⁷¹; ומיהודי הוא הפך אותי לבלרוסי.
להצדקתו הוא אמר: "הרי אמרת לסמוחין בשוחה שאתה
מבלורוס. ואתה באמת ממינסק ומדבר במבטא בלרוסי."
רתחתי מכעס וממש איבדתי שליטה:

"מי ביקש ממך שתעשה את זה? באיזו זכות? בשביל מה?
באיזה מצב העמדת אותי?"
איוואן שתק ולא הסתכל עליי. לפי שפת הגוף שלו הבנתי
שהוא בקושי שולט על עצמו.

"הרי ידעת מצוין, שכאשר עשיתי תעודת זהות בגיל 16
כתבתי שאני יהודי!" כמעט צרחתי עליו. "וידעת שכאשר
התקבלתי לבית הספר לטיס כתבתי בטופס שאני יהודי! אתה
מבין?"

י-ה-ו-ד-י !!! ידעת את זה כמו שידע זאת הסמל
מאטביינקו. גם ידעת שבגדוד שלנו רשמתי בטפסים ובמסמכים
שאני יהודי, לא בלורוסי אלא יהודי. אל תסתכל עליי ככה. יהודי

Dmitri⁷⁰
Mirskoy⁷¹

נימול! אני יהודי. נולדתי יהודי ויהודי אני אמות!!! ברור? מייד אני
הולך לסמוחין שטעית. מייד אני הולך! ממש מקומם! איזה
תרגיל מטופש!"

פניתי כבר ללכת, אבל הסתכלתי על איוואן ונעצרתי. אף
פעם לא ראיתי את המבט הכועס והקר שהיה לו עכשיו בעיניים.
"מה אתה שותק? בישלת דייסה, ועכשיו..."

הוא אמר לי רק מילה אחת, בשקט וברוגע: "שב."
התיישבתי מולו.

"אסור לך ללכת למטה, אסור לך! ולא בגלל שיכולים
להעניש אותי בחומרה. אסור לך ללכת כי אני הוא זה שצריך
ללכת ולספר. אבל לא אתה ולא אני נלך! לא נלך!"
הוא קם על רגליו והתקרב אליי קרוב מאוד.
"לא אתה ולא אני נלך!" הוא אמר בטון נחרץ.

"קשקשת לי שנולדת יהודי ואתה תמות כיהודי. אתה יודע

שאני לא סובל מילים ריקות ומנופחות. אם תהיה רשום
בבלורוסי אתה לא תפסיק להיות יהודי! ולמות - קצת מוקדם מדי
בשבילך. עד עכשיו גם בתיכון וגם בבית הספר לטיס היית רשום
כיהודי. ואני הייתי בעצמי עד, איך רדפו והשפילו אותך בגלל זה
לא כל כך מזמן. היה חסר רק קצת עד שאנטישמים למיניהם
ישלחו אותך לעולם הבא, או יותר גרוע - לסיביר. תודות למפקד
בית הספר, ועוד יותר תודות לאשתו, זה לא קרה. וכדי למנוע
מצבים כאלה, אני, בתוקף היותי חבר שלך, נקטתי ביוזעין את
הצעד הזה. בגדוד הזה, כפי שהצלחתי לברר, יש לא מעט יהודים
שרשומים כרוסים או אוקראינים. אחד אפילו רשם שהוא טטרי.

הוא יודע היטב את השפה הטטרית והעיניים שלו קצת
מלוכסנות. כך הוא הציל את עצמו מהרבה מאוד אי-נעימויות.
שום דבר נורא לא יקרה, אם אתה, דויד, תהיה זמן-מה בעור של
זאב. רק ככה תוכל להציל את הכבש שבך. ומילים גדולות ממש

לא במקום עכשיו. אילו היית נופל בשבי של גרמנים והיית מציג את עצמך שם כרוסי כדי להציל את חיך, אף יהודי בעולם לא היה שופט אותך. אין בכך ספק. ככה זה, דמיטרי ארקדייביץ' מירסקוי היקר! תגיד תודה לאל שהפרצוף שלך בלורוסי והמבטא שלך בלורוסי. ובסוף הנאום הארוך שלי, אני רוצה להגיד לך, שאילו היינו מודים ב'פשע' שעשינו, המפקד סמוחין בוודאי שלא היה מעניש אותנו. הוא בן אדם שמבין עניין."

אני חייב להודות שהנאום הזה של איוואן פובארוב גרם לי צער רב ובושה. כאשר איוואן ראה זאת, הוא אמר בפשטות:

"אל תיקח ללב, חבר. לא נעלבתי ממך. מה אתה נמס פה, בוא נצא לטייל."

ככה, במחי עט, הטביל אותי איוואן לבלורוסי לתקופה ארוכה. הוא צדק. המצב שלי השתפר ממש והרגשתי את עצמי כיהודי עוד יותר חזק. איוואן הבין היטב שהיה לי קשה עם התהליך הזה והוא עטף אותי בתשומת לב ודאגה. בינו לבינו הוא היה גאה במעשה הגבורה שלו, ופעם אמר לי בצחוק:

"לי, דמיטרי ארקדייביץ' מירסקוי היקר, נמאס להיות הסנגור שלך. מספיק. תן קצת לנוח. לא תהיה לך פחיתות כבוד אם תתהלך זמן-מה בעור הפרבוסלבי שלנו. שלא תחשוב שלאינטליגנציה הרוסית האמיתית ממש קל. הם יודעים מה זה מאבק באנטישמיות."

מי יודע מה היה גורלי אלמלא ההטבלה הבלתי צפויה הזאת. אף אחד לא השפיל ולא העליב אותי ולא קרא לי בשם ז'יד. רק פעם אחת, חבר קולחוז שכעס מאוד קרא לי "בולבוס בלורוסי אחד!" ואני כמעט התפוצצתי מצחוק. הוא לא הבין למה אני כל כך צוחק. בעזרתו של איוואן פובארוב קיבלתי בפלוגה את הכינוי "דימקה-בלורוסי", וכולם כבר ידעו שהמפקד אמר לי "בלורוסי לא פחדן".

אחרי השחרור מהצבא, ההטבלה הזאת הקלה עליי במידה רבה, ועזרה לי לטפס בהצלחה בסולם המקצועי. אבל בלב הייתה לי משקולת כבדה ותחושה של אשמה כלפי העם היהודי. ה"זאבים" סמכו עליי, הבלורוסי, חבר המפלגה, וראו בי אחד משלהם. אילו הייתי יהודי לא הייתי זוכה להצלחה כזאת. ועם זאת, נעצבתי כאשר הגורל הפגיש אותי עם יהודים שלא היה בכוחי לעזור להם. כמה רציתי להיפתח בפניהם, לספר להם את הכול. הייתי עד ליחס כל כך רע ליהודים, שהשנאה שלי לכל מה שסבב אותי התגברה מדי יום בטור הנדסי. היה לי ברור יותר ויותר שאני לא יכול לסבול את עור הזאב. לא יכולתי להסתכל ליהודים בעיניים, ובמיוחד למסורבי העלייה. ואילו חבריי לעבודה חשבו שאני ליברלי מדי כלפי יהודים.

אני זוכר את השיחה שהייתה לי עם מיכאיל סוסלוב,⁷² שהיה בעל תפקיד בכיר במפלגה והיה אחראי על המפלגה הקומוניסטית בליטא. לאחר שסיימתי את הלימודים בהצלחה הזמינו אותי אליו לשיחה על קבלת תפקיד אחראי במערכת הכלכלית.

"נו, איך אתה, טייס, התאוששת כבר באזרחות?" הוא שאל. "איך אתה מרגיש, דמיטרי ארקדייביץ'?" איך הבריאות?"

"מתרגל, אדוני. החלמתי ואני משקיע מאמצים בלימודים."

הוא הסתכל עליי בעיניים המימיות שלו, כאילו הוא שוקל משהו.

"זה טוב מאוד. השלמת את הלימודים מצוין. אנחנו מנסים עכשיו לחזק על מפעלים ומשרדים שעוסקים בייצור על

Suslov ⁷²

ידי שילוב בוגרים שלנו. אתמול דנו במועמדות שלך ואני חושב שאתה תסתדר היטב בתפקיד של מנהל המפעל שהקמנו בליטא הסובייטית."

"אני מודה על האמון, "לחשתי, "אבל במפעל הזה... סליחה, אדוני, אבל את המפעל הזה מנהל מומחה מצוין, בראשאוסקס⁷³."

"אנחנו מעבירים אותו להוראה. הוא לא מתמצא מספיק בחוקים הרוסיים ולא מדבר רוסי טוב. אנחנו שואפים להעמיד בראש כל המפעלים בליטא כוח אדם מהלאום שלנו. אתה שולט בליטאית ותמצא שפה משותפת עם המקומיים."

יצאתי מהשיחה בלב כבד מאוד, ובהמשך עשיתי הכול כדי שאת היהודי בראשאוסקס ימנו לסגן שלי. נפגשנו. הוא היה האדם הראשון שבפניו התוודיתי שאני לא בלרוסי אלא יהודי. הייתי מופתע מאוד כאשר הוא אמר לי: "אני יודע זאת היטב. אבא שלי הכיר את אבא שלך, אפילו את סבך."

בעת כתיבת שורות אלה בראשאוסקס מתגורר בקנדה ואנחנו שומרים על ידידות ומתכתבים.

10. הפרידה מאיוואן פובארוב

אני ניגש בהתרגשות לתאר את הפרידה מחברי הקרוב איוואן פובארוב. שלוש פציעות קשות היו הסיבה לשחרורי מהגדוד. הפרידה מאיוואן הייתה קשה, לא אמרנו הרבה מילים, כמו גברים, אבל הרגשנו צער כבד. לא היה לנו מושג אם ניפגש בעתיד. איך יכולנו לדעת מה יקרה לנו? חבוש מכף רגל עד ראש, העלו אותי למטוס על אלונקה, ואחרי פרידה קצרה ומאוד חמה מהמפקד סמוחין ראיתי שלמטוס עולה איוואן פובארוב, והכול התכווץ לי בפנים. אמרו לו שהטיסה יוצאת מייד, אבל הוא לא מיהר, התקרב אליי לאט ובידיים הענקיות שלו התחיל לגעת בכל הגוף שלי, כשהוא נאנח עמוקות וממלמל: "איך זה יכול להיות, איך זה יכול להיות?" בפעם הראשונה בחיים ראיתי בעיניו דמעות. הוא התקרב אליי ממש קרוב ולחש לי באוזן: "שלום לך, דוידקה מירסקי, שלום לך יקר שלי. אני לא אשכח אותך לעולם." והוא פרץ בבכי ויצא. אחרי דקה הוא חזר אבל לא לבד, אלא עם גלקה. היא שמה על האלונקה שלי זר של ציפורנים אדומות ופרצה בבכי.

"דוידקה, דוידקה, אתה לא יודע כמה אני מאושר. גלקה בהיריון! ואילו הקומיסר - סמוחין התפטר ממנו ושלח אותו ליחידה אחרת."

שתי החדשות האלה ריגשו אותי מאוד. כל כך שמחתי בשביל גלקה ואיוואן. וכאשר היינו באוויר נזכרתי במילים של סמוחין בטקס שבו איוואן קיבל מדליה על גבורה. הוא אמר: "לזכותו יכולת מקצועית גבוהה, ניסיון רב וגילו הצעיר, תעוזה שגובלת בהרפתקנות, וכמובן, מזל."

רק פעם אחת לא היה לאיוואן מזל: בשיעור פוליטיקה הוא נרדם ממש מול העיניים של הקומיסר... וזה התקרב אליו, נתן לו מכה חזקה בכתף ופקד "לקום!"

"אני מתנצל, חבר מפקד."

"אני מבקש שתחזור על מה שדיברנו עכשיו!" פקד הקומיסר על איוואן.

"מתנצל, חבר מפקד, קצת נמנמתי ולא שמעתי הכול" הסביר איוואן.

"אז ספר את מה ששמעת. אני מחכה."

איוואן שתק.

"כך אתה מתייחס למקצוע החשוב ביותר, תורת המרקסיזם-לניניזם, שבלעדיו לא נשיג ניצחון על האויב! אתה בטח מניח שהעיקר זה לטוס היטב, לירות! יש לך טעות גדולה." והוא שוב חזר על ההטפות שלו שנמאסו על כולם:

שהעיקר לא בפצצות ותותחים אלא בבשלות פוליטית והבכרה מעמיקה של תורת המרקסיזם-לניניזם.

"החבר סטאלין" הוא המשיך "מייחס לכך חשיבות גדולה. ואתה מתעניין רק בטיסות, יריות, וקרבות אוויר, ובגלל זה אתה ישן בשיעור שלי. גם עכשיו אתה ישן! נראה אותך חוזר על מה שאמרתי עכשיו."

"אני מתנצל, חבר מפקד, היום השתתפתי בשתי גיחות קרב ואני קצת עייף."

"הכול ברור" הפסיק אותו הקצין. "ככה תעמוד עד סוף יום הלימודים! אחר כך תשלים את מה שנלמד. אני אדווח ואקבע לך חמישה ימי מחבוש. ואתה תלך לדווח לסמוחין. חזור על הפקודה!"

כאן איוואן כבר ירד לגמרי מהפסים ובמקום לחזור על הפקודה אמר:

"עשיתי יותר ממאה טיסות והפלתי 64 מטוסי אויב, ואף אחד מהם לא נפל בזכות מרקסיזם-לניניזם אלא בזכות התותחים והפצצות שלנו והיכולת המקצועית שלי. אני מבקש סליחה!"

נהניתי הנאה צרופה מכך שמוחין העביר את החמור הזה ליחידה אחרת והוא הפסיק להציק לאיוואן.

שנים ארוכות לא ידעתי מה עלה בגורלו של איוואן פובארוב. הגורל הפריד בינינו כך שלא ידענו שום דבר זה על זה והקשר בינינו נותק. כל ניסיונותיי למצוא אותו או את גלוצ'קה עלו בתוהו. לא שכחתי אותו אף פעם ושמרתי את דמותו בליבי. כל בני משפחתי מכירים אותו כי אני מזכיר אותו לעיתים קרובות מאוד.

באחת מנסיעות העבודה למוסקבה, לגמרי במקרה, פגשתי את גלוצ'קה בסניף דואר. שמחתי מאוד, התחבקנו והתנשקנו. וכמובן, השאלה הראשונה שלי הייתה – "איפה איוואן פובארוב?" שמת לי לב שגלוצ'קה איבדה את יופייה ונראתה דהויה. ראיתי בשיערה שיבה, היא לא הייתה לבושה בצורה אופנתית והעלתה די הרבה במשקל.

"איפה איוואן?" חזרתי על השאלה "משהו קרה? מה קרה? למה את שותקת?"

"אספר לך הכול בבית, דויד. בוא לאכול צוהריים." בדרך הביתה היא סיפרה לי שאיוואן נסע עם הבן שלהם לעיר אחרת, לאורתופד ידוע, בגלל שבר מאוד לא טוב ברגל של הילד.

"בן כמה הילד?"

"תספור בעצמך. אתה הרי זוכר מתי נכנסתי להיריון. איוואן התעקש שנקרא לו לכבודך, דימה. כמה הוא התגעגע אליך. אין יום שהוא לא נזכר בך. הייתי בסניף הדואר בשביל לדבר עם איוואן בטלפון. חבל שנפגשנו רק אחרי השיחה הזאת!"

"מתי הוא יחזור?"

"בעוד כמה שבועות, אחרי הניתוח. תכתוב לו. בסוף

השבוע אני נוסעת אליו ואקח את המכתב."

אחרי הארוחה סיפרה לי גליה שאחרי שעזבתי הורע מאוד מצבו של איוואן בגדוד. הוא נפצע בקרב אוויר, נאלצו לכרות לו את היד והוא לא היה יכול לטוס יותר.

"אתה לא יכול לתאר לעצמך כמה קשה היה לו. הוא נכנס

לדיכאון ואפילו התחיל לשתות. מרוב צער. אם לא סמוחין, אי אפשר לדעת מה היה קורה לו. סמוחין החזיק אותו בגדוד כמה שהיה יכול, אבל בסוף נאלץ לשחרר אותו מהצבא. הבאתי אותו לפה, לדירה שלי. הוא חיפש בקדחתנות משהו מעניין לעשות. התקבל לאוניברסיטה ללמוד ספרות. ועדת הקבלה אמרה שיש לו כישרון של סופר. התחילו להדפיס את סיפוריו

ב'קומסומוולסקיה פראבדה'⁷⁴ וב'ליטרטורניה גאזטה'⁷⁵. הוא אהב מאוד אותי ואת הבן שלנו. כל כך חבל שהיה לו עימות כמו שהיה לו עם הקומיסר בצבא. אבל עכשיו זה חמור יותר, כי פה סמוחין לא היה להציל אותו."

היא סיפרה לי בדמעות שבבית הסופרים הייתה הרצאה

על המצב הבינלאומי. את האולם מילאו סופרים ומשוררים

ממוסקבה. המרצה היה מזכיר המפלגה בעיר. האליטה

הספרותית לא אהבה במיוחד פעולות מהסוג הזה וכולם חיכו

⁷⁴ Komsomolskaya Pravda - עיתון נוער

⁷⁵ Literaturnaya Gazeta - עיתון לענייני ספרות

בקוצר רוח לסיום ההרצאה. לשמחתם, המרצה סיפר להם בגדול על האירועים הבינלאומיים העיקריים וסיים אחרי עשרים דקות.

"יש למישהו שאלות?" הוא אמר.

כולם שתקו במבוכה ורק איוואן פובארוב שאל:

"האם אתה יכול להסביר מדוע ברית המועצות ניתקה את

היחסים הדיפלומטיים עם ישראל?"

כל הנוכחים הסתכלו על איוואן בכעס. הם רצו ללכת

הביתה. אחד הנוכחים אפילו זרק "איזו שאלה ילדותית". אבל

המרצה התחיל לענות:

"המדינות הערביות העצמאיות הן האחים שלנו, וישראל

התקיפה אותם וכבשה את השטחים שלהם. זאת הייתה

תוקפנות בלתי מקובלת, וכמחאה על כך, ובסולידריות עם אחינו,

ניתקנו את היחסים הדיפלומטיים עם ישראל. אני מניח,

שסופרים - שהם מהנדסים של הנפש - צריכים להבין זאת

היטב. "

כולם מחאו כפיים. אבל איוואן אמר שיש לו עוד שאלה:

"מה השאלה, תגיד. הרי גם ככה ברור", אמר המרצה.

"לי לא ברור" אמר איוואן. "אני מבקש שתסביר. אמרת

שהערבים הם האחים שלנו. הרי גם הווייטנאמיים הם האחים

שלנו וארצות הברית תקפה ומשמידה אותם. מדוע אנחנו, ברית

המועצות, לא ניתקנו את היחסים הדיפלומטיים עם ארצות

הברית? כמו שאמרת, לאות מחאה וסולידריות?"

באולם ועל הבמה התחילה מהומה. המרצה מלמל משהו

לא משכנע והודיעו שההרצאה הסתיימה וכולם יכולים ללכת

הביתה.

סופר זריז אחד הספיק להגיד לאיוואן כבר ברחוב: "אתה כל כך טיפש, חבר! אתה מבין בפוליטיקה כמו שחזיר מבין בתפוזים ודוחף את האף המלוכלך שלך. "

על ההערה הזאת איוואן הגיב במכה ה"פובארובית" המפורסמת שלו – ישירות לפרצופו של הדובר, והוא נפל לארץ וצרח בקולי קולות. הדיחו את איוואן מהלימודים באוניברסיטה על חוליגניות, ושפטו אותו לשלוש שנים בכלא. אחרי שריצה את עונשו אסרו עליו לגור במוסקבה, והוא שכר לעצמו חדרון במרחק 101 קילומטרים ממוסקבה. שם הוא עובד במפעל מכוניות.

"הוא בא לבקר אותנו בסופי השבוע. לא יודעת מה יהיה הלאה. ככה יצאו החיים שלנו" אמרה גליה בעצב. "ועכשיו הבן חולה."⁷⁶

השארתי לה את כל המזומן שהיה עליי ומאז לא ראיתי אותם. הסתרתי מהם שאני וסימוצ'קה החלטנו לסיים את החלק העצוב הזה של חיינו ולעזוב את ברית המועצות.

⁷⁶ בנוסח אחר ביומנים מתואר שקורותיו של איוואן פובארוב נודעו לדויד ממכתב של גליה, שהגיע לידיו בתחילת שנות ה-80: אמה של גליה היגרה לקנדה ומסרה את המכתב לפקיד הסוכנות בווינה.

11. סחר חליפין

בסתיו 1944 התיישבה החטיבה האווירית שלנו באזור לובלין, ליד מוגליבוז'יצה,⁷⁷ עיר קטנה בפולין. למנחת שלנו הגיעו מאות נערות ונשים צעירות פולניות. הן חפרו באיתים באדמה מסביב למטוסים שלנו ובנו סוללות בגובה של כ-2 מטר וברוחב 20 סנטימטר. אלה נקראו "חניות מטוסים". הן הקיפו את המטוס כמו פרסה ושימשו להגנה מהפצצות. רק לעיתים רחוקות הופצצו המטוסים ישירות. הפצצות התפוצצו בדרך כלל מסביב, והסוללות הגנו על המטוסים מפני אלפי הרסיסים. השלטונות הפולניים שלחו נערות ונשים צעירות על פי הסכם עם פיקוד הצבא האדום.

לעיתים קרובות המטוסים היו מקורקעים בגלל תנאי מזג האוויר. בימים כאלה צוותי האוויר ישבו תחת כנפי המטוסים וסיפרו זה לזה על טיסות הקרב שלהם, על מכתבים מהמשפחות, על חברים פצועים שאושפזו בבתי החולים. הפצועים קשה הביעו את הכאב הגדול ביותר – קטועי רגליים או ידיים או אלה שנכבו קשות כשצנחו ממטוס בוער. הם כתבו מכתבים מלאי כאב וייאוש: "מי צריך אותנו, שאריות של גוף"; או "חצי מהגוף שלי כבר מזמן קבור באדמה". אך אנחנו לא האמנו שזה עלול להיות גם הגורל שלנו. אף אחד לא חשב על זה כאשר יצאנו לקרב. ההפך, חלמנו על ניצחון קרוב על הנאצים. וודקה לא הייתה לנו, אבל יכולתי לכבד את הנשים הפולניות שבאו לעבוד בשוקולד. את הרוב לקחתי ממנות הקרב שהיו שמורות בתוך המטוסים. פעם אחרי ארוחת הצהרים פנית

⁷⁷ Moglobozhitze

לטבח, הדוד קוליה⁷⁸, וביקשתי שייתן לי מנה מכל דבר וגם כמה חפיסות שוקולד. הוא שאל:

"בשביל מה אתה צריך את זה?"

"באו אלינו אורחים", אמרתי, "הביאו בקבוק וודקה. צריך

משהו ליד."

"אני מאמין לך", הוא אמר, "אבל תדע לך שאין לי רזרבות.

קח ותשים את מה שאני נותן לך בחזרה בתוך מנות הקרב

במטוס. אבל יותר לא אוכל לתת לך, אז אל תבקש."

"דוד קוליה, אני יכול להבטיח לך. אתה הרי יודע, שהחבר

הטוב שלנו, המפקד מורוז⁷⁹, שביחידה שלו שירתי, מגיע אלינו

לעיתים לבקר. מאוד לא נעים לא לכבד אותו כאשר אנחנו

שותים איתו ועם המפקד שלנו."

"דימה, רגע, זו כבר אופרה אחרת! אם מתארח טייס כל

כך מפורסם כמו מורוז, אשתדל לענות על הצרכים שלכם. וממך

אני מבקש, אם אתה מוכן, תמסור לו דרישת שלום ואיחולים

טובים ממני."

"דוד קוליה, בוודאי שאמלא את הבקשה שלך. תודה.

להתראות."

משיחה זו הבנתי היטב שיש רזרבות של מנות קרב ומזון.

עלה בי רעיון על סחר חליפין עם אנשי הכפר. לנו היו מנות קרב

ולהם הייתה וודקה. אחרי הרבה מאוד דיונים הצלחתי לקבל

אישור בלתי פורמלי לעסקה והתחלנו לעשות חליפין.

ככה פיתחתי עיסוק ופגישות מעניינות עם פולנייה אחת,

שהייתה מגיעה אלינו פעמיים בשבוע. פולנית לא ידעתי, אבל

שלטתי מצוין בבלורוסית ולא רע באוקראינית וברוסית. לשלוש

השפות אותם השורשים, והן מאוד דומות לפולנית. לכן קלטתי

Kolya⁷⁸

Moroz⁷⁹

בלי קושי משמיעה את הדיבור בפולנית והם הבינו אותי. הפולניות היו מאוד סקרניות לשמוע על קרבות אוויר. הן לא הבינו שאת הקרבות מנהלים מטוסי קרב משני הצדדים. עם התקרבות הצבא האדום הן ראו קרבות אוויר וגם את ההפצצות על גשרים ועל מטרות תעשייתיות. בכפרים שלהן לא היו הפצצות.

כשישבתי מתחת למטוס שמתי לב לשעת הצוהריים שלהן. משכה את תשומת ליבי אחת הנשים שכל הזמן חיפשה קשר עין איתי. הכרנו. היא הייתה מאוד צעירה, בת 19, נשואה כבר שלוש שנים והיה לה ילד הן שנתיים. בעלה, שהיה מבוגר ממנה ב-15 שנים, שירת בצבא הפולני. שמה היה הלנה. היא גרה בעיר קטנה, מדליבוז'יצה⁸⁰, כ-4 קילומטר משדה התעופה שלנו. בפעם הראשונה שנפגשנו הראיתי לה את המטוס מבפנים, כיבדתי אותה בשוקולד ונתתי לה חפיסה בשביל הבן שלה. בפעם השנייה היא הביאה לי במתנה בקבוק וודקה. בלי קושי הצלחתי להסכים איתה על סחר חליפין. נתתי לה מראש כמה חפיסות שוקולד וקופסה של חלב מרוכז. שבוע אחרי זה היא הביאה שני ליטר של יו"ש (וודקה מייצור ביתי). לא היה לי מעיל גשם או תיק לשים שם את הבקבוקים – היא החזיקה אותם מתחת למעיל הגשם שלבשו כל הנשים לעבודה - אז נאלצתי להזמין אותה להיכנס למטוס כדי להשאיר שם את הוודקה. היא ביקשה רשות מאחראית המשמרת שלה וזאת הרשתה לה לבוא איתי בתנאי שלא תתעכב. היא עלתה במדרגות, נכנסה והניחה את הבקבוקים. אחר כך הסתובבה חזרה. המבטים שלנו נפגשו והתנשקנו במבוכה. היינו מאוד נרגשים. ואז היא אמרה לאט וברור:

Medlibozhetze⁸⁰

"אתה נהדר! אני אוהבת אותך. אני רוצה שתבוא אליי ביום ראשון ב-11. אחכה לך ליד הבית שלי." והיא נתנה לי את הכתובת המדויקת. כל זה נמשך אולי דקה. היא חזרה לקבוצה והן פגשו אותה עם שאלות איך נראה פנים המטוס. אני נשארתי לשבת על המדרגות. אחר כך הכנתי לה חבילה ומייד כשסיימה את העבודה ניגשה אליי לקחת אותה ונופפה לי בידה. בצוהריים סיפרתי לסרגי המפקד הישיר שלי, וביום ראשון הוא הביא אותי אליה בווייליס⁸¹. בדברנו שיחזור לקחת אותי בערב. כשיצאתי נראיתי כמו אזרח, כי על המעיל הצבאי שלי לבשתי מעיל גשם גדול, כמו שלבשו הפולנים.

אכלנו, עשינו אהבה והיא סיפרה לי על החיים שלה. על בעלה, שהיא לא אוהבת, ומקווה שלא יחזור מהמלחמה. אמרה שהיא אוהבת אותי ומוכנה לעשות בשבילי הכול. בזווית העין ראיתי משהו מכוסה בכיסוי יפה. התברר שזאת מכונת תפירה. "הלנה, יקרה, זאת מכונת תפירה זינגר!"

"מאיפה אתה יודע?"

סיפרתי לה את קורות מכונת התפירה זינגר של אימא שלי. היא הקשיבה בעניין וסיפרה על העבודה שלה כתופרת, על שתי התלמידות שלה, בת 15 ובת 18, והבטיחה להכיר בינינו אם אשבע לה שלא אנסה לפתות אותן. עברו שעות רבות, נאלצתי לעזוב וקבענו לשבוע הבא. היא נתנה לי שלושה ליטר וודקה. יצאתי החוצה ומייד ראיתי את הג'יפ ואת סרגי. הפגישות הבאות התקיימו על פי האפשרויות שלה וכאשר הייתה לה וודקה לתת לי. היא הייתה מוכנה להיפגש כל יום.

⁸¹ Willis - ג'יפ מתוצרת פורד, שבמלחמת העולם השנייה האמריקאים השאלו לצבא האדום.

באחד הימים הלנה התלוננה שקשה לה להביא את הוודקה אליי, ונתנה לי את הכתובת של המקום שממנו הייתה לוקחת אותה, בכפר של אחת התלמידות שלה, קריסטינה. יום אחד סרגי ואני לקחנו חבילה נאה של מצרכים והלכנו לאותו מקום. גילינו את הדודה היפה של קריסטינה, ונדה.⁸² היא נתנה לנו את הוודקה והזמינה אותנו להישאר לכוסית. היא סיפרה על האהבה הראשונה שלה בזמן מלחמת העולם הראשונה, לקצין רוסי, תיארה אותו כאדם מיוחד, טוב לב, עדין, גבוה ויפה תואר. הם היו כבר מאורסים, אבל פתאום הגרמנים התקדמו, הרוסים נסוגו וכל התוכניות התנפצו. ונדה הייתה בת 44, אך נראתה לא יותר מ-30, וניכר היה שסרגי מצא חן בעיניה. הם פרשו לחדר השינה ואני נשארתי לשוחח עם האחייניות בסלון. אחרי זמן רב סרגי יצא, ולהפתעתי הרבה פרש למחסן עם קריסטינה! בדרך חזרה היה מאוד גאה בכיבושים שלו. הוא היה עדיין שתי כשחזרנו לשדה התעופה ושלחתי אותו לישון. עשינו עוד כמה ביקורים אצל ונדה והאחייניות, אבל בסופו של דבר עברנו לבסיס אחר, וסרגי נאלץ להיפרד מהן בצער. לי יצא לראות את הלנה פעם אחת לפני המעבר. היא בכתה מאוד. בבסיסים הבאים שלנו, בגרמניה, רומניה, בולגריה ואוסטריה לא יצא לנו ליצור יחסים קרובים כל כך עם הנשים המקומיות. ביחידה שלנו לא היה אף מקרה של אונס או אפילו של חוליגניזם. הטייסים הרוסים השאירו רושם טוב אצל הפולניות ולנו נשאר זיכרונות הכי טובים מהן.

Wanda⁸²

12. איגרות מהשמייים

בזמן מלחמת העולם השנייה פיזרו הגרמנים חומרי תעמולה רבים מן המטוסים: דפי מידע, עלונים, הודעות ועיתונים, שבהם הם עשו מאמצים גדולים לשבור את רוחם של הלוחמים והקצינים הסובייטים. כיוון שעמדה לרשותם טכנולוגיה מאוד מתקדמת, הם יכלו לשחזר בחומרים שלהם את השמות של מקומות ושל עיתונים סובייטיים מרכזיים ומקומיים, מה שמשך את תשומת הלב של החיילים והקצינים שלנו. אבל כבר מהשורות הראשונות יכלו האנשים שלנו לגלות את הגוון העוין של התכנים. בחומרים אלה הגרמנים עסקו בבעיות יומיומיות שלנו, וצריך להודות שהכותבים והדמגוגים שלהם הבינו לעומק את הצדדים הלא כל כך חיוביים של החיים שלנו, וניצלו זאת בעורמה; בכך, ללא ספק, השפיעו לרעה על האנשים שלנו. החומרים האלה לא היו כלליים אלא ספציפיים: לאנשי קולחוז פיזרו חומרים מסוג אחד, לאינטלקטואלים - חומרים מסוג אחר, לחיילים - מסוג שלישי וכן הלאה. הם פעלו לפי העיקרון הידוע, שאם מכנים מישהו כל הזמן "כלב", אז במוקדם או במאוחר הוא יתחיל לנבוח. לא היה קשה לנחש שהגרמנים השתמשו במידע מדויק שמסרו להם התארגנויות שונות שבגדו ברוסיה, וגם ניצלו בהרחבה את השבויים הרוסים שנפלו לידיהם. לא אחת מצאנו בין החומרים שפוזרו מכתבים שכתבו חיילים מהשבי. במקרים רבים המכתבים האלה חוברו באומנות רבה והפעילו לחץ על החיילים שלנו. התופעה הגיעה לממדים כל כך גדולים עד כי הצבא האדום הוציא פקודה האוסרת באופן חמור לאסוף את מה שהגרמנים מפזרים ולקרוא אותם. אני מוניתי לפקח על כך

ביחידה שלנו, והתפקיד שלי היה לאסוף את החומרים שפוזרו
ולשרוף אותם כמה שיותר מהר.

"עותק אחד תשאיר לי", פקד עליי מפקד הגדוד.

בזכות התפקיד הזה גיליתי שמעל למחצית מחומרי הדפוס
שפיזרו מעלינו הגרמנים נגעו בצורה זו או אחרת ליהודים
ולשאלה היהודית. הגרמנים ניסו לשכנע את הלוחמים והקצינים
שלנו שז'יידים שולטים ברוסיה הסובייטית החל מ-1917, ושלנו,
בעצמו ממוצא יהודי, העמיד בהנהגת המדינה רק יהודים: את
טרוצקי, זינובייב, קמנייב, סברדלוב, וולודרסקי, אוריזקי ורבים
אחרים.⁸³ ב'איגרות מהשמיים' שלהם טענו הגרמנים שגם
סטאלין הוא ז'יד אמיתי.

"הז'יידים דחפו אותכם לקולחוזים, הם הביאו את המדינה
לכדי רעב והתפוררות, הדירו מן ההנהגה את הרוסים,
האוקראינים ואחרים. הם אחראים לכל הצרות של האנושות
וצריך להשמיד אותם כמו חולדות, כמו ארבה."

הדגש האנטישמי של התעמולה הגרמנית הביא לתגובת
נגד חריפה בצבא הסובייטי, וביטויים שונים של אנטישמיות
נענשו בחומרה. מלבד הפקודות הסודיות והלא-סודיות בעניין
זה, נערכו אספות מתוכננות של המפלגה והקומסומוול. למשל,
כאשר באחד הדפים שלהם הגרמנים איימו לתלות על דלת בית
הכנסת בברדיצ'ב את הטייס המהולל שהטיל עליהם אימה, חיים
מורוז, כל היחידות קיבלו פקודה לערוך מפגשי הסברה ולספר על
גבורתו של מורוז.

⁸³ בדיחה ישנה מאוד מעידה על כך שהגרמנים לא היו רחוקים מהאמת:
בפוליטביוור הראשון (המוסד העליון של המפלגה) אכן השתתפו יהודים רבים.
הבדיחה אומרת שלקראת סוף יום העבודה חברי בפוליטביוור היו מתחילים
להתלחש: "נ, מתי כבר הגוי יצא, שנספיק להתפלל ערבית".

אם לומר בכנות, אני, שהצגתי את עצמי בזמן המלחמה כלא-יהודי, אלא בלורוסי, לעיתים רחוקות מאוד נתקלתי באנטישמיות גלויה. בגלל זה נדהמתי והתקוממתי כאשר שמעתי במקרה איך המכונאי שלנו, שכולם קראו לו מיקולקה,⁸⁴ הקריא לחברים שלו מכתב שקיבל מאחותו בקייב. קראתי את המכתב הזה לא פעם אחת, וכיוון שהוא הוביל להתרחשויות שאתאר בהמשך, אני זוכר אותו כמעט בעל פה. היא סיפרה לו שבבירת אוקראינה נפתחה "חזית חמישית" ושלהקות של ז'ידים פשטו על רחובות קייב ומנהלים קרב אכזרי על כל מטר של מגורים. כתוצאה מכך פינו גם אותה מהדירה שלה בגלל שהז'ידים עושים מה שמתחשק לנפשם המכוערת בעזרת שוחד. היא ביקשה ממיקולקה לערב את ההנהגה הצבאית על מנת שיעזרו לה. המכתב הסתיים בקריאה נגד כל הז'ידים. היא ביקשה מאחיה שיכתוב לה אם הוא פגש בחזית אפילו יהודי אחד שהיה גיבור, כדי שכל האנשים ידעו שהם לא משתתפים בכלל במלחמה, ושכולם ברחו לטשקנט; ורק אנחנו, אוקראינים ורוסים, מגינים בגופנו על המולדת. עד מתי נסבול אותם?

לא מספיק שמיקולקה הקריא את המכתב לחברים שלו. הוא התחיל לתמוך בדברים וטען שבאמת יהודים לא משתתפים בכלל בקרבות.

"כל חופא שני יהודי. חבר'ה, תגידו, ראיתם אותם במבצעים הקרביים שלנו?" היה שואל את מאזיניו.

ביקשתי ממיקולקה שייגש אליי בצד כדי שלא ישמעו אותנו.

Mikolka⁸⁴

"אתה מבין שאתה עוסק בתעמולה אנטי-סובייטית
אמיתית? אתה לא זוכר את הפקודות וכמו הגרמנים אתה הולך
בדרך הישירה לאנטישמיות. אתה מבין שבגלל זה אתה עלול
להגיע למשפט צבאי?"

"מה כבר אמרתי? הרי לא שיקרתי. אתה בעצמך יודע טוב
מאוד שיהודים לא נלחמים. או שהם בטשקנט או שהם
רופאים."

"זה אומר שלא ראית אף יהודי בקרב ממש?"
"לא, לא ראיתי!" הוא ענה.
הסתכלתי על הפרצוף המטומטם שלו ואמרתי לו
באכזבה:

"אז ככה, מיקולקה. אגלה לך סוד. אני יהודי. וכפי שאתה
יודע, אני השתתפתי ב-62 גיחות קרב ובשביל זה זכיתי..."

"עזוב, אל תשקר!" הוא הפסיק אותי. "לא יכול להיות
שאתה, דימקה, יהודי. אתה ממציא. בשום אופן אני לא מאמין
לך."

"אני חצי-יהודי, אמא שלי יהודייה ואבא בלורוסי. אבל לא
בזה העניין."
"במה העניין?"

"האם אתה לא יודע שמפקד טייסת מפורסם, חיים מורוז,
הוא יהודי? אתה לא יודע שטייס הקרב שנפל לא מזמן בקרב
אווירי, ושהפיל 18 מטוסים גרמניים, פבזנר, גם הוא יהודי?
וגלזברג, שטס לתוך מחנה של גרמנים והשמיד 7 האנגרים, לא
ידעת שהוא יהודי, מה?"

"כן, כן, כן" אמר מיקולקה בחוסר ביטחון, "נכון, שכחתי.
אחותי בלבלה אותי עם המכתב שלה."

המלצתי לו, כדי להימנע מצרות, לגשת מייד למפקד הגדוד, להראות לו את המכתב של אחותו ולספר את הכול. הוא פנה למלא את ההמלצה שלי.

יש בחיים צירופי מקרים. בדיוק באותו הזמן נחת אצלנו בטייסת מפקד הטייסת שהזכרתי, טייס אס, חיים מורוז. גיבור אגדי אמיתי. וכאשר קראו לי להתייצב לפני מפקד הגדוד בעניין של מיקולקה, פתאום נכנס לחדר חיים מורוז ושמע את סוף השיחה.

"לא ידעתי", אמר לי המפקד, "שאתה מירסקוי, יהודי.

בתיק שלך רשום שאתה בלורוסי."

"ואני שוחחתי לא מזמן עם מירסקוי", התערב חיים מורוז "והוא אמר לי שאימא שלו יהודייה ואבא בלורוסי. לפי החוק, הוא יכול לבחור איך להירשם, כיהודי או בלורוסי. זה משנה משהו?" שאל חיים מורוז את המפקד.

"כמובן, זה לא משנה בכלל!" ענה המפקד נחרצות.

"אם כך, תלווה אותי, מירסקוי, למטוס" הציע חיים מורוז. בדרך הוא אמר לי:

"אם אימא שלך יהודייה, אז אתה יהודי, לא חצי אלא מלא.

אם אתה רשום בלורוסי, שיישאר כך. אבל אם מכורח הנסיבות צריך להגן על הכבוד של העם שלנו, ולהציב טיעון נגד לאנטישמיות, אז אתה יכול בשקט לגלות שאתה יהודי." וכך נהגתי.

13. שחרור מהצבא האדום

בצבא האדום הייתה אמרה מבדחת: "במקום שמתחיל חיל האוויר - נגמר הסדר". האמרה התייחסה רק למה שהתרחש על הקרקע כאשר אין קרבות אוויר, בין אם בגלל מזג האוויר ובין אם בגלל הפוגה. לא תמיד הצדענו לקצינים על פי התקנות של הצבא, לא תמיד הקפדנו על דרגות ותארים. מפקד הטייסת תמיד זיהה שמבקרים רשמיים באים לביקור, ואז עבר לצעידה והזהיר אותנו בצעקה מרחוק. בטייסת הייתה חברות מאוד קרובה, במיוחד בתוך הצוותים. אנשי צוות פנו זה אל זה בשמות פרטיים. גם באוויר, בקשר, פנינו זה לזה בשמות בלי לציין דרגות. היוצאים מן הכלל היו ראש המטה והקומיסר. אלה לא היו טייסים, הם מונו לטייסת מלמעלה, ועד שעברו אלינו שירתו בחיילות קרקע. הטייסים והצוותים הטכניים לא כל כך אהבו אותם ובעצם שנאו אותם, ובמיוחד את הקומיסרים, בגלל האסיפות היומיות שבהן חזרו על אותם הדברים ואמרו שהפוליטיקה היא הנשק החזק ביותר של הצבא האדום.

בטייסות המבצעיות, ובמיוחד כאשר טסנו אל המטרות, הפקודות של המפקדים מולאו במהירות ובדיוק. שמרנו על מבנה והקפדנו להיות קרובים זה לזה ולא לפגר. הסכנה הייתה שמטוס שמפגר עלול ללכת לאיבוד ולהפוך למטרה קלה למטוסי הקרב של האויב. בדרך חזרה, במיוחד אם מילאנו את המשימות בלי אבדות, הטייסים והצוותים הטכניים היו כולם מאושרים. שוחחנו על דיוק הפגיעות של ההפצצות של המטוסים שלנו, על המטוסים שחיפו עלינו. היינו מאוד נרגשים ומלאי חוויות. אבל נשארנו דרוכים לראות את מטוסי האויב, שהיו עלולים לפגוע בנו בכל רגע. היו גם אבדות כאלה, וכאב לנו מאוד לראות חברים

נופלים, במיוחד כאשר נשאר רק דקות ספורות עד הנחיתה. קרה שקיבלנו פקודה לפגוע במטרות מסוימות כדי לסייע להתקדמות מהירה של כוחות קרקע. יצאנו, הגענו למטרות והפצצנו אותן בהצלחה, אבל למרבה הצער התברר שכוחות הקרקע התקדמו בינתיים כמה מאות מטרים והפצצנו את שלנו. כאשר חזרנו לשדה התעופה ונדע לנו הדבר הרגשנו המומים. את האשמה העיקרית לטעות ייחסנו לגנרל שהיה בעמדת התצפית, שהיה עליו להתקשר ברדיו למפקדים שלנו ולהודיע על מטרות חדשות. מפקד הטייסת שלנו לא היה אשם. כאב לנו לראות אותו. הוא היה הרוס לגמרי, ולא הצליח להסתיר את רגשותיו. הוא נעשה חירש ואילם. אותה תגובה הייתה לו כאשר היינו חוזרים למנחת אחרי אבדות קשות של צוותי האוויר. אבדות של ציוד לא עוררו תגובה רגשית חזקה בטייסת. היו לנו מטוסים אמריקאיים שנקראו "בוסטון", שקיבלנו מבני הברית האמריקאים שלנו. הם עלו בהרבה על המודלים הסובייטיים. כך למשל, את המנוע של מטוס סובייטי צריך היה להחליף אחרי 100 שעות טיסה. של ה"בוסטונים" – אחרי 500 שעות טיסה. מערכת הקשר בבוסטונים עבדה מצוין, באוויר אפשר היה לשמוע מצוין. במטוסים הרוסים, 2P ואחר כך 2-TU בקשר היו המון רעשים, והיה קשה להבין את הפקודות מהקרקע. גם כלי הנשק האוטומטיים והפצצות של הבוסטונים היו מצוינים. מהנדסים רוסים הגדילו מאוד את מספר הפצצות במטוסים ואת משקלן: 16 פצצות של 100 ק"ג, במקום 8 פצצות בבוסטונים המקוריים.

צריך לומר שעד השנים האחרונות של המלחמה הטייסים הרוסים צברו הרבה ניסיון וטסו מצוין. הצוותים היו מצוינים, מובחרים, משכילים, רובם בוגרי תיכון, ברובם מערים גדולות: מוסקבה, לנינגרד, גורקי, סרטוב, קויבישב, סברדלובסק,

מגניטוגורסק, קייב, חרקוב ומינסק. כולם שתו אלכוהול כפי שהיה מקובל אבל אף פעם לא לפני טיסה. היו המון בחורים מוכשרים. בזמן הפנוי רבים אהבו לקרוא ספרות רוסית יפה של המאה ה-19, כמו טולסטוי, צ'כוב, גוגול, גונצ'רוב, נקרסוב, וטורגנייב. קראו גם ספרות מתורגמת של סופרים מפורסמים: סטנדהל, גי דה מופסן, ויקטור הוגו, אלכסנדר דיומא, ג'ק לונדון, מרימה, ג'ול ורן, דרייזר ועוד. אחוות הקרב הייתה חזקה ואמיתית. הרגשנו שיש על מי להישען, המלחמה קירבה את כולם. כאשר אנשי האוויר כבשו את רומניה, צ'כוסלובקיה ופולין, כמעט שלא היו מקרים של שוד או אונס. בגלל זה האוכלוסייה המקומית התייחסה לטייסים הרוסים הרבה יותר טוב מאשר לחילות האחרים של הצבא האדום. כאשר השתחררתי מהצבא היה לי קשה מאוד רגשית להיפרד מהחברים לקרב. כשנסעתי הביתה ברכבת, הייתי מאוד מודאג וחושש איך אתחיל את החיים החדשים באזרחות. המעבר היה חריף וקשה, סוף לצורת חיים מוכרת ותחילתה של אי-ודאות.

בימים האחרונים של אוקטובר 1945 מזג האוויר לא אפשר טיסות אימונים. קראנו ספרים וכתבנו מכתבים לבני משפחה וחברים ולחברים לנשק ששכבו פצועים בבתי חולים או בבתי הבראה, או שכבר השתחררו קטועי רגל או יד, ואפילו עיוורים בעין אחת או שתיים. הם ענו לנו ותיארו את צעדיהם הראשונים בחיים החדשים, ההתמודדות בחזית החדשה של שיקום, בלימודים ובעבודה. סיפרו על המוני נערות שמתעניינות בהם. חלק מאיתנו התגעגעו מאוד הביתה, וחיכינו בחוסר סבלנות לשחרור, לחזור הביתה.

מכתבים מרגשים במיוחד כתבו לי הוריי. הם החליטו לחזור למקומות שבהם נולדו. אבא כתב על ההחלטה לחיות את

שארית חייו בתחנה האחרונה, וילנה,⁸⁵ על החלום לחזור אליה. הגורל זרק אותו ממקום למקום, מ-1914 - לחזית, מינסק, בוברויסק, ברזינו, קולחוז... אבא חזר לוילנה הקרובה לסמורגון עיר הולדתו, הסתדר מהר מאוד, וחזר לעבוד במפעל לעיבוד עורות שבו עבד ב-1912-1914. שם עבדו כמה מתלמידיו וכמה עובדים פולנים, וכולם דיברו יידיש! הם קיבלו אותו בשמחה לתפקיד בכיר. אבא היה בן 56, המכתב שלו היה מאוד אופטימי ושמח, והוא חיכה בכיליון עיניים לשחרורו. הוא כתב על האושר הגדול והודה לאלוהים ששמר בחיים לפחות אחד מבניו. "העובדה שאתה חי, בני היקר, ממלאת אותי בכוחות, ואני לא מרגיש זקן אלא מלא מרץ."

ב-30 באוקטובר 1945 פקד המפקד העליון של הצבא האדום שכל החיילים שנפצעו בזמן המלחמה שלוש או יותר פעמים, ישתחררו ראשונים. גם יחידות שהיו באותה עת מחוץ לגבולות ברית-המועצות קיבלו הנחיה להתחיל מייד לטפל בשחרורם של חיילים אלה.

השמחה שלי השתוותה רק לשמחה שהרגשתי כאשר במקרה ב-7 למאי עליתי על שידור של רדיו בלגרד שהודיע על כניעה של הגרמנים. יצאנו למשימת צילום, לצלם את תנועת הגרמנים בציר וינה-לינץ-גראץ-טרייאסט וחזרה דרך צ'כוסלובקיה לכיוון פראג. בדרך חזרה, בשעה 17.00 צעק אליי המפקד בקשר: "דימה, תתפוס את רדיו מוסקבה!" הצלחתי לתפוס רק את רדיו בלגרד בסרבית, שהבנתי לא רע. הקריין אמר: "היום הודיע פילדמרשל קייטל⁸⁶ על כניעת הצבא

⁸⁵ Vilnius בליטאית

⁸⁶ Keitel היה מפקד כוחות הצבא ולמעשה, שר המלחמה בגרמניה הנאצית

הגרמני... מחר ב-8.00 הפיקוד הבינלאומי של רוסיה, בריטניה וארצות הברית יקבל באופן רשמי את כתב הכניעה."
סיפרתי למפקד, והוא אמר לי:
"דימה, אל תדבר שטויות, לא הבנת בסרבית, המצאת.
אתה מבלבל בין המשאלה שלך לבין המציאות. אל תגיד לאף אחד. הקומיסר⁸⁷ ייתן לך עונש על שאתה מפיץ שמועות כאלה!"
אמרתי לו: "אתה צודק לגבי הקומיסר. אבל הידיעה סבירה מאוד. ראית בעצמך איך חיילות הקרקע הגרמניים מתקדמים מערבה. סרבית אני מבין לא רע, והתחנה היא של יוגוסלביה, בת הברית הכי טובה שלנו."
חזרנו, נחתנו ולא אמרתי מילה. למחרת המפקד רץ אליי וחיבק אותי: "כל הכבוד דימקה, אתה יודע סרבית! תראה, במקום פצצות מטעינים פליירים בגרמנית! נטוס ונפזר אותם." הפעם טסנו בהרגשה של שמחה, כאילו אנחנו לא טסים למשימה אלא לטיול. הצוותים בירכו אלה את אלה. כשחזרנו, פגשו אותנו על הקרקע כל הטייסים של הטייסת, חשבו להפתיע אותנו בהודעה על הניצחון. את החגיגות קבעו ל-9 למאי. את היום התחלנו ב-5.00 בבוקר במטחים של רקטות, עד שלא גמרנו את כל המלאי. קיבלנו 150 גרם וודקה לארוחת צהרים. החגיגות נמשכו עד הערב.

אחרי שנפצעתי בפעם השלישית, נותחתי והחלמתי, היה חסר לי אישור אחד מהרופא לקראת 30 באוקטובר. הכירורג הראשי שניתוח אותי, מיכאיל יקובלביץ' ירוסלבסקי, הרשה לי כבר מזמן לעשות טיולים ארוכים והתבדח ש"בעוד שבועיים אוכל לשחק כדורגל". אבל באותו הזמן בשום אופן לא הסכים

⁸⁷ קומיסר הוא קצין הממונה על ההסברה וחינוך קומוניסטי בצבא האדום.

לאשר לי לחזור לטייסת, כי עדיין אסור היה לי לטוס במשימות קרביות. באחד הביקורים תפס אותי במרפק ותחילה חשבתי שהוא מזמין אותי לחזור למיטה, אבל הוא הוביל אותי למשרד שלו, הציע לשתות כוסית לכבוד ההבראה.

"נשתה לכבוד פגישות חדשות, לא בבית חולים שלי אלא בבירת בלורוס, אחי הבלורוסי. אז נחגוג ועוד איך, אחי לשבט. הבנת אותי, אחי הבלורוסי?"

"כן, הבנתי " גמגמתי את הברכה.

ביני לבין עצמי תהיתי: האם הוא בלורוסי או יהודי? מיכאל יקובלביץ' היה בעל חזות סלאבית: עיניים כחולות, גבות בהירות, ואף מעט נשרי. באותה תקופה של נעוריי שמעתי על תווים יהודיים טיפוסיים, אפילו פגשתי אחדים שנראו ככה. אבל תווי הפנים שלו והרוסית המצוינת שלו לא השאירו ספק שהוא רוסי. עכשיו, כששמעתי את דבריו, התבלבלתי. אבל הקריצה והאופן המשועשע שבו ביטא את המילה "בלורוסי" שכנעו אותי שהוא גילה את הסוד שלי, שהרישום שלי כבלורוסי אינו תואם את המציאות. ברגע הראשון חשבתי שבזמן שניתח אותי הוא ראה שאני נימול. שאלתי את עצמי: מדוע עד עכשיו בביקור הרופאים הוא הקדיש לי מעט יותר תשומת לב מאשר לאחרים? הוא שם לב למבוכה שלי וניסה להרגיע אותי:

"מדוע אתה כל כך מתרגש? מה רע יכול לקרות לך?"

להפך, אתה ראוי לכל שבח. דימה, תרים את הראש גבוה, תסתכל עליי, אני מלא גאווה על שאתה בן לעם שלי, ברוך הצרות. אתה טס כשווה בין שווים עם כל הרוסים והבלורוסים. זה שאתה רשום כבלורוס, אתה תורם לשמם הטוב של הבלורוסים וגורע משמו הטוב של העם שלנו. אבל נראה שזאת לא אשמתיך. אתה חושב שלא ניתחתי בלורוסים ורוסים כמוך? כן, ניתחתי. וזיהיתי לא לפי הברית-מילה אלא כאשר עשיתי את

החיתוך הראשון עם הסכין המנתחים וראיתי בעיניים היהודיות שלי את הדם היהודי נוזל מהחיתוך. הכישורים של האף שלי יותר טובים מאלה של כלב ציד. האם הבנת, אחי, הבן האמיץ של העם האהוב שלי? אתה ממחר לחזית, רוצה לטוס במהרה. אני מבין ומעריך את התחושות הפטריוטיות שלך. תסביר לי את מה מניע אותך, אבל אתה צריך להביא בחשבון ששחרור מוקדם מדי הוא מסוכן, כי בתוך הפצעים נשארו רסיסים קטנים שעלולים להפריע. אני מקשיב; דבר איתי כאילו לפניך אחיך הגדול."

התחלתי מזה שאני אסיר תודה לו בלי גבול על כל הטוב שהוא עשה בשבילי. הסברתי לו את הסיבה לבקשה: קודם כול כי אני כבר מרגיש טוב. שנית, בטייסת יש לנו פלוגה רפואית שבה עובדים רופאים טובים מאוד, ושם אוכל להשלים את השיקום. והחשוב ביותר - שאם לא אקבל את השחרור עכשיו, בגלל עניינים ביורוקרטיים לא יהיה לי שום סיכוי לחזור לגדוד שלי, ששם מכירים אותי בתור ותיק. עלולים לשלוח אותי ליחידה אחרת ובה אהיה "ירוק", ומי יודע איזה המשימות יטילו עליי. לכן אני מבקש לחזור עכשיו ליחידה שלי, ושם גם מחכים לי. "אני מאמין לך. תבוא בערב ותספר לי על הדרך הצבאית שלך. זה מאוד מעניין אותי. ואז אחליט סופית על מכתב השחרור."

השיחה השנייה שלנו הייתה יותר ארוכה. סיפרתי לו על איוואן פובארוב, על בית הספר לטיס, על הקומיסר, על מפקד בית הספר סטפננקו ואשתו היהודייה, על מאטביינקו הרשע, על חברים שלא חזרו ליחידה אחרי פציעה שנייה כי לא קיבלו אישור שחרור מוקדם. הסברתי לו שאם היחידה שלנו תזוז בגלל שינויים בחזית, אין לי סיכוי לראות אותה כמו שאין לי סיכוי לראות את האוזניים שלי.

"טוב", אמר הכירורג. "אתן הנחיה לרופא לכתוב את מכתב השחרור. אבל אני לא יכול לחתום על מכתב שאתה בריא, כי זאת לא אמת, ועל זה אני עלול להישפט. הרופא ייתן לך הנחיות להמשך טיפול עד להחלמה מלאה. "

קפצתי לחבק אותו.

"שמור על עצמך, אחי הקטן", הוא אמר.

"כמובן שאשמור, ובוודאות ניפגש אחרי הניצחון."

כבר חשבתי לקום וללכת, אבל הוא הגיש לי כוסית גדולה:

"לפני שניפרד, אחי, נרים כוסית לחיי העם שלנו, לחיי בניו, כמוך, שהתחפשו בעור זאב אבל בגופם זורם דם שלנו. שהזקנים שלנו יתפללו לחזרה של כולנו מהחזית בריאים ושלמים. שהאימהות והאבות היידישע שלנו, שכבר ביכו בן שנפל, יחוו את החזרה של בנים-גיבורים. שהאחיות שלנו יפגשו את חתניהן ואת ארוסיהן, ושהילדים ייפגשו עם האבות האהובים. שחג השלום ישכון בבתינו, שבריתות וחתונות יהפכו לאירועים תדירים ויחליפו מלחמות, צער ואובדן."

נדמה היה לי שכבר לא ערב, אלא בוקר מלא שמש, והוא לא כירורג בחלוק לבן, אלא יהודי בטלית ותפילין, ושהדברים שהוא אומר אינם דברי הרמת כוסית אלא תפילה לאלוהים שלנו. עד כדי כך הדברים נגעו בי. אם ביום סיום בית הספר, המורה האהוב שלי, סגלוביץ, הדליק אצלי את הזיק של זהות יהודית, הרי עכשיו, הרופא שניתח אותי, מיכאיל יקובלביץ ירוסלבסקי, הוא זה שהפך אותי יהודי מאה אחוזים. אני אסיר תודה ללא גבול לשניהם על ההתעוררות שלי, ועל כך שהמשפחה שלנו הפכה למשפחה יהודית-רוסית שהגיעה לישראל כמה שנים לפני תחילת העלייה הגדולה מברית המועצות.

נחזור לשחרור. אחרי ההודעה על שחרור כל הפצועים שלוש פעמים, היה חסר לי אישור מבית החולים על הפציעה השלישית, ושלחו אותי מהיחידה לבית חולים ליד בוקרשט לקבל את האישור. בדרך החלטתי לעצור ליום אחד בבוקרשט ולבקר חברים חדשים שלי, משפחה רומנית שפגשתי בנסיבות טרגיות למדי.

בוקרשט, תחילת שנת 1945. היחידה שלנו נשלחה לתורנות במפקדת קצין העיר. חברי ומפקדי, סרן סשה סמירנוב, מונה להיות הקצין התורן, ואותי הוא מינה לעוזר שלו. בשעה 18:00 שלחתי את כל הצוותים לפטרל ברחובות הראשיים של בוקרשט. פתאום הגיע למפקדת קצין העיר רוכב אופנוע רומני, וקרא לנו לעזרה: שלושה טנקיסטים רוסים התנפלו על השכנים שלו. הוא דיבר גרמנית שוטפת. נכנסתי לוויילים שהיה ברשותי עם עוד שני חיילים ודהרנו עם סירנה מייללת ברחובות בוקרשט אחרי האופנוע לכיוון אחד מפרוורי העיר. הרומני עצר אחרי 10 דקות ליד הבית שלו. רצנו דרך הגן שלו לדירה של השכן. בדירה היו 6 חדרים, מזווה גדול לאכסון מזון וחדר מיוחד שבו נשמרו חביות יין. הרומני שרטט בשבילי את מפת הדירה. עלינו לסלון ושמענו צעקות וגניחות של נשים שהתערבבו עם קללות ברוסית. הדלת הייתה נעולה מבפנים. שלושתנו ביחד חבטנו בדלת, חלקה ירד מהצירים, אבל הדלת לא נפתחה. שוב הלמנו והדלת נפתחה. לעינינו נגלה מראה של מאבק לחיים או למוות. החדר, השולחנות והמיטות היו זרועים במה שנראה כשלג, נוצות ופוך. על הרצפה שכב אחד הטנקיסטים ולידו הקורבן שלו, אם המשפחה. הוא ניסה לברוח ימינה לכיוון החלון אבל שם נתקל בקנה רובה של אחד החיילים שלי. הוא חתך לצד השני אבל פה תפסה אותו "הנמרה" האם. היא תפסה את רגלו בשתי ידיים והתחילה לנשוך אותה. מרוב כאב השמיע הטנקיסט

זעקות חייתיות. הרובה שלו נשאר ליד החלון, ובשתי השניות הראשונות יכולנו לתפוס שני רובים. הטנקיסט השני, גם הוא שיכור, בבגדים קרועים לגזרים ופנים שרוטות ומדממות, הגיב אחרת לגמרי. הוא נכנס להלם, עזב את הקורבן שלו, ירד מן המיטה לרצפה וישב בעיניים פעורות. הוא נראה משותק, נתן לחיילים שלי לקשור אותו בלי כל התנגדות, אבל לא הבין ולא הגיב לפקודות שלהם. הקורבנות ששחררנו, אם ובת, נראו נורא. הבגדים שלהן היו קרועים. על החלקים הגלויים של הגוף שלהן לא היה דם, אבל הרבה מאוד שריטות. השכן הרומני הביא להן מים והתחיל לתחקר את האם. האם ביקשה שיפתח את הארון וחשבנו שהיא מבקשת שיביאו לה בגד. אבל כשפתחנו את הארון ראינו שבתחתית הארון שוכבת הבת הקטנה של האישה. התברר שבזמן שהטנקיסטים התנפלו על הדירה, פגש אותם אב המשפחה ליד הכניסה לבית. הטנקיסטים הסבירו בידיים שהם רוצים אלכוהול. האב נבהל כי היה לו מרתף יינות. הטנקיסטים התעקשו ונופפו ברובים, והזקן הבין שאין לו ברירה, והחליט להביא להם שני בקבוקים של ליקר חזק. ה"זקן" היה רק בן 44, אבל ככל הנראה הלבין בו-במקום ונראה לנו זקן לגמרי. הם יצאו, התיישבו ליד הטנק, הוציאו אוכל, שתו ושרו שירים רוסיים, ועוררו פחד בלב דיירי הבתים הסמוכים. בשעה 18:00 הטנקיסטים קמו וברגליים כושלות פנו שוב אל אותו הבית. הזקן הזהיר את אשתו והבנות, ציווה עליהן להתחבא ולנעול את כל הדלתות. הוא עצמו יצא לגן ומשם צפה במתרחש, ולא הגיב לקריאות שלהם בתקווה שהם לא יפרצו לבית בכוח. אבל הם פרצו והזקן רץ לבית השכן לגייס עזרה. השכן הבין מה קורה כי צפה במתרחש מהרגע שהטנק עצר ליד הבית, והוא עלה על האופנוע ודהר לקצין העיר.

הבת הקטנה, שהוצאנו מהארון הגיעה אל זרועות אימה
מהר מאוד והתאוששה מההלם. את הטנקיסטים הקשורים
העבירו החיילים שלי למרפסת החיצונית. האם סיפרה
שבתחילת התקיפה ראתה שלושה, אבל לא ידעה מה קרה
לשלישי. השכן סיפר לי שהאם והבת נאבקו עם התוקפים ומזל
שהם היו שתויים מאוד ולא הצליחו לאנוס אותן. הן סיפרו
שהחיילים ככל הנראה פלשו גם למרתף היינות ושנו שם, כי
הנשים שמעו את השירה שלהם ברוסית משם. האם ידע
שבעלה רץ להזעיק עזרה. היא החביאה את הבת הקטנה, אחר
כך את הבת הגדולה, ובעצמה התחבאה בחדר הכביסה. כאשר
החיילים פרצו לחדר השינה אף אחת מהן לא נעה, והכול היה
עובר בשלום אם הבת הגדולה לא הייתה משתעלת פתאום.
החיילים מצאו אותה והאם קפצה עליהם כמו נמרה להגן על
הבת.

אחרי ששמעתי את הסיפור הפניתי את הנשים למרפאה
כדי להעריך את מצבן. זה היה חשוב גם כדי שיקבלו מסמך
שאפשר יהיה להציג בבית המשפט הצבאי. תחילה האם והבת
התנגדו, אבל בינתיים השכן הביא את האב והן נבהלו למראהו,
והתחילו לבכות. בסוף הן הסכימו ללכת למרפאה ושלחתי אותן
לשם עם אחד החיילים שלי, כשהן לבושות באותם בגדים
קרועים ומעליהם מעילי פרווה. אני נשארתי עם החייל השני
לחפש את הטנקיסט השלישי. מצאנו אותו ישן במרתף עם רובה
על הברכיים. הוא לא הגיב לפקודות שלנו. לקחנו לו את הרובה
והעלינו אותו למרפסת לשכב עם שני האחרים. הוא לא
התעורר.

הזקן עקב אחרי מה שאנחנו עושים. הוא הזמין אותי
לסלון, הודה לי מאוד בגרמנית לא רעה. קרא לי "המציל שלנו",

ואמר שיהיה אסיר תודה לי עד סוף חייו. הזמן עבר לאט וחיכינו
במתח לחזרתו של הוויליס. פתאום הזקן פנה אליי ואמר:
"אני חייב להשאיר אותך לבד לכמה דקות."
"גם אני צריך לבדוק מה קורה במרפסת."
יצאנו ביחד, אבל הזקן לא פנה לשירותים כפי שחשבתי,
אלא נכנס לחדר קטן בפינת הסלון, והשאיר את הדלת פתוחה
מעט. בחדר זה עמד שולחן ועליו דלקו נרות, ושמעתי את
המילים הראשונות של תפילת הערבית. נעשיתי כולי אוזן. בדיוק
כך ראיתי ושמעתי את סבי בילדותי. הבנתי שהצלתי לא משפחה
חומנית אלא יהודית. השמחה שלי הייתה כפולה ומכופלת. מרוב
התרגשות שכחתי שהתכוונתי לראות מה המצב במרפסת.
הרגשתי צורך לספר לזקן על יהדותי והנחתי שהוא יגיב
בהתרגשות רבה. חיכיתי לסיום התפילה והתקררתי לחדר. כבר
על מפתן אמרתי לו: "מיר זיינען יידן (אנחנו יהודים)."
הזקן היה נבוך והמשך כמה שניות לא יכול היה להוציא
מילה. אז קפץ עליי עם חיבוקים, ומייד השתחרר וירד לרצפה.
חששתי שהוא מתעלף. אבל הוא חיבק את הרגליים שלי ואמר
ביידיש: "איר זיינען מיין מושיח (אתה המשיח שלי)."
עזרתי לו לקום וחיבקתי את כתפיו. הוא הזדקף והיה
נדמה לי שגבה בכמה סנטימטרים. האם נכנסה הביתה, ושמעה
אותנו, וראתה שאנחנו מתחבקים. הוא הסביר לה. היא הגיבה
בהתרגשות, התקרבה אליי, נישקה אותי וחיבקה את צווארי.
הגיע הוויליס, ועדכנו אותנו על תוצאות הבדיקה
הרפואית. התעודה הרפואית הנחוצה התקבלה. בעזרת השכן
העלו החיילים את הטנקיסטים לויליס. הזקן הזמין את כולנו
להרים כוסית. ונפרדנו.
במהלך התורנויות הבאות שלי במפקדת קצין העיר
מצאתי זמן לקפוץ אליהם לביקור. בביקורים כאלה הגיעו אליהם

אחים, אחיות ובני משפחה, שרצו לשמוע את היידיש שלי. הביקור הלפני אחרון שלי היה כאשר נסעתי לבית החולים לקבל את האישיור על הפציעה השלישית. הפעם נשארתי ללון אצלם והם עשו לי ממש מסיבה. הייתי במרכז תשומת הלב, הם הזמינו את כל הקרובים המבוגרים שלהם שלא הכרתי קודם. דיברו איתי יידיש. הבטחתי לעבור אצלם גם בדרך חזרה והזקן הבטיח לקיים את משאלתו ולתת לי מתנה.

בבוקר נסעתי לבית החולים ומחשבותיי היו מרוכזות בפגישה שתהיה עם הכירורג, מיכאיל יקובלביץ'. כשהגעתי קיבלתי במהירות את המסמך הדרוש. נשארתי ללון שם ולמחרת רק פגשתי את מיכאיל יקובלביץ'. הוא התלונן: "דימקה, יקירי, לאן נעלמת אתמול? כנראה שהעדפת להעניק את תשומת הלב שלך לאחת האחיות שלנו. איפה המצפון שלך?"

הוא הזמין אותי להישאר לחג המהפכה (7 בנובמבר), ובאותו היום הזמין אותי למועדון למסיבה, ואחריה עוד ישבנו עד 3 בלילה, שתינו ואכלנו וסיפרנו זה לזה את קורותינו מאז שעזבתי את בית החולים. הוא סיפר לי על הניתוחים שבמהלכם היה מגלה את יהדותם של המנותחים שלו ועל טייס נפלא שניתח, ובהתחלה לא האמנתי לו שטייס זה הוא יהודי.

בבוקר יצאתי מבית החולים, וכמו שהבטחתי, ביקרתי בבית המשפחה בבוקרשט. הייתי נפעם לנוכח המתנות הרבות והיקרות שהם הכינו לי: שעון זהב ותליון לאימא שלי, שלוש טבעות עם אבנים טובות לשלוש אחיותיי, לאבא ולי שעון 'מרוויין' שוויצרי, חליפה, מגפיים, כובעים, חולצות, מעיל עור בשבילי, סט של עטי פרקר ועוד נעליים, גרביים. והכי חשוב - מצלמת קודאק. אב המשפחה, אחרי ששתה את הכוסית האחרונה, הציע לי את הבלתי אפשרי: לחזור אליהם אחרי השחרור, או פשוט לשרוף את המדים ולעשות את זה מייד. הם יעשו בשבילי

דרכון רומני ויחד ניסע לישראל ומשם לארצות-הברית. הוא הציע לי להתחבר עם אחת הבנות שלו, שלפי דבריו אני מאוד מוצא חן בעיניהן. עדיין דיברנו בידיש שכולם שלטו בה פחות או יותר. הוא ביקש שאחשוב על ההצעה ואודיע לו והוא יתארגן להחביא אותי ולסדר את כל המסמכים. השארתי את כל המתנות אצלם ונסעתי לטפל בשחרור שלי מהצבא.

חשבתי על ההצעה שלו והגעתי למסקנה שזה לא בשבילי. לא הרגשתי רגשות מיוחדים כלפי הבנות שלו ובגילי, 22, היה מוקדם מדי להתחתן. את הרווחים החומריים שמתו במקום האחרון. חשוב היה לי שארבע שנים וחצי לא ראיתי את המשפחה שלי. הם, אחרי שאיבדו את אחי הבכור לובה, לא היו עומדים בהיעלמות שלי, אחרי שנשארתי בחיים בנס. חזרתי למשפחה היהודית, ביילתי אצלם יומיים והסברתי את השיקולים שלי. הם הבינו. נתנו לי מרציפנים לדרך, ואת חלקם הצלחתי להביא הביתה, והמשפחה שלי מאוד התרשמה מהאוכל היהודי-רומני הזה.

בסוף נובמבר 1945 עליתי לרכבת האזרחית בוקרשט-קייב שנסעה לכיוון הגבול של ברית המועצות. נסעתי כמה ימים בדרך ומהרכבת התבוננתי במרחבים העצומים של ברית המועצות. ב-1 בדצמבר 1945 הגעתי לוויילנה. מוניות עוד לא היו אז בעיר ונאלצתי לקחת עגלה עם סוס. העגלון הפולני היה גאה בעיר, בכל מה שהיה לפני המהפכה, ולא הפסיק לקלל את ברית המועצות. הגעתי עם המזוודות והחבילות לכתובת גדמינה⁸⁸ 37 דירה 27. הדירה הייתה בקומה השלישית. למטה פגשתי שכנה של הוריי ומייד היא ניחשה שאני בן של משפחת מירסקי, אבל קיבלה ממני תשובה שלילית: אמרתי לה ששירתי

Gedemina⁸⁸

עם הבן שלהם, דימה, והוא ביקש ממני לבקר את הוריו ולמסור להם דרישת שלום. היא עלתה ראשונה למעלה. אימא פתחה את הדלת בשמחה גדולה:

"האדון בחופשה או השתחרר?" שאלה.

"בחופשה. נוסע להוריו שגרים במינסק."

היא הציעה לי להוריד את הבגדים העליונים והראתה איפה להניח אותם. הורדתי את המעיל הצבאי אבל את הקסדה השארתי על הראש. היא הזמינה אותי להיכנס לסלון ששימש גם כחדר אוכל. היינו שם לבד. היא שאלה על הבן האהוב שלה. עניתי בקיצור שהוא מאוד מתגעגע לכולם ודברים כאלה. "חכה רגע, אני אקרא לבת שלי ואלך למטבח להכין לך לאכול ולשתות. תגיד לי מה אתה אוהב לאכול, זה יקל עליי להכין לך מה שאתה אוהב."

היא נכנסה לאחד מחדרי השינה, פתחה את הדלת ואמרה: "גנצ'קה, יש לנו אורח נהדר, חבר טוב של דימה שלנו. תתלבשי מהר ולכי להכיר אותו."

וגניה ענתה לה: "כן, כן, אני מתלבשת מהר ויוצאת. את, אימא, יכולה ללכת למטבח להכין כיבוד." אבל אימא לא יצאה. היא הציעה לי אלכוהול ופיצוחים, והמשיכה לשאול שאלות בעמידה.

"מתי הבן שלי יקבל חופשה? האם לא הגיע הזמן שישתחרר? יש שמועות שמשחררים חיילים שנפצעו. ככה קרא לי מהעיתון הבן הצעיר שלי, מישה, שכבר אין לו כוח לחכות לראות את דימה."

"את צודקת. הוא צריך להשתחרר מאוד בקרוב. בעוד

שבוע-שבועיים, לא יותר."

גניה יצאה ואימא אמרה לה: "את שומעת, האורח אומר שדימה ישתחרר בשבוע הבא." גניה ענתה: "שישתחרר כבר בעזרת השם. כבר אין לנו סבלנות."

אימא הלכה למטבח וגניה התחילה להתבונן בי במבט מרוכז מאוד בעיני התכלת הנפלאות שלה. הביטה, הביטה, התקרבה והורידה לי את הקסדה מהראש והתחילה לצעוק: "אימא, אימא, איזה אורח! מה את, עיוורת?! הרי זה דימקה, דימקה!"

כשאימא שמעה את הצעקות היא נבהלה וחשבה שגניה נפלה וחס וחלילה נפגעה בבטן. היא הייתה בהיריון בחודש השישי. היא רצה לסלון וראתה שאני מחזיק בזרועותיי את גניה, בת ה-19, היפיפייה וההרה, ואנחנו מתנשקים. "מה זה!" היא אמרה. "למה מתנשקים. הרי הוא לא בעלך ולא אחיך!"

"אימא, יקרה, את לא מזהה אותי. כנראה שמאוד

השתניתי בשנים האלה."

"בני האהוב... אוי... אוי..." היא בקושי הוציאה קול ואיבדה

את ההכרה. שפכנו עליה מים קרים והשכבתי אותה על הספה שתתאושש.

הגיעו ברטה, מישה ואבא. אבל רק אבא זיהה אותי

בשנייה הראשונה, אף שלא אמר מילה. הוא חיבק אותי חיבוק גברי, התיישב, מרוב יובש בפה לקח כוס לימונדה ואמר: "למרות שאני מאוד מתרגש, בכנות אומר שאני מחכה לך כבר שבוע, מאז שכתבת שנסעת לבית החולים לקבל את המסמכים הדרושים לשחרור. אתמול ראיתי אותך בחלום, צועק בשמחה מתוך הרכבת: 'אבא'לה אני בדרך. עוד מעט אגיע הביתה!'"

גם מישה וברטוצ'קה זיהו אותי. כל הערב חגגנו ודיברנו. למחרת אבא וברטוצ'קה לקחו חופש. עברו כמה ימים, טיפלתי

ברישום במקום המגורים⁸⁹, קיבלתי מסמכים מלשכת הגיוס והתחלתי לחפש עבודה.

נדע לי שנפתח קורס למפקחי איכות של מוצרי עור,

והגשתי את מועמדותי. ב-1.1.1946 התחלתי את הקורס וסיימתי אותו בהצלחה אחרי שלושה חודשים. היה לי מעניין, כי מגיל 8 הצטרפתי לאבא לעבודה שלו במפעל העור. הפנו אותי לעבודה במפעל עור בליטא, במעמד של סגן מפקח, ובמשכורת נאה. לעיתים קרובות נסעתי לסיורים בין מפעלים שונים בליטא. שם פיקחתי על עבודת המנהלים ונתתי הרצאות על איכות המוצר לעובדים חדשים שגויסו. המעמד שלי עלה ועלה וכל הזמן הרחבתי את הידע שלי באמצעות קריאה. התחלתי לקבל בשביל הרצאות 1500-1800 רובל לחודש.

באותה התקופה ליטא הייתה רפובליקה סובייטית חדשה, ושכר העבודה בה היה יותר גבוה מאשר ברוסיה. נתנו לעובדים זכות לקנות בהנחה גדולה חתיכות עור בשביל מגפיים. את העור הזה היה מותר למכור בשוק לכפריים או לסנדלרים. עסקאות מהסוג הזה היו מקובלות במפעלי העור וגם במפעל שבו אבא עבד במשרה בכירה. גם במפעלים אחרים היו מקובלים מקורות הכנסה נוספים כאלה, כי אחרת העובדים לא רצו לעבוד או ארגנו שביתות בימים הראשונים של הכיבוש-שחרור על ידי ברית המועצות.

פעם יצא לי להציל שני צעירים יהודים שעסקו במסחר כזה בתחנת הרכבת לפולין. זה קרה מאוחר בלילה, 10-11. כל אחד מהם סחב על כתפיו שק של גזרי עור. הם לא הצליחו למצוא עגלון. שני שוטרים רכובים על סוסים שמו לב אליהם ודרשו שיפתחו את השקים לבדיקה. למזלם הלכתי לידם. מייד

⁸⁹ בברית המועצות הייתה חובה להירשם במקום המגורים כדי שהשלטונות יוכלו לעקוב אחרי מקום הימצאותם של אזרחים.

ציוויתי עליהם בידידי להמשיך ללכת. תפסתי את שני הסוסים במושכות ודרשתי לפנות מייד לתחנת משטרה כיוון שהם מנסים בניגוד לחוק לעצור סבלים עם ציוד צבאי ששייך לי. עדיין הייתי לבוש במעיל צבאי עם דרגות. השוטרים, רוסים צעירים, נבהלו והתחילו להתנצל ולהתחנן שאשחרר את המושכות. לא הסכמתי. הובלתי את הסוסים ודרשתי את כתובת תחנת המשטרה. רק אחרי שווידאתי ששני הנערים מצאו עגלון והתרחקו, החזרתי לשוטרים את המושכות. אמרתי להם שהפעם אני משחרר אותם ומציע להם מאוד לא לחזור על יחס כזה לאנשי צבא. הם הודו לי ואני נסעתי לביתם של הנערים, האחים לייב'לה ואברימ'לה, לוודא שהכול איתם בסדר. כשהגעתי אליהם הם התנפלו עליי בחיבוקים ונשיקות וביקשו שאומר להם מה אני רוצה במתנה. לא הסכמתי לקבל שום דבר. עם זאת, בפסח הם הביאו לי כמות של מצות שהספיקה לכל המשפחה.

אחרי פסח ליוויתי את האחים לייב'לה ואברימ'לה שנסעו לפולין. פגשתי אותם שוב כשהגעתי לישראל בשנת 1965. לייב'קה מתגורר בגבעתיים, אנחנו נפגשים לעיתים רחוקות אבל בחום רב. אברימ'לה גר ברמלה, מומחה להשקיה. כשאנחנו נפגשים בחתונות, בר-מצוות וכדומה, הם תמיד מודים לי שוב על שהצלתי אותם מכלא ומחנות.

המקרה קרה כמה ימים לפני 31.12, תחילת השנה החדשה. ולייב'קה ואברימ'לה הזמינו אותי ואת אחותי גניה לחגוג איתם במסעדה מפוארת את כניסת השנה החדשה. המסעדה הייתה במבנה תחנת הרכבת של וילנה, היחידה שנשארה שלמה אחרי המלחמה. חגגנו עד הבוקר. גניה, שהייתה בחודש השישי להריונה, הייתה מלכת המסיבה.

לייב'קה כבר היה נשוי לאישה יפיפייה שניצלה יחד איתו מגטו וילנה.

השנה החדשה הביאה בשורות טובות במיוחד. הגיע מברלין בן-דוד שלנו, איסר'קה, ששירת בבית המשפט הרוסי הצבאי וניהל את ההגעה של פושעים נאצים למוסקבה. איסר'קה היה בגטו וילנה יחד עם האחים שהצלתו. הם היו חברים והאחים הזמינו אותו לחגוג את השנה החדשה. מהגטו נשלח איסר'קה יחד עם המשפחה שלו לפונאר, שהוא באבי יאר של וילנה. המוני יהודים נורו שם בידי הגרמנים ונקברו בשני קברי אחים. שם נספו הוריו של איסר'קה, אחיו ואחיותיו. לו עצמו קרה נס. הוא היה בשורה העליונה של הירוויים ופתאום התעורר, הרגיש שמעליו רק שכבה דקה של אדמה, חפר והעלה את עצמו מקבר האחים. זה היה בלילה ולא הייתה נשמה חיה מסביב. הוא הלך לתוך היער ובקרכת היער נתקל בסוסים. החליט לחכות לבוקר כאשר בעלי הסוסים יבואו לאסוף אותם. בחמש בבוקר הגיעה בעלת הסוסים, איכרה פולניה כבת 50. היא לא זיהתה אותו כיהודי, חשבה שהוא עריק והציעה לו לעבוד אצלה במשק. הוא עבד והתחזק. באחת הפעמים הגיעו לחווה פרטיזנים, איסר סיפר להם מי הוא וביקש להצטרף אליהם, והם לקחו אותו איתם ליער. איסר לחם איתם עד סוף המלחמה ונפצע קל כמה פעמים. עם השחרור קיבל מדליות ואותות הכרה. הוא הגיע לברלין, שם התברר שהוא שולט היטב בגרמנית, ומונה למתורגמן בבית המשפט הצבאי הרוסי. כשסיים את השירות פנה למחנות העקורים שהוקמו ליהודים באירופה, ובסופו של דבר מצא את עצמו בפריז, ושם הקים משפחה ועסק מצליח של מוצרי עור.

14. מחיר המלחמה

קשה להאמין מה התרחש במשפחה שלנו מאז תחילת מלחמת העולם השנייה. עברו כבר שנים רבות מאוד, ובנפשנו הכואבת נשאר לתמיד האבל העמוק על נפילתו של לובושקה⁹⁰ שלנו, בנם הבכור של הוריי, אחינו הגדול. מלחמה היא מלחמה ואין מלחמה בלי קורבנות; אבל נפילתו של לובה שלנו הייתה תוצאה של פשע נורא. איך אפשר לשלוח נגד גרמנים חמושים עד השיניים טירונים צעירים, ללא ניסיון, ללא הכנה? איך ומי העלה את המחשבה לעשות מהם נחיתים?? איך יכולנו שלא לקלל את מי שהיו אשמים בנפילתו? ואיך יכולנו להרגיע את אימנו היקרה כשנדע לה הדבר? אני לא מבין איך היא הצליחה לשרוד את האבדה הזאת. אבא הזדקן פתאום, החוויר. לאן נעלמו הכוחות האדירים שלו? הנחישות? שמחת החיים הטבעית שלו וחוש ההומור המיוחד? אפילו העיניים שלו כבו ושיבה פשטה בשערו. השריטה נשארה בנפשנו לתמיד. אחרי מותו של לובושקה, יהיה זכרו ברוך, אימנו היקרה איבדה לגמרי את שלווה רוחה. היא הייתה אפופה ענני חרדה ודאגה. ברחוב היא לא יכלה להסתכל בשקט על צעירים במדים של חיל הים. זה היה עושה לה ממש רע. הרבה זמן אחרי נפילתו של לובה היא לא מצאה מנוח, וממש הציקה לאבא שיגלה את מקום קבורתו של בנה האהוב. "רק דקה אחת הייתי רוצה לעמוד ליד הקבר שלו" הייתה אומרת ומתייפחת בשקט. אבא לא מצא מנוח כשהסתכל עליה, מדורדרת, שבורה. היא לא הפסיקה לחשוב על לובה, לא ישנה, לא ביום ולא בלילה. היא נמוגה מול עינינו.

Liovushka⁹⁰

אנחנו לא יודעים עד היום את מקום קבורתו. אנחנו יודעים את תאריך נפילתו, 22.8.1941. ליד הכפר גורקי. כשנסעתי לשם, הכפריים הצביעו על המקום שבו בערך היה אמור להיות קבר האחים.

איזו גבורה הייתה צריכה לגייס אימא שלנו, איזה איפוק, כאשר כשבוע לאחר נפילתו התחלתי להתכונן לנסיעה למוסקבה ללימודים בבית הספר לטיס. הלב שלי היה נקרע כאשר הייתי מתעורר בלילה ורואה אותה יושבת ליד המיטה שלי ולא מורידה ממני את עיניה הנפלאות, עיניים שיש רק לאימהות. בימים אלה שלפני עזיבתי נעלם החיוך מביתנו. בלילה האחרון היא לא עזבה את מיטתי לשנייה. ניסיתי להרגיע אותה: "אימא, הרי אני הולך לבית ספר לטיס, המקצוע הכי פחות מסוכן במלחמה!"

כשכבר הייתי בבית הספר לטיס נודע לי שהגורל זרק את המשפחה שלנו לקיזיל-אורדה⁹¹. אלוהים אדירים, איך הם חיו שם בעוני, איך סבלו! אבא לא הצליח למצוא עבודה במקצועו ולא הצליח לארגן בית מלאכה לעיבוד עורות. גם אימא לא מצאה עבודה, מי חשבה אז על שמלות יפות ומי יכלה להרשות לעצמה?

אבא היה אדם מאוד הגון וישר, איש עקרונות שלא היה מוכן להתפשר, וכך חינך את כל ילדיו. בשום נסיבות הוא לא היה מוכן להשפיל את עצמו בפני אף אחד. הוא היה פשוט כזה, מבלי שהיה מודע לכך. הוא בז לשקרים וחשב שאם אדם לא עושה משהו נגד גזל וגנבה, הוא למעשה שותף לגזלנים. לכן, אנשים רבים קראו לו "אדם לא מודרני", והוא רק משך בכתפיו הפנה אותם לעשרת הדיברות, למרות שלא היה אדם דתי בכלל.

Kizil-Urda, Kazakhstan ⁹¹

מישהו כתב לו שבקיזיל-אורדה התגורר באותה עת בן דוד שלישי שלו, יצחק. אימא ראתה שהוא לא מצליח להביא פרנסה והציעה לו לבקר את בן הדוד. אבא לא רצה אבל בסופו של דבר כננע להפצרות של אימא ואמר: "טוב, אלך. אולי הוא מעשן. כבר הרבה זמן לא עישנתי."

לפי מראה הבית לא היה קשה לראות שיצחק לא חי בעוני. אבא בחן באדישות את כל הדברים היפים והיקרים שיצחק הראה לו.

"המטומטמת שלי" אמר יצחק לאבא, והתכוון לאשתו, "לא יודעת מה לעשות עם הכסף. בזמנים הקשים האלה היא החליטה לעשות פיקניק מחוץ לעיר עם החברות והחברים שלה. אבא לא מצא לנכון להרבות בדיבור על מצבו הכלכלי העגום. הוא רק העיר שאין בעיר בית מלאכה לעורות ומביאים הכול מחוץ לעיר. הוא ביקש סיגריה. הסביר שלא עישן זמן רב כי אין לו אמצעים לקנות סיגריות. "אם מצבך הכלכלי כל כך רע, אני במקומך הייתי מפסיק לעשן בכלל", אמר לו יצחק.

"כן, כמעט הפסקתי. מסתדר בלי. אבל לפעמים בגלל ההרגל ממש מתחשק", ענה אבא. "זה הרגל ממש רע", אמר יצחק לאבא בטון חינוכי. "אני מכיר את זה מעצמי." הוא הראה לאבא קופסת סיגריות. "ההרגל הרע הזה מקצר את החיים." אבא הסתכל עליו וחיך. "למה אתה מחיך? אתה לא מאמין? לא מבין למה אתה מחיך?"

אבא שתק קצת ואמר לו: "אני מחיך, יצחק היקר, כי נזכרתי איך רופא אחד בוולנה אמר לי שעישון מקצר את החיים של בן אדם בעשר שנים בדיוק."

"ומה אני אמרתי לך?" שמח יצחק.
"אחרי ששמעתי את הרופא הזה, החלטתי לא להפסיק
לעשן אלא לחיות במקום 100 שנה, רק 90. מספיק לי."
הוא קם ועזב את הבית העשיר הזה עם השטיחים
הפרסיים והרהיטים היפים.

פרדוקסים מלווים את המשפחה שלנו כל הזמן, וגם
הפעם. כשאבא חזר הביתה, הוא נתן כרגיל נשיקה לאימא והיא
הסתובבה הלאה ממנו ואמרה: "פויה, אתה מסריח מטבק.
עישנת המון. סוף סוף הגעת לסיגריות. מגעיל!"
אבא פרץ בצחוק גדול, התיישב על הספה וסיפר לה
בפרטי פרטים על הביקור אצל יצחק. אימא שמעה ובחיוך עצוב
שאלה: "ולהפסיק לאכול הוא לא המליץ לך?"
הסיפור הזה מספיק, לדעתי, בשביל להצדיק את השם
של הפרק הזה. אבל, כמו שאמרתי, פרדוקסים מלווים את
המשפחה שלנו ולסיפור הזה היה גם המשך שמאפיין עוד יותר
את יצחק שלנו.

התפתחות דרמטית בעלילה: אבא עשה מאמצים כבירים,
גילה יוזמה ותושייה ולקח לו כעוזרת את אחותי גניה שהייתה בת
16, הצליח להקים ולפתח מפעל לאיבוד עורות והתחיל להרוויח
היטב. אימא עזרה לו מאוד והתחילה לתפור בגדים לכל הנשים
האופנתיות בעיר. ההזמנות זרמו וזרמו. החיים השתפרו מיום
ליום. הבית והלב התמלאו שמחה. זו הייתה שנת 1942 והם
זכרו את העוני הקשה שזה עתה יצאו ממנו כחלום בלהות רחוק.
יום אחד הופיע בביתם יצחק. על צווארו הייתה צלקת ארוכה,
אדומה, די טרייה.

"לאה, לאה!" קרא אבא. "בואי! איזה אורח הגיע! שב,
שב. אתה לא נראה טוב. משהו קרה? אתה בריא? מזמן לא

התראינו. עד שלא עורכת את השולחן, בוא נעשן. הינה
הסיגריות, קח, קח!"
יצחק שתק ולא נגע בסיגריות. הוא נראה די חבוט. הוא
הביט לאבא ישר בעיניים.
"אני נזכר בביקור שלך אצלי. אתה אז מאוד רצית לעשן
ואני חפרתי לך שתפסיק... אפילו לא שאלתי אותך אם יש לך
אוכל. שום דבר לא שאלתי, ואפילו לא הצעתי תה. אני..."
יותר הוא לא היה מסוגל לדבר והתייפח בלי קול.
"קח את עצמך בידיים, יצחק." אמר לו אבא ברוך. "קורים
כל מיני דברים לאנשים. אל תענה את עצמך בזיכרונות מיותרים.
מה שהיה - היה. אני לא כועס עליך. אעזור לך כמיטב יכולתי.
מה קרה לך, יצאת מבית סוהר?"
"כן!" צעק יצחק, נפל לפני אבא על הברכיים והתחיל
לבכות כמו ילד.
לקח לאבא הרבה זמן להרגיע אותו, ואחרי ארוחת הערב
הם דיברו עוד הרבה. בבוקר אבא נתן לו במתנה מעיל עור צהוב
שעשו במפעל שלו לייצוא בלבד, וכסף שיספיק לכמה שבועות.
"תודה, יקירי, אתה ממש בן אדם. ואני..."
"נו, נו, תפסיק לייסר את עצמך. מה שהיה, היה. אצלנו
בבית תהיה תמיד אורח רצוי."

כעבור זמן קצר שוב התרחשו אירועים דרמטיים. שוב
פרדוקס. כשבועיים לאחר הביקור של יצחק. ב-11.30 בלילה
הגיעו הביתה נציגי החוק, מלווים בשכנה.
"הינה צו חיפוש, חתום על ידי שופט. והשכנה צריכה
להיות פה כעדה ולחתום."
"מה קרה?" החוויר אבא ושאל.

"אנחנו רק מבצעים ובעצם לא יודעים שום דבר.
המשימה שלנו היא לעשות חיפוש. אתה עובד במפעל העורות?
גילו שם גניבה גדולה."
כל דברי הערך, כולל סכו"ם מכסף, קריסטלים, תכשיטים
ומעיל פרווה נארוזו ונרשמו בפרוטוקול, ועותק אחד ממנו נתנו
לאבא.
"אני לא מבינה" שאלה אימא בהיסוס. מדוע לקחתם את
מעיל הפרווה ואת התכשיטים שלי?"
"שם יבררו הכול. אתה נוסע איתנו, מר מירסקי."
כאשר המכונית הגיעה לקצה העיר, אמרו לאבא לרדת.
הובילו אותו לכניסה לבית ואמרו:
"כאן תחכה לנו, אנחנו נחזור אליך."
אבא חיכה כמה שעות ואיש לא חזר אליו. רק אז הוא הבין
שזה היה שוד פשוט וחצוף.
"מה אתה, פראייר?" אמר לו מפקד תחנת המשטרה.
"תגיד תודה שלא גמרו אותך."
"אולי היה יותר טוב." אמר אבא בעצב.

אחרי חצי שנה, כאשר המשפחה כבר הייתה בווילנה,
אבא קיבל מכתב מחבר שנשאר בקיזיל-אורדה וכתב שקרה לו
מקרה דומה. את שני השודדים תפסו ושפטו. והשלישי על
ספסל הנאשמים היה שותף שלהם, שמכר את הסחורה הגנובה
בשווקים של ערים אחרות. אבא ביקש מהחבר שיתאר איך הם
נראו, והתיאור אישר את ההשערה של אבא שאלה היו אותם
השודדים. השלישי היה מי ששלח אותם לדירות: יהודי בן 60,
שלבש מעיל צהוב "כמו אלה שעשינו במפעל לייצוא", כתב
החבר, ועם צלקת על הצוואר. השניים פנו אליו בשם יצחק...

כמו שאבא חשד, הוא היה המהנדס והמנצח הראשי של החברה.

באמצע הקיץ של 1949 הגיעו אלינו לוויילנה אורחים: אחותנו ברטוצ'קה, בעלה טוליק קיטייצ'יק ובנם בן ה-8 חודשים, מישנקה. טוליק היה רב-סרן בצבא האדום ועבר את כל המלחמה, מהנסיגה לסטלינגרד ועד לכיבוש ברלין. בברלין הוא נפצע ליד הרייכסטאט, ונקבר תחת הריסות הבתים. במשך שעות שהה מתחת להריסות ורק בנס הוציאו אותו משם. ליבו נפגע. אחרי הפציעה הוצב לשרת ליד מגדנבורג בחיל השריון. ברטוצ'קה עברה לגור איתו שם. ב-1947 העבירו אותו לשרת בחיל הים בחצי-האי קרים. בתחילת 1948 הוא חלה במחלת לב קשה, והיה מאושפז מספר חודשים. ברטוצ'קה ומישה שהו ליד מיטתו. ביולי 1948 ביקשו ברטוצ'קה וטוליק שאבוא. כשנפרדנו שנינו בעיניים דומעות, טוליק ביקש שאשגיח על בנו מישה, והבטחתי לו למלא את בקשתו. הוא נלחם במחלתו עוד שנה ומספר חודשים ונפטר בסוף נובמבר 1949.

אחרי שנים אחדות, ברטוצ'קה התחתנה עם חיים גונטובניק וב-1956 נולד בנם, מאריק.

15. סימוצ'קה

עברו עשרות שנים מאז תחילת מלחמת העולם הראשונה, הגיוס של אבא והפרידה מהאחים שגדלו במוסד במרחק אלפי קילומטרים ממינסק ומווילנה. השנה היא 1951, שלושים ושבע שנים אבא לא התראה עם אחיו ואחיותיו, והתעורר בו הרצון לפגוש אותם.

אני נמצא בלנינגרד. לומד ועובד, מנהל מפעל, עדיין רווק. אבא ביקש לנסוע לרוסטוב על הדון, שם גרו אחיו וגם משפחתו של חברו הטוב אברהם ברודני. אני לוקח את החופשה השנתית שלי, משיג מקומות לנופש בקווקז ומגיע בטיסה לווילנה. שם אבא מתגורר בווילה גדולה יחד עם אחותי ברטוצ'קה ובנה מיכאל קיטייצ'יק. הגן בווילה מדהים, מטופל היטב. בחצר יש באר מים וממנה אבא לוקח את מי ההשקיה לגן, למרות שבבית יש מים זורמים, אמבטיה ואביזרים נוספים. אנחנו קונים כרטיסי טיסה: וילנה-מוסקבה, מוסקבה-רוסטוב על הדון. שם יש לנו הפסקה של חמישה ימים בשביל לראות את המשפחה; ואחר כך טיסה לסוצ'י, שם נמצא בית ההבראה שאליו אנחנו נוסעים. ב-30 במאי 1951 בשש בבוקר אנחנו טסים מווילנה, וב-9.30 אנחנו בשדה התעופה ונוקובו⁹² במוסקבה. מחכים שעה לטיסה לרוסטוב על הדון. ב-11.15 אנחנו כבר באוויר, מביטים מן החלון, ואני מסביר לאבא על כוח ההמראה של מטוס וכיצד המטוס אוסף תנופה על האדמה. אבא מאושר. הוא באוויר בפעם הראשונה, והוא משבח את כל הישגי המדע והטכנולוגיה. הוא לא מאמין שב-16.30 ננחת ברוסטוב על הדון. "אתה יודע,

Vnukovo⁹²

בני, בזמנו של הצאר ניקולאי, למרחק כזה צריך היה לנסוע
ברכבת לפחות שבוע".

בדיוק ב-16.30 המטוס שלנו נוחת בשדה התעופה של
רוסטוב. לא הודענו לאף אחד שאנחנו מגיעים כדי לא להטריח
אותם לבוא לשדה התעופה שנמצא במרחק 20 ק"מ מהעיר.
בשעה חמש בדיוק אנחנו מקישים על דלת ביתה של אחותו
הגדולה של אבי, מארוסיה⁹³. אין אף אחד בבית. השכנים
מרגיעים אותנו, אומרים שהיא צריכה לחזור בכל רגע. מגיעה
הבת גלוצ'קה. עוברת עוד חצי שעה ומגיע הבן ליוניה. ליוניה
נכה מלחמת העולם השנייה, קטוע רגל, נעדר בקב. אנחנו
למדים שמארוסיה בבית חולים, יש לה מחלת לב. למחרת
בבוקר נוסעים אליה לבית החולים. מארוסיה מרותקת למיטה
לאחר התקף לב שעברה לפני מספר ימים. אחרי הביקור אנחנו
מזמינים מונית ונוסעים למסעדה לאכול, אחר כך נחים.
בערב נוסעים לבקר את האח הגדול, דוד מישה. מקבלים
אותנו בשמחה. גבר גבוה ונאה בן 48, מאוד דומה לאבא שלי.
אשתו ממוצא של קוזקים שעל הדון, רופאת משפחה מצטיינת,
חברת מועצת העיר. שם אנחנו פוגשים את הבן שלהם, בן 23,
מהנדס בניין, ואת אשתו הרוסייה, רופאה. הם גרים במרכז
העיר. הבית של הדוד נמצא בפרפרי רוסטוב, הוא בנה אותו
אחרי המלחמה כשחזר מגרמניה, שם שירת עד שנת 1947
כמפקד של העיר מגדנבורג⁹⁴ בדרגת תת-אלוף. כשחזרו, הביאו
איתם קרון של הרהיטים יקרים שהספיקו לריהוט הבית; אבל את
רוב הרהיטים הדוד מכר מייד והתמורה הספיקה לו לבניית
הבית. יחד איתם גר בבית בנם הצעיר, תלמיד כיתה י'. אחרי

Marusia⁹³

Magdenburg⁹⁴

ארוחת ערב טעימה מאוד אנחנו נשארים ללון אצלם ומקבלים לרשותנו את חדר האורחים.

למחרת עולים על מונית ומבקרים את האח הבא בתור מבחינת הגיל, הדוד מיטיה שגר במרכז העיר, בדירת חדר בבניין ישן מאוד שנבנה עוד לפני המהפכה. גם הוא נשוי לאישה מהקוזקים של דון, יש להם שני ילדים והוא עובד כנהג מונית. בזמן הכיבוש הנאצי, ב-1941, היא נשארה ברוסטוב על הדון, את הבת הקטנה הצילה בכך שמסרה אותה לחברים בכפר, ובעצמה הסתתרה כיוון שהייתה אשתו של יהודי, קומוניסט, מפקד בצבא האדום. הדוד מיטיה נפל בשבי הגרמני אחרי שנפצע בטנק. הוא היה אז בן 31. בזכות המראה הלא-יהודי שלו, שליטתו המצוינת ברוסית, העבר שלו בבתי ילדים ושמו - מירסקי דמיטרי גריגורייביץ' - הוא הצליח להציג את עצמו כרוסי. בשבי עבד במרכז גרמניה במפעל למכוניות כמסגר. הוא קיבל את ההצבה בזכות הניסיון שלו במפעל לבניית מכוניות שעבד בו ברוסטוב. במאי 1945 הצבא האמריקאי שחרר אותו מהשבי ומסר אותו, לבקשתו, לצבא האדום. אך כמו רבים מהשבויים הרוסים, הוא נאסר ונשלח לעבוד במכרות פחם בתנאים קשים ביותר. הוא שוחרר תודות למאבק בן שנתיים שעשו אחיו ואחיה של אשתו. בשנת 1947 חזר לרוסטוב. לא התקבל חזרה למפלגה אבל התקבל לעבודה במפעל שבו עבד לפני המלחמה בתפקיד של מכונאי. התפקיד לא התאים לו והוא התפטר ומצא עבודה כנהג משאיות, ואחר כך התקבל בעזרת פרוטקציה לחברת המוניות של רוסטוב כנהג מונית. הוא היה מרוצה מהעבודה, עבד 10-12 שעות ביום, אבל השכר הזעום בקושי הספיק לפרנסת המשפחה. נשאר לו בלב עלבון על כך שבגלל השבי, שלא היה תלוי בו, גזלו ממנו את האפשרות להתקדם

במקצוע שלו ולהגיע לרמת חיים טובה יותר. עכשיו הוא בן 72, גר באותו מקום שגר שם לפני המלחמה, באותה דירת חדר. באותו הערב הספקנו לבקר גם אצל האח הצעיר ביותר, בוריס, בן 38. גם בוריס היה מומחה לבורסקאות. גם הוא היה נשוי לאישה קוזקית והיו להם שני ילדים, בן ובת. בזמן המלחמה לא גויס כיוון שהיה פצוע קשה מן המלחמה עם יפן בשנת 1938. הוא עבד במפעל צבאי והועבר יחד עם תושבי אחרים של רוסטוב לעורף ברוסיה.

האח האמצעי, גרישה, התגורר באוזבקיסטאן, עבד כבורסקאי, מנהל מחלקה. אשתו, היחידה מנשות האחים שהייתה יהודייה, הייתה מנהלת כוח אדם. ב-1941 הם נסעו יחד עם המפעל לסיביר ושם המשיכו לעבוד עד למותה בשנת 1975. הדוד היה מפקד בתותחנים, את כל המלחמה עבר בחזית, נפצע פעמיים וקיבל אותות הצטיינות ומדליות. בשנת 1945 השתחרר מהצבא אבל חזר לסיביר, לאשתו ולילדים, ולא לרוסטוב. אחר כך עבר לאוזבקיסטאן, ועבד עד 1968 כמנהל מחלקה. הוא יצא לגמלאות וממשיך לגור באותו המקום. הבן שלו, מהנדס בכיר, בעל תואר דוקטור, נשוי ומתגורר במוסקבה. ביום השלישי לביקור שלנו ברוסטוב על הדון מצאנו את עצמנו לפני דלת ביתה של מירה ברודני (אז מגידס), חברת ילדות של אימי. אימא נתנה בידינו הרבה מתנות יפות בשביל מירה ובתה, ושוב סיפרה לי איך אבא של מירה הציל אותה ואת משפחתה מרעב כאשר נתן לה, לאימה ולסוניה הקטנה מקום בביתו, וקנה לה את מכונת התפירה "זינגר" שבעזרתה הצליחה אימא להתפרנס.

נכנסנו לחצר של בניין מתפרק, עם בור ספיגה המשמש כשירותים ומפיץ ריח רע מאוד. ראינו את השלט ברודני-מגידס והקשנו בדלת. דרך העינית ראינו אישה מבוגרת. היא נראתה

כמתקשה לנוע וחולה, עור פניה היה כמו מתוח ישר על העצמות ללא ריפוד. אבי הכיר אותה מייד ואמר לי: "היא, מסכנה, חולה מגיל צעיר מאוד".

מירה לא מיהרה לפתוח את הדלת. היא פתחה אותה רק למחצה ולא הורידה את שרשרת הבטחון.

"שלום, את מי אתם מחפשים?" היא אמרה.

"אותך, מירה'לה!" אמר אבא והודיע לה שהבאנו לה דרישת שלום מחברתה הטובה מהילדות. היא פתחה את הדלת, והתחילה:

"אוי, ויי ס'איז צו מיר [אוי ואבוי לי]. אני לא מצליחה

לזהות. תגיד לי בבקשה מי אתה? ומה שמה של החברה שלי מילדות? ... מאיפה באתם? איר קענט רעדן אידיש [אתם מדברים אידיש]?"

הבנו שהיא חושבת שאנחנו גויים.

"מירה'לה, הכרת בן אדם אחד בסמורגון⁹⁵ שלא דיבר

אידיש?" ענה אבא בשאלה על שאלתה.

"נדמה לי, אני לא בטוחה... יכול להיות שאתה אברם-בר,

בעלה של ליזה?" מלמלה תוך שהיא מסתכלת עלינו בריכוז.

"כן, כן, עכשיו אני רואה שזה אתה, אברמבר'קה.

האיש הצעיר הזה הוא ממש העתק שלך כפי שהיית בשנת

1914, כאשר גייסו אותך לצבא הצאר."

"כן, מירה'לה, את צודקת!"

היא נפלה לתוך זרועות הדוב של אבא, בוכה וממלמלת

בשמחה:

"או, או, או, איזה אורחים נפלאים! כמעט 40 שנים לא

התראינו. כמה אני שמחה אברמבר'קה! ומה שמך?"

Smorgon⁹⁵

"דויד" אני אומר בלי להוריד את המבט משניהם, מלא התפעלות מהפגישה המרגשת. אני נפעם מהידיש העסיסית. אני לא מצליח להבין למה הפגישה שלהם חמה כל כך, הרבה יותר אמוציונלית מהפגישה של אבי עם אחיו ואחותו. הרי לא התראו אותו פרק זמן בשני המקרים.

מירה התנצלה, ברחו למטבח והדליקה את הפרימוס, הכינה תה, קפה, קקאו. ישבנו ליד השולחן העגול, שתינו כוסית ועוד כוסית לכבוד פגישות תכופות יותר בעתיד. מירה הגישה לי אלבום צילומים ואמרה: "פה תראה את כל המשפחה שלנו מצולמת בעשור האחרון של המאה ה-19."

התחלתי לדפדף לאט-לאט ובהנאה באלבום והקשבתי באוזן אחת לשיחה שלהם. כצלם חובב התרשמתי גם מהאיכות הטובה מאוד של הצילומים בשנים 1914-1988, שעלו בהרבה על איכות הצילומים שאחרי המהפכה. במיוחד משכו את תשומת ליבי התצלומים שבהם הופיעו הוריי בצעירותם בשנים 1918-1924. היו גם תצלומים של סבי וסבתי עם אימא של מירה. כולם היו לבושים חגיגתי, אנשים צעירים, סימפטיים. את רוב התצלומים ראיתי בפעם הראשונה. עברתי לתצלומים יותר עדכניים והייתי מופתע לגלות מסגרת שחורה מודבקת סביב אחד מהם, כפי שהיה מקובל אצל הנוצרים לגבי תצלומים של נפטרים. קשה היה לדמיין שהנערה היפיפיה שנראתה בתצלום כבר איננה בין החיים. שאלתי את מירה: "מי הנערה הזאת ומה קרה לה?"

"הנערה הזאת היא בת אחותי, סופה. היא הייתה בת 16 ב-1941, תלמידה מצטיינת, מנגנת. במהלך הפינוי מרוסטוב היא התקררה מאוד וחלתה בשחפת. מצבנו כפליטים היה נורא, לא הייתה עבודה ולא היו אמצעי פרנסה. אבא שלה נפטר מרעב. המחלה של סופה החמירה, היו עלויות וירידות במצבה.

האחות הגדולה שלנו, פולינה, שלחה מארצות הברית תרופות ובזכותן מצבה של השתפר. היא סבלה כמעט 10 שנים ונפטרה בסוף שנת 1950. היא הרגישה שהמוות מתקרב, דיברה על זה עם כולם וסיפרה שדווקא עכשיו יש לה רצון גדול לחיות." כשהמשכתי לדפדף באלבום, נתקלתי כמה צילומים של נערה שצולמה בפרופיל ומלפנים, כתפיה חשופות ועליהן פרווה. הוקסמתי מפניה. שוב פניתי למירה לבקש הסבר והיא ענתה לי בחיוך גדול:

"זאת בתי היחידה, סימוצ'קה. היא כרגע באוניברסיטה. יש לה בחינת סיום בהנדסה והיא מוסרת לסטודנטית אחרת את הקופה של ועד הכיתה – בחרו בה כגזברית. היא צריכה להגיע הביתה ממש עוד מעט."

כבר התחלנו לקום ללכת ואז מירה אמרה לנו שבעוד חמישה ימים היא עושה חגיגה לציין את יום ההולדת של סימוצ'קה ואת סיום לימודיה באוניברסיטה בהצטיינות, והזמינה אותנו לחגיגה. התנצלנו והצטערנו שלא נוכל להגיע כי בעוד יומיים אנחנו נוסעים לבית ההבראה בקווקז. מירה הבינה. אצלי התעורר הרצון לעשות משהו טוב בשביל מירה, לזכר המעשה של אביה. החלטנו לעבור שוב ברוסטוב בדרך חזרה מהנופש. הייתה לנו סיבה נוספת לכך, והיא שלא הצלחנו לראות את כל הקרובים של אבא, אלה שלא היו בעיר בעת ביקורנו. שוב נפרדנו, אך כשכבר עמדנו בדלת הגיעה סימוצ'קה, בירכה אותנו, והסמיקה כשלחצנו ידיים. שוב התיישבנו והסברנו לה את המצב. בסופו של דבר יצאנו. מירה ליוותה אותנו לשער ושם חיכתה לנו כבר המונית. במונית דיברנו על מה שקרה בפגישה. אבא אמר:

"מירה הייתה מאוד נבוכה בדקות הראשונות, כשראתה מבעד לעינית שני גברים זרים, שלא דומים בכלל ליהודים. נדמה

לי שהיא גם התביישה בתנאי המגורים שלה, הבניין ההרוס, העדר השירותים, העובש." "אני חשבתי שבדקות הראשונות היא נבהלה וחשבה שאולי אנחנו גנבים. אתמול סיפרו לי שברוסטוב יש הרבה מעשי שוד." "תחשוב בני היקר, איזה אידיוט צריך להיות הגנב, שנכנס לחצר מסריחה, רואה את העוני ומחליט לנסות לשדוד!" "אבא סיפר לי את מה שסיפרה לו מירה. הסביר לי למה הפגישה איתה הייתה יותר חמה מאשר הפגישה עם האחים – הם לא זכרו את אבא בכלל, התגוררו בדירות נוחות, נהנו משכר נאה ומבריאות טובה. מירה, לעומת זאת, חיה בעוני, בלי תקווה לשיפור. היא התאלמנה לפני זמן רב, חזרה מהפינוי בקושי חיה, אחרי שכל המלחמה התענתה עם שתי אחיותיה והילדים בתנאים קשים של פליטות, לא בריאות, ומוכות צער, ולא הצליחו לצאת מהמצוקה. אחיותיה איבדו בזמן המלחמה את הבעלים שלהן, ומירה איבדה את בנה הבכור, סיומה, בשנת 1942. האחיות עבדו קשה מאוד לפרנס את הילדים שנותרו בחיים. אני, תמירה ויפה, נשארה גלמודה לחלוטין אחרי שאיבדה את בעלה ואת ביתה, כשהיא רק בת 47. למחרת היינו אמורים כבר לארוז ולהמשיך בנסיעה, אבל הגורל החליט אחרת. בבוקר התברר שאבא חלה. התחיל לו התקף של שיגדון⁹⁶, שממנו סבל כבר 18 שנים. בזמן ההתקף מתפתחת נפיחות גדולה על אחת הבהונות. הכאבים כל כך חזקים עד שכל נגיעה בבוהן הנפוחה כואבת כאילו מנסרים לאדם את העצם. אבא התחנן שאסע הלאה ואשאיר אותו אצל אחיו.

"בדרך חזרה תעצור כאן ותיקח אותי איתך", הוא הציע,
"הרי הבטחנו למירה שנחזור. והינה, אלוהים כבר עוזר לנו
לממש את ההבטחה שלנו."

"בשום אופן לא אסע בלעדיך, אבא. הרי המטרה של
הנסיעה שלנו הייתה לטפל במחלות שלך. גם אתה תזדקק
לעזרה וטיפול. ולא הוגן להטיל את הכול על הדודה ועל אימה
החולה."

העברתי את ההזמנה לנופש לאנשים אחרים. היו הרבה
מאוד קופצים על ההזדמנות. הזמן כאילו עצר בימים הקרובים,
הייתי עצוב על שהתוכנית להביא את אבא לטיפולים לא
הצליחה. הדודה, שהייתה רופאה, ואימה בת ה-70, שניהלה את
משק הבית, טיפלו יפה באבא. כעבור כמה ימים, הציע לי הבן
שלהן, סטאסיק, כרטיס לאופרה "בוריס גודונוב". הרעיון פיתה
אותי מאוד, כיוון שהשתתפו בו כוכבי האופרה של מוסקבה.
שמעתי את האופרה הזאת בביצוע של זמרי האופרה של
לנינגרד וסקרן אותי לשמוע את ההרכב ממוסקבה. סטאסיק
לקח אותי אליו הביתה, ואשתו הצעירה והיפה קיבלה אותי יפה
מאוד. גם היא הייתה רופאה, בת של רופא צבאי, מהקוזקים של
דון. כשנסענו לקנות את הכרטיסים, עלה בי רעיון להזמין
לאופרה את סימוצ'קה, הבת של מירה. סטאסיק ואשתו הכירו
אותה היטב כיוון שלמדו באותה אוניברסיטה. כך סימה ואני
מצאנו את עצמנו נהנים ביחד מהאופרה. אני הניתי כפליים,
קודם וכל מהאמנים ושנית מחברתה של סימוצ'קה. יפה, צנועה,
עליזה ומעניינת. היא הכירה היטב את כל היצירות הקלאסיות
של המלחינים הרוסים ואת כל האופרות של ורדי. בערב הזה
הבנתי שנערה יהודייה שונה בעולמה הפנימי מנערות אחרות.
אבא שלי נהג לומר לי לעתים תכופות שהוא היה רוצה לחיות

ולהגיע לחתונה שלי עם נערה ראויה: "א יידישע טאכטער" (בת יהודייה).

הוא שמח מאוד כשהבטחתי לו שלא אתחתן בלי ברכתו. "אארגן לך חתונה יהודית, עם כליזמרים וחופה... אבל יש בעיה: איזה רב יסכים לערוך חופה יהודית אם במסמכים אתה רשום כבלרוסי?"

"מה עניין מסמכים פה? האם רב נבון ומשכיל לא יסתפק בהסבר איך הגעתי להיות רשום כבלרוסי, בזמן מלחמה, ימי סטלינגרד, כדי לחמוק ממוות בטוח? מה עוד שאתה, אבא, ואימא, מדברים אוקראינית במבטא יידישאי טהור. זאת לא הוכחה מספקת?"

"אתה כמעט צודק, בני. אפשר יהיה להוכיח. אבל, קח בחשבון שנושא הלאום הוא תמיד שאלה גדולה, ועלולה לסבך אותך במצבים בלתי צפויים. אם צריך יהיה לשנות את הרישום אפשר יהיה לטעון שאתה בלרוסי לפי אימא ויהודי לפי אבא. טענה כזאת חוקית. בסופו של דבר אני תמיד יכול להצהיר שאתה הבן של אחי המנוח שהיה נשוי לאישה בלרוסית שנפטרה כשהיית בן שנה. אטען שאתה אחיין שלי שאימצתי אותך אחרי שהוריי נפטרו."

16. לעניין משפט הרופאים

כן, כך היה ולא המצאתי שום דבר. בזמנים שלנו להתאהב זה בכלל לא הכול. היה סיבוך כיוון שסימוצ'קה גרה ברוסטוב על הדון ואני בלנינגרד. בסופו של דבר גם זה לא היה מכשול לכך שנחיה ביחד, אבל...

אחרי שסיימה את לימודיה באוניברסיטה, סימה שובצה לאחד המפעלים הגדולים בטגנרוג⁹⁷ והייתה אמורה לעבוד שם חמש שנים. בשביל אהבה חמש שנים זה לא מעט. עשיתי הכול כדי למצוא פתרון, וידעתי שגם סימוצ'קה מודאגת מהעניין לא פחות ממני. עשינו את כל המאמצים כדי שיעבירו אותה ללנינגרד. אף אחד מהמכרים שלנו לא האמין שנצליח. וכאשר המאמצים שלנו לא נשאו פרי, אמרתי לסימוצ'קה:
"שלחי את טגנרוג ואת המפעל הזה לעזאזל. תעברי לגור איתי בלנינגרד ואני אדאג שירשמו שם את מקום מגוריך."
"אי אפשר לעשות דברים כאלה, דימוצ'קה!" היא טענה.
"אז בואי נתחתן, ואז כאשתי תהי רשומה בלנינגרד בן-רגע."

סימוצ'קה לא רצתה למהר בעניין הזה. היא נסעה קודם למוסקבה ואחר כך לטגנרוג והשיגה את ההעברה. לא היה לי ספק שהיא הצליחה בזכות האישיות הכובשת שלה. לא סתם קראו לה "פנינת רוסטוב". וקראו לה גם "מוות לגברים". מבט אחד שלה פתר כל בעיה. לכך צריך להוסיף את התבונה הרבה שלה ואת כוח השכנוע שלה, וכמובן את הנחישות המטורפת שלה. לא פעם במהלך חיינו חוויתי את כל התכונות האלה שלה על בשרי. ואין מה לדבר בכלל על

Taganrog⁹⁷

הלשון החדה שלה. היא שלטה בה באופן מושלם ולא היה אדם על כדור הארץ שיכול היה לדבר יותר טוב ממנה או לשכנע אותה.

עברנו לגור בלנינגרד בדירת שני חדרים מפוארת, מרוהטת בצורה נפלאה. את סימה העבירו לסניף של מכון מחקר על פי הפרופיל המקצועי שלה. תוך שישה חודשים היא ביצעה פרויקט תעשייתי חשוב מאוד וזכתה עליו בפרס. הפרויקט היה הכי טוב על פי אחד הקריטריונים החשובים: הוא היה רווחי מבחינה כלכלית. היא עבדה על הפרויקט לבד, אבל את הפרס קיבלו כל העובדים והמכון עצמו.

המעמד שלה במכון התחזק מאוד והיא הגישה בקשה לקבל את חלק הפרס שהגיע לה. בין עובדי המכון היה עובד אחד אנטישמי ביותר, שכולם קראו לו "הגמד". הוא שנא את כל היהודים ושם לסימוצ'קה מקלות בגלגלים, בין היתר בנוגע לקבלת דיור ציבורי. הוועדה נטתה לתת לה דירה אבל הגמד הזה התנגד בטענה שהמירסקים גרים בתנאים מצוינים והם בעלי אמצעים. הוא הוכיח שיש אנשים שזקוקים יותר לדירה ושמחכים בתור יותר זמן ממנה. ושלוש פעמים הוא הצליח למנוע מהוועדה לתת לה דירה.

אימה של סימוצ'קה התארכה אצלנו, ויום אחד הלכה כרגיל לחנות ליד הבית לקנות לחמניות לנינגרדיות נפלאות לארוחת הבוקר. היא איחרה לחזור. סימה לא הרגישה טוב והחלטנו שהיא לא תלך לעבודה. לבסוף חזרה האם בפנים נפולות.

"אימאלה, מה איתך? את נראית נורא."

היא התיישבה בכבדות על הכיסא, עצמה את העיניים ונשמה בכבדות. סימה ואני עמדנו משני צידי הכיסא.

"אימא'לה, למה את לא אומרת שום דבר? את מרגישה לא טוב? דויד מייד יזמין רופא!"

"לא צריך שום רופא." היא ענתה ופתחה את העיניים.

אחרי שנרגעה קצת, היא סיפרה לנו שכאשר קנתה את הלחמניות ראתה המון אנשים מצטופפים ליד דוכן העיתונים. כולם ניסו לקרוא הודעה על הלוח שבו היה מוצג העיתון.

"גם אני רציתי לקרוא, אבל לא היה לי סיכוי להגיע קרוב מספיק. פניתי לגבר שעמד ליד העיתון," היא סיפרה, "וביקשתי שיספר לי מה כתוב. הוא מדד אותי במבט ארוך וענה בגסות: 'הרופאים הז'ידיים שלך רצו להרעיל את סטאלין שלנו. אולי בעלך, חיים, גם הוא רופא?' אחרי המילים האלה התחילו להישמע, כמו מתוך ביוב, אמירות מלוכלכות לרוב: 'מה אתם אומרים? עשינו להם מקום במדינה שלנו, האכלנו והשקינו אותם, לימדנו אותם, והם... זאת כפיות הטובה היהודית שלהם!'

'הם רצו להרוג את סטאלין על זה שהוא הציל את היהודים מהשמדה מלאה. אם לא סטאלין, לא היה נשאר יהודי אחד על פני האדמה. על זה הם רצו לגמור אותנו, בהמות!'

'צריך לתלות אותם. את כולם!' התחילה לצעוק פרולטרית אחת. 'אפילו תינוקות בבטן אימם'."

הרבה זמן לקח לנו להרגיע את אימה של סימוצ'קה ואז יצאנו מהבית לראות מה מתרחש. הדיונים נמשכו במרץ רב. זה היה פוגרום מילולי ביהודים. היו חסרים רק סכינים ואקדחים והרגשנו שהמצב יכול להידרדר לשם בקלות. לאור המצב החלטנו, שלמרות שלסימוצ'קה היה אישור לחופשת מחלה, היא חייבת ללכת לעבודה כדי שחבריה לעבודה לא יפרשו את

ההיעדרות שלה כסולידריות עם הרופאים או כמחאה נגד מאסרם הלא-צודק.

בערב סימה סיפרה לי ולאימה:

"התנצלתי על האיחור והסברתי שאימא חלתה. אף אחד לא הגיב ולא הסתכל לכיוון שלי. הרגשתי כאילו אני בחדר מתים. כל האנשים ישבו ועבדו ולא דיברו זה עם זה. השקט היה מאוד לא נוח. רק ה'גמד' פנה אליי בארסיות: 'מעניין מה הבעיה עם האימא שלך? אולי היא צריכה רופא. בלנינגרד יש הרבה רופאים יהודים. טלפני, אם עוד לא אסרו אותם.' לא עניתי לו, שתקתי כמו כולם. ואחרי הפסקת הצוהריים לא חזרתי לעבודה. לא יכולתי."

צריך לומר שהתגובות על משפט הרופאים המפורסם הזה היו חזקות מאוד, אפילו במשרד הקטן שבו סימה עבדה. מתוך ארבעה יהודים שעברו שם, פוטר שלושה. גם את סימוצ'קה רצו לפטר אבל הגיע טלפון "מלמעלה" ואמרו להם שאסור לפטר אנשי מקצוע צעירים. אחד מהיהודים המפוטרים היה אהוב מאוד על כל עובדי המשרד, אפילו על הגמד האנטישמי. ההערכה והאהבה אליו היו רבות כל כך עד שכל העובדים אספו בשבילו כסף מדי חודש ונתנו לאשתו סכום שהיה שווה לשכר החודשי שלו. מה שאופייני הוא שבמגבית הזאת השתתפו כל הרוסים, אפילו הקומוניסטים, אנשי ההנהלה, והמנקה, פולינה. אופייני, שהתרומה לא הייתה בבחינת סוד. אופייני גם שהמפוטר עצמו לא הפסיק לרגע להפציץ את כל הגורמים המפלגתיים-ממשלתיים במכתבים הדורשים שיחזירו אותו לעבודה. ועוד אופייני, שאחרי שמחול השדים עם הרופאים נכשל בבושת פנים, את המהנדס היהודי הזה החזירו לעבודה, אבל את האחרים לא.

גם על סיוע פרשת הרופאים נודע לנו מפי אימה של סימוצ'קה.

היא שוב הלכה לקנות לחמניות ושוב היה המון סביב קיוסק עיתונים. היא שאלה את אחד האנשים בתור: "ועכשיו מה קרה?"

ענו לה שמשפט הרופאים הופסק.

"שוב היהודים שלכם השיגו ניצחון!"

אני לא רוצה להגיע למסקנות מרחיקות לכת על סמך מה שכתבתי. אני רוצה רק להגיד מה מטריד אותי והטריד רבים אחרים. בגלל המדיניות של סטאלין ושותפיו נאסרו רופאים, והתחיל גל של מאסרים ופיטורים של יהודים, ואפילו ניסו להגלות את כל היהודים לסיביר הרחוקה. השאלה היא איפה שורש האנטישמיות: למעלה או למטה? הרי במשרד של סימוצ'קה, כל הלא-יהודים עזרו ליהודי שפוטר בגלל המשפט המטופש הזה. וזה לא היה מקרה יוצא מן הכלל. אחרי שניקיטה חרושצ'וב⁹⁸ גינה בחריפות את משפט הרופאים ואמר שזה היה ביטוי מחליא של אנטישמיות, ציפו כולם, ובמיוחד היהודים, שדבר כזה לא יקרה עוד לעולם, כפי שהבטיח חרושצ'וב. בהקשר זה הייתה לי שיחה, דווקא לא עם יהודי, אלא עם טטארי שדיבר במבטא כבד:

"מה אתה, אידיוט?" הוא שאל אותי, "להגיד אפשר הכול."

"אתה לא מאמין?" שאלתי.

"אוי, כמה שאתה תמים! מה שהיה הוא שיהיה!" עשה תנועה של ייאוש וסיים: "כן, כן, כן, הוא שיהיה - רק זין!"

Nikita Khrushchev⁹⁸

17. ליד קברו של סטאלין

דווקא ביום הלוויה שלו, למראשותיה של חיית אדם זאת, קיבלתי את ההחלטה לעזוב את ברית-המועצות. בדיוק ביום הזה. זאת לא הייתה החלטה פשוטה. כי הרי אני, כמו מיליונים של אנשים בברית-המועצות, קיבלתי את מותו של סטאלין כאסון חברתי-פוליטי, כמו שמקבלים מוות של ראש משפחה והמפרנס היחיד שלה. היינו כל כך מולעטים ומסומאים על ידי תעמולה מטורפת, כל כך משוכנעים בעליונותו, בגדולתו – עד שראינו בו כמעט נביא, ופשוט איבדנו את העשתונות וחשבנו שבלעדיו יהיה סוף לברית-המועצות והקפיטליזם יחזור לשלוט בה. הסמכות והקסם שלו גדלו כל כך אחרי הניצחון על הנאצים, שהעם הרוסי שכח את כל מעשיו הנפשעים, את ההשמדה של מיליוני אנשים נאמנים שלא הייתה בהם כל אשמה, שהשקיעו את כל הכוחות והידע שלהם במימוש התוכניות המטורפות שלו. אפילו מחוץ לברית-המועצות - מנהיגי ארצות הברית ואירופה, אייזנהאואר, צ'רצ'יל החכם ורבים אחרים, שהכירו את המצב בברית-המועצות ואת התוכניות ההזויות של סטאלין להשתלט על העולם - במקום להשמיד את שורשי הקומוניזם על רקע החולשה של המדינה אחרי המלחמה, אפילו הם הצטרפו למקהלת המשבחים של סטאלין, ויצרו את האפשרות לשיקום מהיר של המדינה ההרוסה ושל הפוטנציאל הצבאי שלה, בכך שהכירו בברית-המועצות כבמעצמה. כל אלה חיזקו את הנאיביות הפרועה שלנו, כולל שלי.

באותה העת לא היה לי מספיק ידע על הציונות. לא האמנתי בקיומה של אנטישמיות ממלכתית ומפלגתית. עוד צריך להביא בחשבון שהמשפחה שלנו הייתה שייכת למעמד

הפועלים – פרולטריון. הפרנסה של המשפחה הגדולה שלנו הושגה בעבודה רבה. אבי ואבותיו חוו על בשרם פוגרומים איומים ביהודים, רדיפה על ידי ארגונים אנטישמיים, גטו, פרובוקציות סביב משפט בייליס ועוד מגבלות וצרות. היה טבעי שאת המהפכה של 1917 קיבלנו בשמחה גדולה, בהקלה ובתקווה. היה חשוב לנו שיהודים כמו טרוצקי, קמנייב, זינבויב, סברדלוב ורבים אחרים הצטרפו ללנין. לכן היה זה טבעי שנעשיתי חבר המפלגה הקומוניסטית. ראיתי ברוסיה את מולדתי וראיתי שחובתי לתת לה, כמו שעשו אחרים, את כל הכוחות, הידע והניסיון שלי. הרבה יותר מאוחר הבנו שברוסיה אנחנו דיירים זמניים בלבד. הבנו זאת מאוחר מדי. ובכל זאת, עם כל הנאמנות שלי לרעיונות הקומוניזם,

שהיו בנויים על פיתוי מופלא - לעשות את כל האנשים למאושרים, לתת להם אפשרות לחוות אושר אנושי פשוט - עם כל זאת האמונה שלי לא הייתה שלמה. אומנם היו לי חיים נוחים ולא חשתי מחסור, אך את האושר השלם לא חוויתי. איפשהו בפנים התעוררו ספקות, חוסר אמון ואפילו פחד לגבי גורל המדינה והעם ולגבי גורלי שלי. תחילה התחלתי לאבד את האמונה במימוש המטרה של הבולשביקים – להפוך את כל האנשים למאושרים. האם הרעיון של שוויון ואחוזה מציאותי? ואם כן, מדוע הדברים מתממשים כל כך לאט, על ברקסים מטורפים ועם צרימות?

על השאלה איך קרה שאני, שדם יהודי טהור זורם בעורקיי, קיבלתי גישה לאליטה המפלגתית, ונהייתי מתפקיד רם מעלה ואמון מלא – על שאלה זאת עניתי בפרק שבו תיארתי איך איוואן "הטביל" אותי לבלרוסי. שנים רבות אחרי המלחמה, עד העזיבה לישראל, הייתי עדיין רשום בתעודות כבלרוסי. כיוון שהייתי קומוניסט למופת, התקדמתי מהר מאוד לצמרת

המפלגתית-ממלכתית והייתי שותף לסודות שלא היו נגישים
לאחרים. הייתה לי גישה למסמכים מפלגתיים סודיים, שבהם
עלתה לא פעם השאלה היהודית.

לא הייתי בסכנה כי הסתרתי את הלאום שלי. לכל היותר,
יכלו לסלק אותי מהמפלגה ולדרוש ממני לחתום על התחייבות
שלא לגלות סודות מדינה. אבל, למרות החיים הנוחים והטובים
ביותר, לא יכולתי להמשיך כך. התעורר בי רגש לאומי והתחלתי
לשנוא בכל נפשי את המשטר הארור הזה שהיה בנוי על רמאות
ופחד, את הפוליטיקה הזאת ואת הרודן והתליין, סטאלין.
השנאה הזאת נספגה בנפשי כל כך עמוק, שבניגוד לכל היגיון
דהרתי למוסקבה ביום מותו של סטאלין בשביל לירוק בפרצוף
התליין האנטישמי שלו, לפחות סמלית. אני מבין שזו הייתה
משאלה לא בריאה, אבל לא יכולתי שלא לממש אותה. כך
הגעתי לטקס האשכבה של סטאלין ושם נשבעתי לנתק את
הקשר עם הביצה השטנית הזאת ולעזוב לישראל... והתברר
שזה לא כל כך קל.

18. ואסיה שלי

סימוצ'קה ואני חשבנו לתת לפרק הזה את השם "ואסיה שלי" (Moy Vasya). זאת כי למנהל הישיר במקום העבודה שלי באותם הימים קראו ואסיה. או בשם המלא: ואסילי ואסילייביץ' קוטוב. היה לו הרגל לזמזם כל הזמן שיר מאוד פופולרי, "מוי ואסיה" (ואסיה שלי) שהשמיעו כל הזמן ברדיו. כך הוא קיבל בעבודה את הכינוי "ואסיה שלי".

עבדתי תחתיו די הרבה זמן. כיוון שהייתי מומחה, התייחסו אליי יפה, ואני מצידי השקעתי בעבודה את כל הכוחות והידע שלי, וכך יחסי העבודה שלנו הפכו בהדרגה לחברות. כשהיינו לבדנו, הוא קרא לי פשוט "דימה" ואני קראתי לו "ואסיה". בציבור פנינו כמובן זה לזה בצורה פורמלית, בלי חברה'מניות מיותרת.

האירועים שהתרחשו באותה התקופה במדינה ושהיו קשורים למה שכונה "משפט הרופאים", הרעו בצורה חריפה את מעמדם של כל היהודים בברית-המועצות, כולל במקום העבודה שלי. לי, כ"בלורוסי", הדברים לא נגעו לכאורה, אבל בניגוד לרצוני מצאתי את עצמי במרכז המערבולת. כאחד הבכירים והמובילים במקום העבודה שלנו, נאלצתי לקחת חלק בדיונים שהתנהלו נגד העובדים היהודים שלנו, שהיו רבים מאוד. זה הוביל לכך שהייתי לא רק צופה אלא הפכתי למשתתף בפעולות שננקטו נגד היהודים. הרגשתי הייתה מאוד מאוד קשה. כל הניסיונות שלי לאמץ עמדה של בת יענה ולטמון את הראש בחול, לא עזרו לי להתחבא מהמצפון של עצמי. עוד קודם למשפט הרופאים, כל ניסיון שלי להגן על עובדים יהודים נתקל בהתנגדות של עמיתיי להנהלה, ובמקרה אחד אפילו האשימו אותי בליברליות ורכרוכיות. כל עוד "ואסיה שלי" תמך בעמדתי

הכול עבר בשלום. אך למרות שהוא עצמו לא לקה באנטישמיות, לעיתים קרובות הוא המליץ לי בידידות:
"לא כדאי לך לעמוד כל כך בגלוי לצד היהודים. תלמד ממני להסתיר את היחס אליהם. אנחנו הרוסים צריכים להיות גמישים. מבין?"

הוא התייחס אליי באופן חיובי, לא רק מפני שהייתי בלורוסי, ולא רק כי עשיתי מצוין את העבודה שלי ואת שלו. הוא ועמיתי האחרים להנהלה התייחסו אליי בכבוד כי לא פעם הצלתי אותם כאשר הם הסתבכו בעניינים לא כל כך נקיים: ניצלו לרעה את מעמדם לקבלת טובות הנאה ושלחו את הידיים הלא כל כך נקיות שלהם לכיס הממלכתי.

כיום, כאן בישראל, אין לי ממי וממה לפחד. למען הדיוק, אני רוצה לומר שלא הייתה לי שום נגיעה לכל העניינים המלוכלכים האלה בעיקר משום שפשע היה זר לי ביותר. ויכול להיות שפשוט פחדתי. אבל, לא פעם ולא פעמיים נאלצתי לחפש דרכים להציל אותם מצרות בלתי נמנעות עם הרשויות. איך הייתי עושה את זה? הם כמובן לא ידעו ואפילו לא יכלו לנחש. אבל, בזכות "המקצוע" החדש שלי כמציל, כולם התחילו להתייחס אליי טוב יותר והעריכו אותי. לפעמים גם הם נאלצו לעשות מה שביקשתי מהם והם עשו זאת ברצון כי פחדו לאבד אותי. תמורת "שירותי ההצלה" שלי לא לקחתי מהם גרוש. זה אפשר לי לבקש מהם לפעול למען יהודי זה או אחר שנפלו עליו צרות או שאנטישמים רדפו אותו. פעילות זאת הביאה לי סיפוק ערכי. במידה מסוימת ההנהלה הייתה תלויה בי. בסתר נפשי צחקתי צחוק גדול כאשר היו אומרים לי: "היית צריך להיוולד יהודי ולא איזה בלורוסי! ... לפי הפרטים שלך אתה דמיטרי

ארקדיביץ' מירסקוי, אבל לפי האיכויות שלך – יהודי אמיתי. אתה ערמומי כמו ז'יד! ... איך אתה מצליח לעשות את כל זה?" שאלו אותי לא פעם. "כל הכבוד לך!"

הייתי עונה להם קצרות שדברים כאלה לא עושים בחינם, והצעתי להם לא להגזים בעניינים המלוכלכים שלהם. אבל הם כבר לא יכלו לעצור והמשיכו בשחיתות, במחשבה שכדאי להם יותר לשלם שוחד יקר, מאשר לחיות על משכורת רעב שמאפשרת רק קיום עלוב. ואת השוחד הם שילמו לאחד ה"כרישים" במדור למאבק בעבירות כלכליות במשטרה הסובייטית, שאני הצלחתי להכיר ושקיבל רק דרכי את השכר שלו על "טובות" שעשה להם. מובן שבכסף הזה התחלק עם אנשים מהדרגות הבכירות עוד יותר. בקיצור, העסק התפתח כך, שכל הפקידים הגבוהים ביותר במדור הזה קיבלו שכר מהפושעים הפוטנציאליים אצלי בעבודה. בזכותי, גם הזאבים היו שבעים וגם הכבשים נשאר שלמות, או יותר נכון, חופשיות... יותר מכולם היו נשות העבריינים אסירות תודה לי. כמה פעמים הן היו בסכנה של עוני נורא? כמה פעמים הצלתי את הילדים שלהן מיתמות? תודות לי, אף אחת מן הנשים האלה לא עמדה בתור לשלוח לבעלה חבילה לבית הסוהר. במפגשים בבתי של חבריי לעבודה או אצלי בבית הן הקיפו אותי בתשומת לב מיוחדת, ופינקו אותי במשקה ובאוכל. וחלילה אם הייתי חוגג את יום הולדתי! הן היו מציפות אותי במתנות. ממש מדהים, איך האנשים האלה שדדו את המדינה. כולם גנבו, מקטן עד גדול. ההבדל היחיד היה שהגדולים היו פודים את עצמם מנשיאה באחריות פלילית באמצעות שוחד, והקטנים מילאו את בתי הסוהר והמחנות. התחלתי להבין מדוע

לא היה בחנויות שום דבר. אבל עד היום אני לא מבין: איך רוסיה הגדולה לא התפרקה לחלקים?⁹⁹

הכריש הראשי מהמדור הכלכלי קיבל מדי חודש, בלי

קשר אם היה משהו פלילי או לא, את הסכום שהגיע לו.

הכרישים האלה היו מעוניינים שהגניבות לא תיפסקנה; הגנבים היו מעוניינים בכרישים; והכול התנהל על מי מנוחות. אני הייתי

עד לכך שהתיאבון של כולם גדל: הכרישים העלו את גובה השוחד שדרשו והגנבים הגבירו את הגניבות שלהם. האוטוריטה שלי כמתווך בין הכרישים והגנבים גדלה כל הזמן. כולם דבקו בי ואמרו שלולא אני, אז...

הכריש הראשי היה בדרגה מקבילה לאלוף, והיה איש

זהיר ביותר. הכרתי אותו לגמרי במקרה בהופעה של

אוטיוסוב¹⁰⁰. ישבנו באותו התא באולם האופרה. זאת הייתה

הפעם הראשונה שפגשתי אותו. בהפסקה הוא הציע שיכיר לי את אוטיוסוב ומשך אותי אחריו מאחורי הקלעים.

לכריש הזה היה שם רוסי מובהק, גם שם משפחה וגם

שם פרטי וגם שם האב: איוואן פוטפוביץ' בוגרוב; והפנים שלו

היו רוסיות טיפוסיות: אף סולד ושיער בצבע פשתן. הוא היה

דומה לטרקטוריסט מקולחוז. אשתו לא הייתה שונה ממנו

בהופעתה החיצונית. הייתי מופתע כאשר אוטיוסוב קיבל אותם

בחום. הוא חיבק ונישק אותם והגיש לנו תה ועוגיות.

אחרי הצלול הראשון מישהו מהמדור הכלכלי התפרץ

לחדר ההלבשה של אוטיוסוב: "סליחה, איוואן פוטפוביץ', יש לך

טלפון דחוף." הוא יצא מהר מהחדר ומשך אחריו את אשתו.

⁹⁹ דויד נפטר בשנת 1984, לפני שהתחילו בגלוי תהליכי הפירוק של ברית המועצות לשעבר.

¹⁰⁰ Utyosov – מלחין וזמר ידוע מאוד, יהודי.

הרגשתי לא בנוח ואוטיוסוב שם לב לכך. "שתה, שתה. הם תכף יחזרו." ומיד שאל: "גם אתה עובד איתם במדור הכלכלי?"

"לא, לא. אני עובד במרכז האספקה."

"כן?" התפלא אוטיוסוב. "אז אלוהים שלח אותך אליי! אנחנו לא מצליחים להשיג 200 מטר בד קטיפה שחור. צריכים אותו כמו אוויר לנשימה בשביל תפאורה לתוכנית החדשה. עזור לנו, אני מבקש ממך מאוד."

הבטחתי לעזור ולמחרת טלפנתי אליו והודעתי לו, שמילאתי את בקשתו.

"אני מבקש ממך, אף מילה לאף אחד, כי זה מוצר שמחלקים ממש במשורה."

אוטיוסוב הבטיח לי שאין לי מה לחשוש ואמר שאם יתעוררו איזשהן בעיות, שאפנה מייד לאיוואן פוטפוביץ' בוגרוב.

"מי זה?" שאלתי.

"זה אותו הבחור שהביא אותך אליי מאחורי הקלעים. אדם מאוד מועיל. מאוד! תקפוץ אליי למלון 'אסטוריה' ואספר לך עליו."

התברר שהמנהל של אוטיוסוב הסתבך ופתחו לו תיק במדור הכלכלי. אוטיוסוב בכבודו ובעצמו הלך למשרד שלהם ונתקל באיוואן פוטפוביץ' בוגרוב, סחב אותו למלון שלו, ויחד פתרו את הבעיה.

"הינה, שיהיה לך לכל מקרה הטלפון שלי", אמר לי אוטיוסוב. וחוץ מזה, הוא גילה לי בסוד שאיוואן פוטפוביץ' בוגרוב הזה הוא יהודי כשר. "כבר חמש עשרה שנים הוא בתפקיד הבכיר שלו. אף אחד בעולם לא יודע שהוא יהודי. לי הוא סיפר פעם, כשהשתכר. אפילו אשתו לא יודעת. עליך אני סומך כי הצלת אותי עם הקטיפה, סומך עליך כמו שיהודי סומך

על יהודי. "לא ניסיתי לשכנע אותו שאני לא יהודי. היה לי נעים שלפחות אדם אחד בעולם קיבל אותי כיהודי.
כעבור זמן מה הלכתי לבקר את איוואן פוטפוביץ' בוגרוב.
עלה צורך להיפגש ולדבר איתו. בסופו של דבר, בוגרוב הזה התהלך כמוני בעור של זאב והציג את עצמו כרוסי. הוא היה האדם השני שבפניו הצגתי את עצמי כיהודי. הראשון, כזכור, היה בראשאוסקס מווילנה. אם כן, איוואן בוגרוב הזה הוא הוא ה"כריש" מהמדור הכלכלי שבעזרתו העברתי שוחד להצלת הגנבים שלנו. מי חוץ ממנו יכול היה לדעת את זה?
לא התגאיתי בעיסוק הזה, אבל נעם לי שהאוטוריטה שלי גדלה. לא נעמו לי השבחים הרבים, הפרסים. אנשים התחילו להיות תלויים בי, חיפשו את חברתי ואת קרבותי וסמכו עליי.

אלוהים, מה לא שמעתי כשהסתובבתי בחוגים המקצועיים והמפלגתיים הגבוהים האלה! מה לא שמעתי מהם בעור הזאב שלי! איזה סודות הם גילו לי! הראו לי מסמכים סודיים ביותר, אפילו כאלה שהיה מודפס עליהם "לאחר הקריאה - לשרוף". לבוס שלי, שהיה גם החבר הטוב ביותר שלי, לא היו סודות ממני. הוא סיפר לי הכול ושיתף בכול. פעם התרחש משהו מעניין שאפיין מאוד את הבוס שלי.
"איזה בחור מדהים הגרינבלט הזה!" הוא אמר לי. "לא פגשתי כאלה בין היהודים שלנו. זה גבר! אתמול הוא ביקר אצלי בדאצ'ה¹⁰¹ עם אשתו ובתו. מה שהיה שם קשה לתאר. מאוד מעניין. כל הזמן התבדחנו, צחקנו, שרנו ורקדנו. האם עם האיוואנים שלנו אפשר לבלות ככה ערב? חס וחלילה. שעמום אחד גדול, רק וודקה ואז הקאות. ואיזו תרבות, איזה חינוך! והבת

¹⁰¹ Dacha - בית קיט מחוץ לעיר

שלו, ממש פלא. היא הרגה את כולם בנגינה בכינור. ואימא שלה ליוותה אותה בפסנתר. הייתי יכול להקשיב להן עד הבוקר. ילדה מוכשרת ביותר!"

ואז הוא סיפר שאחרי ששיחקו קלפים, הוא וגרינבלט טיילו על חוף הים, וגרינבלט שיתף אותו בדאגה מפני ההרעה הקיצונית במצב היהודים והתגברות האנטישמיות. הוא הביא עובדות מחיי היומיום שלנו.

"אני מקווה" כך אמר לו ואסיה שלי "שאתה לא משייך אותי לאנטישמיים?"

"כמובן לא." אמר לו גרינבלט בעצב. "אבל אתה, למרבה הצער, יוצא מן הכלל."

"מה פתאום יוצא מן הכלל?" התנגד ואסילי. "הסגן שלי,

מירסקוי דמיטרי ארקדייביץ', גם הוא אנטישמי לדעתך?"

"אני כמעט לא מכיר אותו, לא עובד איתו" אמר גרינבלט.

"אז אני אגיד לך על בסיס עובדות בדוקות, שמירסקוי לא

אנטישמי בכלל. גבר-גבר. הלוואי שכולם היו כאלה."

אני חייב לומר שהבוס שלי התייחס כל כך טוב לא רק

לגרינבלט אלא לכל היהודים. בגלל זה היה לי קל לעבוד איתו,

למרות שהתהלכתי בעור של זאב. בניגוד לרוב חברי ההנהלה

הוא לא היה אנטישמי והמחלקה שהוא ניהל זכתה לכינוי "הקן

היהודי".

יום אחד לפני חופשה, ואסיה שלי התפרץ כרגיל למשרד

שלי, נפל לתוך הכורסא, נאנח ואמר בעייפות רבה: "דימה.

תקשיב לי טוב. היום בסוף יום העבודה, אני מבקש ממך", והוא

שפשף את כפות ידיו זו בזו, סימן לכך שהוא מתכוון להתחלק

איתי בקבוק קוניאק." הישאר אחרי שכולם ילכו. יש לנו על מה

לדבר. הבנת?"

"מה קרה? למה צריך לחכות שכולם ילכו?" שאלתי.

"לא, שום דבר מיוחד. שלא יפריעו לנו. וזאת לא שיחה
לטלפון. תקפוץ אליי." הוא אמר ויצא מהמשרד שלי.
לא ייחסתי לכך חשיבות מיוחדת, כי תמיד בימים שלפני
חופשה הוא המציא משהו שהיה קשור לשתייה.
הייתי מופתע כאשר באתי למשרד שלו ומצאתי אותו ישן
על הספה. לא רציתי להעיר אותו אבל הוא התעורר והזמין אותי
לשבת לידו. הוא שתק הרבה זמן, פיהק, התמתח וכל הזמן
שפשף את כפות ידיו זו בזו. הייתי בטוח שתבוא שיחה על הצלה
של מישהו מהגנבים ואולי אפילו שלו עצמו.
"שוב צריך ללכת ל'כרישים'?" שאלתי ישירות.
"לא, דימה, חברי היקר. העניין לא בזה. יותר גרוע."
"משהו קרה? מה? אני יכול לעזור לך במשהו?"
"זה בדיוק העניין, שאתה תקווה היחידה שלי." הוא קם
מהספה והתחיל לצעוד בעצבנות במשרד המרווח שלו.
"אל תמשוך אותי. דבר. תפסת כינים?"
"אוי, דימה, דימה. אתה אוהב להתבדח. היום אין לי כוח
לבדיחות. העיקר אסור לי לדבר על זה עם אף אחד. אפילו
החתימו אותי על סודיות. ואתה מדבר על כינים!"
"נו, דבר כבר!"
הוא סיפר לי שערב קודם הוא ישב עד מאוחר בישיבה
סודית במועצת המפלגה של לנינגרד שהשתתפו בה דרגים
בכירים ביותר.
"ממוסקבה הגיעה הוראה חד-משמעית לפטר את כל
היהודים שמחזיקים במשרות אחראיות. כל המשתתפים
התרשמו שזאת הוראה ישירה של סטאלין והיא קשורה למשפט
הרופאים. אמרו שם דברים כאלה, שהשערות שלי סמרו. ולא רק
שלי. איזה שמות תואר הצמידו ליהודים! יוצא שכל הצרות שלנו
הן בגללם והם הסיבה היחידה לכל הבעיות שיש לנו!"

הוא דיבר בכאב רב ובכעס. אף פעם לא ראיתי אותו כל כך מתוסכל, כדי כך מבולבל. הוא סיפר לי שבין משתתפי הישיבה היו שסיפרו בגאווה שהם ביוזמתם כבר התפטרו מכל היהודים, סיימו איתם. שיבחו אותם על כך.

"כשאתה ואני נגענו בעבר בשאלה הזאת, הנחנו שבמדינה שלנו אין אנטישמיות, אלא יש גילויים בודדים שלה בין אנשים חשוכים וחסרי תרבות. אחרי הישיבה הזאת, אני מבין לגמרי שאצלנו פורחת אנטישמיות מפלגתית וממלכתית. הכי גלויה שאפשר. והיא נכפית מלמעלה, ואני לא מצליח להבין בשום אופן בשביל מה עושים את זה."

"ובישיבה לא דיברו על זה?" שאלתי.

"דיברו, אבל באופן כללי, לא קונקרטי. מבולבל לגמרי." הוא חייך חיוך מתוסכל וחמוץ. לא קשה לנחש מה התרחש בתוכי, בנפשי הדואבת. הכול בפנים רתח אצלי.

"בגלל זה ביקשתי שתתעכב, דימה. צריך לחשוב ביחד. אתה מבין, כמובן, שאם אצלנו נסלק את כל היהודים, אז תוכנית העבודה שלנו תלך לעזאזל. אני במלכוד. לא יודע מה לעשות! וגם שלא לפטר את היהודים המסכנים האלה, אני לא יכול. אתה מבין? אני לא יכול!" הוא צעק.

"תתחיל ממני." אמרתי לו בכל הרצינות.

"זה לא הזמן לבדיחות המטופשות שלך!" הוא כעס עליי

"מה זאת אומרת, ממך?"

"אני לא מתבדח, ואסיה. אני יהודי. אומנם חצי... " משום מה שיקרתי. "אימא שלי יהודייה ואבא רוסי. ברצינות. הסתרת את זה."

"אל תדבר שטויות, אידיוט!" הוא צעק עליי.

"אני נשבע לך, ואסיה. אני לא משקר."

הוא נפל על הספה, אחז בראשו בשתי ידיים והתחיל להתנדנד מצד לצד כשהוא נושם בכבדות. ואז הוא קפץ מהספה, התקרב וכמעט נצמד אליי.

"שלא תחשוב אפילו, דימה, לספר את זה למישהו. אתה יודע מה יקרה פה? ישמידו אותך, יקרעו אותך לחתיכות. אויבים יש לך מספיק. והראשון שירים את הראש וישאג בכל לניגרד זה החבר הטוב שלך סבטייב¹⁰² בסניף המפלגה המחוזי! אני דורש שתישבע לי בהן צדקך שלא תספר לאף אחד, לאף בן אדם, אפילו לא הקרוב ביותר. הישבע לי."

"בסדר. הירגע. מה הקשר להישבע. למי אני אספר? תוציא את הרשימות של היהודים שלנו..."

ישבנו כל הערב, כל הלילה וגם למחרת ביום החופשי, וחייפשו מוצא מהמצב שנוצר. ומצאנו!

למשרות האחראיות שבהן החזיקו יהודים, מינינו רוסים, כ"קידום". ואת היהודים הפנינו למשרות פחות בכירות ששחררו הרוסים.

"אתה גאון, דימה!" קרא הבוס שלי בהקלה. "השכר שלהם לא ייפגע בכלל. כל הכבוד לך!"

"חלק מהם יצטרכו להחליף את מקום המגורים", אמרתי. "אל תגזים, לא צריך!" צרח ואסיה בהתרגשות. "ננייד אותם למקום העבודה באוטובוסים שלנו. להחליף מקום מגורים מאוד קשה..."

הוא ניגש אליי, חיבק אותי וחזר על הבקשה לא לספר לאף אחד את הסוד שלי. "לאף אחד!"

מצב הרוח שלו השתפר עד כדי כך, שהוא הוציא מהכספת בקבוק קוניאק וגמרנו אותו בלגימה אחת.

Savatayev¹⁰²

"זה בגלל העצבים, דימה. ועכשיו אני מבקש שתעזור לי
לנסח את ההוראה על חילופי התפקידים."
כשסיימנו, ואסיה שלי היה כבר הרבה יותר שמח, והוא
סיפר לי בדיחה ששמע בישיבה ההיסטורית היא. וזאת
הבדיחה:

- לביתו של רבינוביץ' נכנס בריצה שכן נרגש, גם הוא יהודי.
- שמעת, רבינוביץ' יש הוראה מלמעלה שכל היהודים
צריכים לעזוב את מוסקבה תוך 24 שעות.
 - לי זה לא נוגע – אמר רבינוביץ'.
 - איך "לא נוגע"? מדוע?
 - אתמול הזמינו אותי למשטרה והחתימו אותי שלא אעזוב
את העיר.

ואסיה שלי פרץ בצחוק גדול כשסיפר את הבדיחה הזאת.
אבל כשראה את הפרצוף החמור שלי, הוא השתתק.
"ממש לא מצחיק, ידידי." אמרתי לו.
בדרך הביתה לא יכולתי להפסיק לחשוב על סבטייב
בסניף המפלגה, האנטישמי המרושע.

סבטייב הופקד מטעם המפלגה המחוזית לפקח עלינו
בנוגע לביצוע ההוראה לפטר את כל היהודים. הוא עמד על כך
שירשמו הערה חמורה בתיק האישי של ואסיה ושלי ויודיעו על
כך בוועדת המפלגה המקומית. למרות שמתוך 19 חברי הוועדה
אף אחד לא ידע בעצם במה המדובר, ההערה הזאת פורסמה
והסיבה שניתנה הייתה "הפרה גסה של משמעת מפלגתית".
התברר שוואסיה שלי סיפר למזכיר הוועדה שהוא ואני
עבדנו יומיים על נוסח ההוראה על פיטורי היהודים ושהוא סיפר
לי מה התרחש בישיבה הסודית. זה דבר ראשון. שנית, ההנחיות

שהוא נתן סתרו את ההוראה של הוועדה העירונית לבצע את הפיטורין תחת מסווה של רה-ארגון וצמצום כוח אדם. זה היה הצעד הראשון של סבטייב. אבל, לא האחרון...

היחסים שלי עם סבטייב היו מתוחים מאוד עוד לפני הישיבה הסודית המפורסמת. כמה חודשים קודם לכן הוא קרא לי למשרדו ודרש שאפטר מייד את אחד המומחים הטובים ביותר שלנו, היהודי פוקס.

"אהיה כן איתך. אני רוצה להפנות למקום שלו אצלכם את אחי. הוא קומוניסט, השנה סיים את הלימודים באוניברסיטה בהצטיינות."

"איזו זכות יש לי לפטר את פוקס? מאיזה סיבה?" שאלתי בתמיהה ובפנים רתחתי.

סבטייב אמר לי שכבר מזמן הוא שם לב שבכל המקרים הקשורים ליהודים, יש לי תפקיד של פרקליט של ז'ידים. ועל השאלה שלי ענה כך:

"קודם כול, פוקס הוא יהודי. שנית, הוא לא חבר מפלגה. ושלישית, אני מבקש ממך אישית."

עביתי לו שאף אחד מן הנימוקים שלו לא תקף בעיניי, ושבשום אופן לא אפטר את פוקס, את המומחה הכי מבריק שלנו, שגם הוא סיים את אותה האוניברסיטה בהצטיינות. אין לי כל זכות.

"לא אתה תפטר, החבר מירסקוי" אמר סבטייב בעצבים. "ההוראה על הפיטורים שלו תהיה חתומה לא על ידך אלא על ידי הממונה הישיר שלו. אתה צריך רק להכין את המסמכים הנחוצים."

"איך אני יכול לעשות צעד כזה?" שאלתי בכעס.

"פשוט מאוד. לא אני צריך ללמד אותך. אני יכול להקל עליך. העניין מאוד פשוט. נניח, שלוועדה העירונית הגיע מכתב אנונימי על כך שפוקס לקח טובות הנאה, או על האופי הבלתי אפשרי שלו. היום זאת סיבה מאוד אופנתית. על בסיס זה תקים ועדה וההחלטה תתקבל. ואתה תהיה לגמרי בצד, אם אתה כל כך דואג. אישית אני מבקש ממך רק דבר אחד: אל תתנגד." הודעתי לו שאתנגד נחרצות לשיטות מלוכלכות מסוג זה, שגם המפלגה מגנה אותן. כשחזרתי לעבודה שכנעתי בלי קושי את הבוס שלי והוא שכנע את כל הסגנים שלו, ולשמחתי את פוקס לא פוטר.

עבשיו, כיוון שסבטייב היה באופן רשמי אחראי עלינו בנוגע לפיטורי יהודים, נעשינו מאוד לא שקטים. התקרבה סערה. באוויר היה ריח של אבק שריפה. אבל ואסיה שלי, בטיפשותו ובקלות הדעת האופיינית לו, התרברב בפני מישהו שהענקנו לפעולה זאת של פיטורי כל היהודים את שם הקוד "סכום החלקים לא משתנה אם משנים את המקום שלהם".

כשהדבר נודע לסבטייב, הוא חשף את היוזמה שלנו והתחיל להתנגד נחרצות למימושה. "אף אחד לא נתן לכם זכות" הוא צרח "להעביר את היהודים למקומות עבודה של רוסים! זאת הונאה במלוא מובן המילה! ועוד נברר מי המציא את הרעיון הזה. לפי ההוראות יש לפטר לא רק את היהודים הבכירים, אלא כולם, בכל מקומות העבודה."

הוא צרח עוד הרבה זמן ולבסוף אמר: "התעלול הערמומי הזה שלכם לא יעבור. ואני רוצה להודיע לכם שלסניף העירוני של המפלגה הגיעו שמועות על כך שעושים אצלכם עבירות פליליות רציניות, שבהם מעורבים יהודים ועוד אחרים. ידוע לנו

שהמנהל ומירסקוי ניסו להגן על העבריינים האלה. את זה נברר. ביקשנו ממנהל המדור הכלכלי במשטרה לעשות בדיקה מעמיקה אצלכם, של חמש השנים האחרונות. וכבר היום הודיעו לנו שבמקרים רבים תיקים פליליים נסגרו בלי סיבה. גם את זה נבדוק."

המילים האלה היו בבחינת פצצה. התחלתי לשים לב שעמיתים לעבודה תוקעים בי מבטים. ובערב כולם טלפנו אליי הביתה וביקשו פגישה דחופה. לא קשה לנחש שנפגשתי עם "הכריש" והושטתי לו מעטפה עם סכום מאוד גבוה. אך למרות שהעניינים שלו נדלקו מרוב חמדנות, הוא לא לקח את הכסף ואמר: "הנבלה הזה סבטייב מסר את כל החומרים לא לי אלא למנהל החדש של המדור, שאין לי כל קשר איתו. העבירו אותו לכאן ממוסקבה. חוץ מזה, בשביל הבדיקה הם לקחו מומחי כלכלה גדולים, גם ממוסקבה. עם אחד מהם דיברתי במקרה, והוא..."

"מה הוא?" שאלתי.

"הוא אמר שהעסק מריח מאוד לא טוב. הוא סיפר לי בסוד שסבטייב חושב שגם לך יש חלק בכל העניינים המלוכלכים."

"אבל אני לא אשם בשום דבר. אוכל להוכיח את זאת בקלות."

הוא פרץ בצחוק: "אל תהיה תמים, דויד. מספיק שיש בן אדם, את הסעיף הפלילי כבר ימצאו לו. ואם סבטייב, שהיה בקג"ב בעבר, יחליט לנקנק אותך, הוא ימצא איך לעשות את זה. כך או אחרת. יש לו ניסיון גדול

19. המאסר

בתחילת פברואר 1955 התחלתי להיות חרד לשלומי, כיוון שהרשויות התחילו לחקור את העמיתים שלי. במיוחד השתנה היחס של כמה מהעמיתים הוותיקים, שידעתי מזמן שהם מקנאים בי. הגיעה אליי שמועה שחקרו אותם, אבל לי הם לא אמרו מילה, וכאשר נפגשנו אמרו בקושי שלום בעיניים מושפלות. התחלתי להרגיש ריח של סערה באוויר. בלילה שבין 12 ל-13 בפברואר דפקו בדלת ביתנו שוטרים, בלי צו חיפוש או צו מאסר, והציעו לי למהר להתלבש ולהתלוות אליהם לפרקליטות לחקירה. אחד מהם פנה בנימוס לסימוצ'קה והרגיע אותה: "אין לך מה לדאוג, בעוד כמה שעות הוא יחזור הביתה". "כמה שעות" אלה התגלגלו לכדי שנה ושלושה חודשים. הביאו אותי לבניין דו-קומתי בכיכר ליד ארמון החורף, ובלי לחקור הכניסו לתא מעצר של במרתף. הייתי מאוד מבוהל כי הם לא עשו חיפוש, לא הציגו צו מעצר ומייד עצרו אותי, לקחו את תעודת חבר המפלגה ואת כל התעודות האחרות, וציוו עליי להתפשט בשביל חיפוש אישי. תחילה התנגדתי כי לא הכרתי את הנוהל הזה וביקשתי שיגידו לי במה אני חשוד. השוטר התחיל לצעוק עליי:

"מהר, מהר, תעשה מה שאני דורש, אחרת אכריח אותך בכוח אותך לצינוק!"

נאלצתי לציית. הוא חיפש בגוף ובכל הבגדים שלי, לקח את החגורה, השעון, העט, הנעליים. החתים אותי על רשימת הדברים שהחרים לי. ב-7.30 ממש דחף אותי לתוך תא שהיו בו

דרגשים מעץ ועל אחד מהם ישב אסיר, לובה בלוי,¹⁰³ שגם הוא נאסר באותו היום.

הסתכלתי סביב ולקח זמן עד שהתרגלתי לאור העמום.

דלקה רק נורה אחת של 40 וואט. התא היה די גדול, הקירות מלוכלכים, הרצפה חלקה כי אסירים שחקו אותה בצעידה בלתי פוסקת הלוך ושוב. על הקירות היו כתובות די מעניינות, למשל: "נכנסת - אל תתייאש, יצאת - אל תשמח"; או "התא הקטן הזה הוא סף של הכלא הגדול - ברית המועצות", או "נכנסתי כנערה בת 18 ורק אלוהים יודע מתי אצא כסבתא". הקירות היו בצבע בורדו מלוכלך וכך גם התקרה. חלון אחד עם סורגים ותריס שלא נתן לאף קרן שמש להיכנס לתא. בדלת התא, שהייתה כבדה כמו טנק, בגובה מטר, היה חלון להעברת אוכל, ומעליו עינית זכוכית שדרכה אפשר היה לראות מבחוץ מה קורה בתא. בקיצור, הכול מתוכנן להשפלת העציר עד אובדן צלם אנוש. הכול כדי להמחיש לאדם את חוסר המוצא, וליצור רצון לצאת מהתנאים הרעים האלה כמה שיותר מהר, להודות באשמה כמה שיותר מהר.

אחרי ההודעה האסיר היה מועבר לתא אחר שבו כבר היו

מזרונים מקש, 15 דקות טיול ביום, מקלחת פעם בשבוע, החלפת לבנים, חבילות מזון. ממש בית הבראה לעומת התא הראשון. בפועל 85%-90% מהעצורים היו מודים באשמה, ולעיתים קרובות בכל מה שהחוקר דורש. את האחרים היו משאירים במעצר עד להגשת כתב האישום והחלטת בית המשפט, עד 3 חודשים, מהם שבועיים בתא הראשון.

כאמור, במאסר הכרתי את לובקה בלוי שהיה גם הוא יהודי. זה היה המאסר השלישי שלו. הפעם הוא נאסר על עניין מעניין מאוד. התברר שהיו לנו לא מעט מכרים משותפים ושמענו זה על זה, אבל לא הכרנו אישית לפני כן. בכלא הכרתי אותו היטב והוא הכיר אותי, ונוצר בינינו אמון. אני יכול לומר שהחוקרים חסרי השכל עשו לי טובה גדולה בכך שהחזיקו אותי בתא אחד איתו. מתוך הניסיון שלו למדתי איך להתמודד עם החקירות ואיך להגיב על הלחץ של החוקרים להוציא ממני הודעה, אם בטוב ואם באיומים, החרמת חבילות ולא פעם אפילו עיניים. הוא נאסר על עבירות מסחריות. יחד איתו נאסרו הרבה מאוד תכשיטנים ורופאי שיניים, שהיו מעורבים בקנייה ומסחר בזהב בכמות של כמה מיליוני רובלים. את הזהב גנב ליושקה, נער שזה עתה סיים תיכון. מתוך השיחות איתו למדתי את כל פרטי המעשה:

נתחיל בליושקה. ביום השנה החדשה, 31 בדצמבר 1955, ליושקה הצליח להתחבא במשך לילה שלם בחנות הכולבו הענקית "פאסאז", שבה תכנן לגנוב נגן תקליטים קטן שראה כמה פעמים בסיוורים מקדימים. הוא מצא מחבוא בתוך עץ אשוח מקושט גדול. החנות הייתה פתוחה ביום זה עד חצות, היו המוני לקוחות, אבל הוא הצליח להתחבא מתחת לעץ. אחרי שסגרו את החנות הוא הלך למחלקת מכשירי החשמל, אבל נגן התקליטים לא היה שם, כנראה אזל. אז הוא התחיל להתבונן בתצוגות אחרות, ונתקל בחנות תכשיטים. בקלות פירק את המנעול שהיה על הדלת וראה הרבה תכשיטים אבל לא בצבע צהוב, אלא לבן – כלומר כסף. ליושקה חשב: "ואיפה דברי הזהב?" ועיניו מצאו את דלת משרדו של מנהל החנות, שלא הייתה נעולה. אבל הוא הבין שאת הכספת שהייתה במשרד הוא

לא יצליח לפתוח, וחזר לתוך החנות. הוא פתח את הוויטרינות ולקח כל מה שנראה לו יפה ויקר, אבל כיסיו לא הספיקו לכל השלל, וליושקה הלך למחלקת המזוודות ומשם הביא את המזוודה הקלה והנוחה ביותר, והכניס את כל התכשיטים שלקח למזוודה. נשאר הרבה מקום במזוודה, והוא חשש שבנסיעה ברכבת הקלה יישמעו צלילים מהמזוודה, ולכן החליט למלא אותה עד הסוף.

היה לו חבל מאוד לא שלא הצליח לפתוח את הכספת. שוב נכנס למשרד ובלי לחשוב ניסה לפתוח את המגירות בשולחן הכתיבה. שם מצא צרור מפתחות ובהם המפתח של הכספת. לקח לו עוד זמן לפענח את הקוד הסודי של הכספת, ובסופו של דבר היא נפתחה והוא מצא בה כמות גדולה של גושי זהב בשביל שיניים, טבעות ושעונים. הוא הוציא מהמזוודה את דברי הכסף שאסף קודם לכן, וארז את דברי הזהב עם נייר בשביל שלא ישמעו צליל מתכתי. את המזוודה, שהייתה יפה מדי, ארז בנייר אריזה. השעה הייתה כבר שש בבוקר. הוא התחיל לחפש דרך יציאה, אבל חשש לצאת מהחלון פן ייתקל באב הבית או בעובד ניקיון. במקום זה הוא עלה לקומה האחרונה, קומה שש, פרץ את דלת היציאה לגג, ירד במדרגות החירום אל הרחוב ועלה על הרכבת הקלה. כיוון שהיה זה יום חג, כל הנוסעים היו שתויים אחרי המסיבות של אתמול ולא שמו אליו לב.

בבית שבו גר עם אימו הוא החביא את האוצר במקום שבו בעבר החזיקו תרנגולות. אימו שאלה אותו איפה היה, כי מכנסיו היו קרועים מאחור. הוא ענה שגלש בשלג ונתקל בעצים. ואז הלך לישון עד הערב. בערב החליט להחביא את האוצר ביער הקרוב, לשם לא הולכים הרבה אנשים. הוא החליט גם לשכוח

מהאוצר עד שיגייסו אותו לצבא. הוא רק חשש שכלבי המשטרה יעלו על עקבותיו.

והינה קרה שמנהל העבודה שלו הזמין אותו לחתונתו, וליושקה החליט שזאת הזדמנות טובה לתת לכלה שעון זהב במתנה. וכך הוא עשה. אחרי החתונה הזוג הצעיר הזמין אותו לחגיגה. הוא שתה שם הרבה מאוד, ופתאום, כאשר שאל אותו מנהל העבודה מאיפה הוא לקח את השעון, ליושקה הודה בכול. ביחד החליטו שהכי טוב לעזור לו למכור את הזהב. הוא הסכים, ותוך כמה ימים מכרו חלק ניכר מהאוצר. פעם, כשהיו בבילוי, ניגש שוטר באזרחי לאישה שענדה את השעון ודרש לבדוק אותו. היא הודתה בכול וכך התגלה הפשע. את ליושקה עצרו ראשון. שפטו אותו רק ל-10 שנות מאסר, בהתחשב בגילו (היה בן 17) ובכך שעזר למצוא את כל מה שנגנב, חוץ ממה שמכר ללובקה בלוי.

על בלוי צריך לספר יותר. היה לו מזל שהוא קנה את הזהב לא מידי אשתו של מנהל העבודה אלא מידיו של טכנאי שיניים, טוליק שפרן¹⁰⁴, שחזר לא מכבר משירות בחיל הים. לובקה הזמין אותו אליו לדירה בזמן שאשתו והילדים לא היו בבית. אשתו של מנהל העבודה מסרה את השם של שפרן, כמי שמכרה לו 2.6 קילו זהב בשביל שיניים. לשפרן לא היה כסף משלו והוא הציע ללובקה בלוי להשתתף איתו. כאשר אסרו את שפרן הוא הודה בכול כיוון שהבטיחו לו להמתיק את עונשו. לובקה לא הודה בחקירה בשום דבר ואמר שמעולם לא פגש ולא הכיר את שפרן. אימתו אותו עם שפרן אבל לובקה בשלו:

Tolik Shafran¹⁰⁴

"מה אתם רוצים ממני? האם מריח ממני זהב? יוצא שאם בעיר משהו קורה עם זהב, אז דבר ראשון אתם אוסרים אותי!" החוקר אמר לו: "אדון בלוי, תפסיק לשחק את הטיפש. אתה יודע היטב שמצאנו את כל הזהב מלבד ה-2.6 קילו שאתה קנית. אנחנו מאמינים לשפרן. הוא תיאר בפרוטרוט את הדירה שלך, איזה רהיטים ואיך הם עומדים, אפילו את הכד עם הפרחים. מאיפה הוא יכול לדעת פרטים כאלה אם הוא לא היה אצלך אף פעם בבית?" ולובקה ענה בלי להתבלבל: "אני מכיר את התרגילים שלכם. החוקרים כנראה לקחו אותו איתם בזמן שעשו חיפוש אצלי בבית. זאת פרובוקציה טהורה." ברגע זה שפרן הסתובב אל לובקה ואמר לו: "תפסיק, לובקה, להמציא שטויות. כל הסיפור גלוי ואתה רק מעבב את השלמת החקירה. אתה יודע היטב מה באמת היה. הייתי אפילו מזהה את המאזניים שלך שעליהם שקלת את הזהב." לובקה ענה לו: "מתי הספקת כל כך מהר ללמוד בעל פה את הפרובוקציה הזאת? כל כך חזק וטוב אתה זוכר את מה שזרק לך החוקר. לא הכרתי אותך ומעולם לא שקלתי זהב. אדוני החוקר, אני מבקש להפסיק את הפרובוקציה הזאת כי אני אתלונן ואגיע לאמת."

בהמשך דיברתי עם משתתפים אחרים בתיק הזה וכולם שיבחו את לובקה. שחררו אותו בהעדר ראיות, דבר שהיה נדיר ביותר במערכת המשפט הסובייטית. כעבור כמה חודשים הביאו לתא שלי בחור צעיר, נאה ובנוי היטב, בחולצת טריקו מפוספסת של מלחים. זה היה טוליק שפרן, והיה לנו הרבה על מה לדבר. הוא כעס שקיבל מאסר רגיל ולא כפי שהבטיחו. אני הבעתי את

הערצתי להתנהגות של לובקה ושאלתי אותו: "אילו לובקה בלוי היה יושב בכלא, האם היה לך יותר קל או יותר מעניין להיות בכלא?"

על זה הוא ענה לי: "תחשוב, דימה, הרי הוא הרוויח כסף גדול מאוד ואני רק גרושים. איפה הכבוד והמצפון שלו לא להודות? בחיל הים היו שוחטים אחד כזה."
"ואתה לא חושב שהוא, בהיותו חופשי, ימצא דרך לשלוח לך למחנה חבילות מזון או כסף?"
"את זה אתה לא יודע. הוא כל כך זהיר וקמצן שאני אפילו לא חושב על זה."

"ומה טוב עשית בשבילו? הרי משכת אותו לתהום שבה שקעת עצמך."
שפטו אותו ל-15 שנים, ומהמאסר הוא כתב לעתים קרובות ללובקה וביקש חבילות מזון וכסף. לובקה אמר לי כבר אחרי שהשתחררתי שהוא החזיר את המכתבים: "דימקה, מה היית עושה אילו היית במקומי?"
"בדיוק אותו הדבר," אמרתי לו. "אולי הייתי מנסה לשלוח בעילום שם, עם כתובת חוזרת לתא דואר."
"אתה לא מכיר אותו, דימקה, הוא יבין שזה אני ומייד ידווח לחוקרים."

הסיפור הזה מיוחד כיוון שהמשפט היה משפט היסטורי: זאת הייתה הפעם הראשונה שבלנינגרד בוצעה גניבה גדולה, ולא על ידי פושעים מקצועיים אלא על ידי נער שאפילו עוד לא היה בוגר. הוא הפך לגיבור. את המשפט צילמו וגם הסריטו את סגירת החנות, את המקום מתחת לעץ ששם ליושקה הסתתר,

ואת כל צעדיו הבאים. המשטרה ביקשה ממנו לשחזר שוב את הכול מול המצלמות, אבל הוא התנגד ומחה:
"אני לא שחקן קולנוע. רק לפני רגע נעשיתי גנב קטן. לא נשאר לי מהמאמצים שלי אפילו שעון. ועבשיו אתם מכריחים אותי לגלוש מהגג. הפעם אני עלול ליפול ולא יישארו לכם אפילו עצמות למסור לאימא שלי המסכנה." הסבירו לו שיקשרו אותו בחבל דק וחזק ולמען הביטחון יפרשו למטה רשתות ומזרונים, ואז ליושקה הסכים.

אבל האירוע המרכזי שמאוד ציער את החוקרים הראשיים ואת כל האנטישמים היה זה: בזמן המשפט התברר שבתיק הזה היו 24 עבריינים, ומהם טוליק שפרן היה היהודי היחיד. במשפטים דומים על זהב בכמויות קטנות יותר היו מעורבים בדרך כלל רופאי שיניים יהודים. הפעם זה לא קרה. המשטרה הזמינה אליה את כל רופאי השיניים והתכשיטנים בעיר לחתום על התחייבות שאם ינסו למכור להם זהב גנוב, הם ידווחו על כך מייד. בין החותמים היה לובקה בלוי – הוא לא הודה מעולם במעורבותו בפרשה.

טוליק שפרן ישב 10 שנים במחנות והשתחרר שבר כלי: בלי משפחה, בלי מקצוע ובלי זכות להתגורר בלנינגרד. לובקה היגר ב-1976 עם משפחתו לארצות הברית. בעת כתיבת שורות אלה הוא בן 65, עובד במקצועו, תכשיטן, מעסיק כמה עובדים, מרוצה מהחיים ומזמין אותי לבקר אצלו. אני מזמין אותו לבקר אצלנו.

בזמן שלובקה ואני ישבנו במעצר, הכניסו לתא שלנו מהנדס שגם הוא היה מעורב בפרשה מעניינת. התיידדנו והוא סיפר: הוא עבד שנים רבות כמורה בכיר בבית ספר טכני

לטופוגרפיה. הייתה לו מכונית מוסקביץ¹⁰⁵ פרטית, בית קיץ ליד
לנינגרד, אישה שהייתה מורה לאנטומיה וכן ובת. ב-1950 הוא
ואשתו נסעו במכוניתם למדינות הבלטיות לחופשה בת חודש.
בדרך חזרה הם עצרו בתחנת מטיילים באסטוניה ליד נהר מאוד
יפה. כמה ימים הם ניזונו ממוצרים מאוד טובים וטריים שקנו
בכפר הקרוב, שעוד לא הפך לקולחוז, ולכל האיכרים היו משקים
גדולים ועשירים. בכפר היו 110 משפחות. המוצרים שלהם היו
ידועים בברית המועצות, למשל החמאה האסטונית. המחירים
היו הרבה יותר נמוכים מאשר בטאלין הבירה, המרוחקת משם
185 ק"מ.

בעודם שם, הם קראו בעיתון שבמסגרת תוכנית החומש

ייבנו על נהרות באסטוניה תחנות כוח שייצרו חשמל בעזרת
סכרים. בין הנהרות צוין גם הנהר שליידו חנו הוא ואשתו. בהיותו
בנון ובעל תעוזה הבין המהנדס שיש כאן הזדמנות, כיוון שהיו
בידיו המפות הטופוגרפיות של האזור. הוא חזר ללנינגרד והציע
לתלמידיו לנסוע על חשבוננו לחופשה לנהר המדובר.

הסטודנטים, כולם בני 16, הסכימו, והם נסעו. הם הקימו שני
אוהלים, פרשו את הציוד והמפות והתחילו לצלם את האזור.

הסטודנטים לא קראו לו בשמו אלא "המהנדס הראשי", במיוחד

כאשר היו בקשר עם הכפריים, שנעשו מאוד סקרנים מה

הקבוצה עושה שם. ראש ועד הכפר בא למהנדס למחרת עם

שני בקבוקי יי"ש¹⁰⁶ והציע לו לשתות ביחד. אחרי ששתו הוא

שמע מהמהנדס ששלחו אותם לעשות מיפוי טופוגרפי של

האזור כיוון שלפי תוכנית החומש עומדים להקים בו תחנת כוח.

ראש הוועד נבהל ושאל אם כבר התקבלה ההחלטה או שזה

עדיין בתכנון. המהנדס אמר לו שלפי דעתו המקצועית זהו

¹⁰⁵ Moskitch - מכונית מתוצרת רוסית

¹⁰⁶ יין שרף בתוצרת עצמית

המקום המתאים ביותר על הנהר המדובר וכי הוא בדק עוד מקומות רבים. ראש הוועד שמח שעדיין אין החלטה סופית ואמר לו: "אדוני המהנדס, האם אתה בעמדה שאתה יכול לעשות משהו כדי שלא יבנו פה את התחנה? זה עלול להרוס את כל החקלאות בכפר שלנו, כי הרי צריך יהיה להעביר משקים ושדות ממקום למקום."

"אני לא בטוח שאני יכול לעשות משהו, אבל בשבילך אעשה את המאמצים הגדולים ביותר שאוכל", ענה לו המהנדס.

מייד הוציא מהתיק את מכתב ההפניה לאתר הזה ממשרד האנרגיה של אסטוניה, שבו כתוב כל מה שאמר לראש הוועד. ראש הוועד חיבק ונישק אותו והזמין אותו לבוא אליו בערב. אחרי ששתו הציע לו ראש הוועד לאסוף 1000 רובל מכל משפחה (כלומר 110,000 רובל) ולתת לו, אם בסיכום הדוח שלו יכתוב שהמקום אינו מתאים בשום אופן להקמת תחנת כוח, כפי שמראות גם המפות. מכונת כתיבה הייתה בידי המהנדס וגם נייר מכתבים רשמי, ולקראת הבוקר הוא הגיש לראש הוועד את ה"סיכום" הרצוי. הוא אמר לראש הוועד שייאלץ לתת חלק גדול מהכסף כשוחד לפקידיים הגבוהים במשרד וביקש יותר כסף. ראש הוועד הסכים מייד ל-150,000 רובל. בשנות ה-80 זה היה סכום עצום. המהנדס ארז את האוהלים, את הציוד ואת הסטודנטים והם חזרו בשלום ללנינגרד.

שום דבר לא היה מתגלה לעולם, אילולא המהנדס, בטוב ליבו, כלומר נאיביות, עשה טעות טיפשית. לאחר שחזרו ללנינגרד הוא החליט לוודא שהסטודנטים לא ידברו, ונתן לכל אחד מהם 10,000 רובל כדי שלא יגלו את דבר הנסיעה לאסטוניה. זה היה סכום מאוד נכבד, שווה ערך לשכר חודשי טוב. הסטודנטים סיימו את הלימודים וקנו לעצמם אופנועים, ובכך עוררו את החשד של חבריהם ללימודים. אחד הסטודנטים,

אחרי ששתה, סיפר על הנסיעה לאסטוניה בקיץ הקודם. אחרים הזמינו את הנערות שלהם לנסוע לאותו המקום שבו היו באותו הקיץ. הם נסעו אבל לא עצרו בדיוק באותה הנקודה, ונהנו משחיה ודייג, ובישלו מרק דגים. פתאום המשטרה התחילה להתעניין מאיפה יש להם כסף לאופנועים. התחילו להתיר את החוט עד שהגיעו למהנדס, שבינתיים עבר להתגורר בקרים. אחרי 4.5 שנים איתרו אותו ושפטו ל-10 שנים בכלא.

המשפט שלי לא היה ארוך. כל המעורבים קיבלו עונשי מאסר כבדים. אותי דן בית המשפט על רשלנות במקום העבודה. כך מצאתי את עצמי באחד ממחנות הגולאג¹⁰⁷ בסיביר. השופטת במשפט הייתה איוואנובה, והעו"ד שלי, מאזל, הזהיר אותי שהשופטת תוציא פסק דין "אשם" בגלל לחץ של התביעה ושל גורמים מפלגתיים, למרות שלפי החוקים הסובייטיים שופטים הם עצמאיים. ב-8 בדצמבר 1955 המציא בית המשפט האזורי של לנינגרד, במיוחד בשבילי, פסק דין מסוג חדש, וגזר עליו מאסר של 15 שנים בלי קשר לראיות שהובאו בפניו. גזר הדין היה: "בית המשפט משוכנע עמוקות שדויד מירסקי אשם בגניבת רכוש של קואופרטיב ודן אותו ל-15 שנות מאסר". הקהל היה בהלם מפסק הדין. החבר שלי שישב איתי זמן מה בתא צעק: "שקר, למי שלא אשם צריך לתבוע 18 שנות מאסר!" והשופטת קנסה מייד אותו ב-300 רובל. חברים שלי ובני משפחה ציפו לפסק דין "זכאי". לכן כשהוציאו אותי מהאולם, הם הסתדרו בשורה על המדרגות, וכשהתקרבותי כל אחד ניסה לומר כמה מילים של נחמה. אני ציפיתי לפסק הדין שהתקבל כי בבית הסוהר היתה מוכרת ה"עצמאות" לכאורה

¹⁰⁷ גולאג - Главное управление исправительно-трудовых лагерей (ГУЛАГ) ההנהלה הראשית של מחנות עבודה משקמים.

של השופטים. העו"ד מאזל אמר לי שהוא מופתע ושהשופטת איוואנובה הגזימה. הוא חשב שגזר הדין יהיה לא יותר מ-5 שנים, ושבערעור בבית המשפט המחוזי יומתק גזר הדין. הערעור שלי הובא לפני בית המשפט המחוזי בדצמבר 1955 והשופט היה לומקין, שבכלא הכירו כשופט ישר ועצמאי. הוא ביטל את פסק הדין בנימוק שאשמתי לא הוכחה, וקבע דיון מחודש בתיק בבית המשפט העירוני. מתוך ההחלטה הזאת אפשר היה להסיק שימצאו אותי זכאי. גורמים פוליטיים התערבו, העבירו את הדיון לוועדה העליונה של בתי המשפט העירוניים ובסופו של דבר נפסקו לי 3 שנות מאסר. החלטת בית המשפט הפתיעה ואכזבה אותי מאוד. אי-הוודאות של החיים במחנות הפחידה.

מייד העבירו אותי לכלא שתנאיו היו הרבה יותר גרועים: 8 אסירים בתא, סירחון... בתחילת ינואר עליתי על "משלוח" למחנות. בקרון מטען שהתאים ל-36 נוסעים הועמסו 72 אסירים, והרכבת הובילה אותנו צפונה. 90% מהאסירים בקרון שלנו היו גנבים וכייסים. מינו אותי לתורן הקרון, אבל העברתי את התפקיד לגנב שבלט מכולם. הוא התמקם במרכז הקרון, שם היה התנור והיו שם מקומות לארבעה אנשים. הוא העביר אותי אליו והודיע לכולם שלא יעזו לפגוע בי. כולנו ביחד אכלנו, עישנו. הגנב הזה היה אדם מאוד נבון ומוכשר וידע לעמוד על שלו. כולם, בלי יוצא מן הכלל, נשמעו לו.

נסענו ברכבת במשך שלושה שבועות עד שהורידו אותנו בתחנה אוכטה.¹⁰⁸ העבירו אותי למחנה מעבר, שם החזיקו באסירים עד ה"קנייה". לשם הגיעו מנהלי המחנות ובחרו לעצמם כוח אדם. אותי "קנה" תת-אלוף, סגן מנהל מינהל

המחנות (גולאג). הציבו אותי במרכז האספקה, לשם הגיעו כל מצרכי המזון עבור הצוות והאסירים. מינו אותי למפקח על קבלת הסחורה וחלוקתה בין המחנות. העבודה הייתה מעניינת. נתנו לי משרד וטלפון בתוך האזור החופשי. הרגשתי את עצמי חצי-חופשי. אחרי כמה ימים נתנו לי תעודת מעבר כדי שאוכל לצאת ולהיכנס בכל שעות היממה כמעט, כי שעות העבודה שלי לא היו סטנדרטיות. לעיתים קרובות מאוד נאלצתי לעבוד 14 שעות ביום.

ההנהלה התייחסה אליי מאוד יפה: הרשו לי לכתוב מכתבים ולקבל חבילות מהבית בלי הגבלות. אחרי 15 חודשים אישרו לי פגישה עם אשתי ל-10 ימים. בדרך כלל נתנו רק 3 ימים בשנה לאסירים שהצטיינו בעבודה. הודעתי בשמחה בבית. לקראת אמצע אפריל קיבלתי מברק שסימוצ'קה מגיעה יחד עם בתי בת השנתיים וחצי, יוליה. כשהגיעו ציפתה לי הפתעה, הגיעה גם אימא שלי. פגשתי אותן בלילה. הן התפלאו שבאתי לפגוש אותן בלי משמר מלווה. הכינו להן חדר קטן ונקי. הן הופתעו מעושר המצרכים והפירות שהכנתי בשבילן. לאימא מצאנו מקום אצל מכרים חופשיים שלי. הזמן חלף מהר מאוד, והסתיימו עשרת הימים של הפגישה. בזמן הביקור שלהן הודיעו לי המפקדים שהגיעה ועדה מיוחדת ממוסקבה שבודקת תיקים וערעורים של אסירים. סימה נסעה לחפש אותם כדי לבקש שידונו בתיק שלי ולהגיש ערעור. בסוף אפריל הזמינו אותי להופיע בפני הוועדה וביטלו את האישום שלי. המפקד הסכים להאריך את הביקור של סימה עד שיטופלו כל העניינים הביורוקרטיים, וב-8 במאי עלינו ארבעתנו לרכבת ללינינגרד. המקרה הזה של שחרור בזמן ביקור של המשפחה היה המקרה היחיד ב-26 שנות קיומו של הגולאג. ב-12 במאי הגענו הביתה, ושם אימא של סימה הכינה לנו קבלת פנים נהדרת.

במשך כמה ימים באו המוני חברים ומכרים לברך. אחר כך
נסעתי לשבוע לוויילנה, להורים שלי. כשחזרתי ללנינגרד הציעו
לי לחזור למקום העבודה הישן שלי. אבל החלטתי לנסוע קודם
לנופש.

20. העלייה לישראל

היום אנחנו מלווים את יולינקה לקנדה הרחוקה, למונטריאול. היא תעבוד שם כמדריכת ילדים בקייטנות קיץ של הקהילה היהודית ואחר כך תטייל בארצות הברית. את כרטיסי הטיסה, המגורים והכלכלה שילמה הסוכנות היהודית. ואנחנו ארבעתנו מתכוונים לעשות טיול גדול במכונית בארצות אירופה. נתחיל את הטיול באוניה "קסטליה". נעלה על האוניה ב-14.7.1975, ונחזור ב-6.10.1975 - כמעט שלושה חודשים של נופש פעיל. אנחנו מקווים לרכוש הרבה חוויות טובות ולהכיר את החיים של עמים וארצות שנמצאים במסלול שלנו. נבקר במוזיאונים, בגלריות, באתרים החשובים של בירות אירופה. אחרי עבודת בת 40 שנה בברית המועצות החלטנו לנצל לראשונה את חופש שזכינו בו כמעט לפני 10 שנים כאשר התאחדנו בישראל, כל המשפחה, ב-25.11.1965.

הרעיון לברוח לחופשי נולד במוחי בלווייה של סטאלין; וב-1956, כאשר קראתי במקרה בעיתון "פראבדה"¹⁰⁹ על הסכם רוסי-פולני בדבר הזכות לחזור לפולין למי שהיו אזרחים פולנים עד 1939, וכעת התגוררו בשטחי ברית המועצות. את תשומת ליבי משך הסעיף שבו נאמר כי זכות החזרה ניתנת גם למשפחות שבהן אחד מבני הזוג היה אזרח פולני והשני אזרח ברית המועצות. במקרים אלה, בהסכמה בין בני הזוג, בעלי האזרחות הרוסית רשאים לשמור עליה. למשפחה שלי לא היה כל קשר להסכם או לסעיף הספציפי שמשך את תשומת ליבי:

Pravda¹⁰⁹

איש מאיתנו לא היה אזרח פולני לשעבר. התגובה הראשונה שלי הייתה צער. בסוף ההודעה היה כתוב שההסכם תקף עד 31 במרץ 1959. זה הוביל אותי לרעיון מסובך ובלתי סביר, שעלול להכניס את המשפחה שלי לקטסטרופה. אבל... לא הצלחתי להירגע מהגילוי של הסדק הקטן הזה לברוח מ"גן העדן" הסובייטי. הייתי זקוק בדחיפות לעצה של עורך דין. התוכנית הבשילה במוחי צעד אחרי צעד. הרגשות נלחמו בהיגיון, פעם ניצחו הרגשות ופעם ההיגיון. הגורם החיובי היה טווח הזמן של ההסכם, שנתיים וחצי. יכולתי להספיק להתגרש מאשתי, למצוא לה בעל פיקטיבי שיש לו אזרחות פולנית, ולי – אישה פיקטיבית שיש לה אזרחות פולנית. הם יהיו המנופים שיוציאו אותנו מברית המועצות לפולין, שנהנתה אז מחופש גדול יותר. ואכן, ב-1957 סימה נישאה בעיריית לנינגרד לבעלה הפיקטיבי. למזלנו, עורך הדין שלנו התמצא בהליכים ועזר לנו לוודא שהמהלך יצליח. כדי לממש את התוכנית נאלצתי לעזוב את לנינגרד ולנסוע מרחק אלפי קילומטרים לאחת הרפובליקות הבלטיות. בעיר הזאת היו הרבה אזרחים פולנים לשעבר. אך בעיר התפשטה מגיפה ונאלצתי להמתין עם ההליכים, אבל בסופו של דבר גם אני הצלחתי לשאת אישה פולנייה. האתגר הבא היה להבטיח את יציאתם של סימה והילדים. היא נאלצה לעבור עם הילדות ועם אימה להתגורר עם בעלה הפיקטיבי בפרברי לנינגרד. כולם מסביב חשבו שהפולני הוא בעלה, ואפילו את הילדים היא לימדה לקרוא לו "אבא". הם הגישו בקשה ליציאה ביולי 1958, וכבר בספטמבר קיבלו את כל האישורים. בתחילת נובמבר עבר בעלה הפיקטיבי לפולין. לאחר 5 ימים עברו סימה והילדות את הגבול בברסט.¹¹⁰ אני ואימה של

סימה ליווינו אותן. הפרידה הייתה קשה, בעיקר בשביל אימה של סימה, שליוותה את בתה היחידה ואת הנכדות אל הלא נודע. אני, לעומת זאת, קיבלתי סירוב כמה פעמים, והצלחתי לצאת רק בזכות ההגינות הבלתי רגילה של אשתי הפיקטיבית. היא הוציאה אותי בשיניה ממש מידי השלטונות. היא נסעה למוסקבה ונפגשה עם שר הפנים. אני הכרתי יהודי שהיה סגן שר הפנים של הרפובליקה. הוא הסכים לעזור לי תמורת שוחד של 50,000 רובל. לי לא היה סכום כזה ולוויתי אותו מחבר שגם הוא היה בדרך לפולין. החבר הסכים להלוות לי בתנאי שיחזירו לו בפולין בזלוטי.¹¹¹ בפברואר 1959 הודיע לי סגן השר שהוא עומד למלא את תפקיד השר בימים הקרובים כאשר השר עצמו יוצא לנופש. הוא אמר לי להיות מוכן לקבלת המסמכים ולעזיבה מיידית. ב-20.2.1959, בשעה 6.30, אני ואשתי הפולנייה ניצבנו במשרד הפנים. היינו ראשונים. קיבלנו את המסמכים. סיכמנו שאני אעזוב מייד. היא הייתה צריכה להישאר לטפל בכמה סידורים. בשעה 12.15 באותו היום כבר ישבתי ברכב שלי על פלטפורמה של קרון פתוח והרכבת לקחה אותי לצד השני של הגבול של ברית המועצות.

בגבול עצרה משטרת הגבולות הסובייטית את הרכבת. הם בדקו תעודות, עשו חיפושים, דפקו על קירות. כמה פעמים הלב שלי עצר מלכת. פחדתי שבדקה האחרונה יורידו אותי מהרכבת. השעתיים של הבדיקות שלהם היו השעתיים הקשות ביותר בחיי. לא הפסקתי לפחד. אחד השוטרים קפץ על הפלטפורמה והתחיל לבדוק את הרכב. גייסתי את כל כוח הרצון שלי כדי לא להראות את הפחד שלי. השוטר החתים את התעודות שלי בחותמת "נבדק". בדיוק ב-14.30 הרכבת חזרה

¹¹¹ זלוטי – המטבע הנהוג בפולין

לנוע ואחרי דקה ראיתי את עמוד הגבול: "גבול ברית המועצות". כשמצאתי את עצמי בצד השני האושר שלי היה עצום. משטרת גבולות פולנית עצרה שם את הרכבת, שמה חותמת "הגעה" ושלחה את הרכבת לדרכה.

כעבור כמה שעות הרכבת עצרה בתחנה הקטנה ביאלה פודלאסקו¹¹². שם הורידו את כל האזרחים החדשים של פולין לטיפול במסמכים. כל מי שהייתה לו אזרחות רוסית הופנה הפנו לקראקוב, שם טיפלו בבעלי דרכונים זרים ובמתן אישורי שהייה בפולין. התחלתי לגלגל את הרעיון לקבל אזרחות פולנית כבר בביאלה פודלאסקו. פניתי לאחד הפקידים שטיפל באזרחים סובייטים. הוא אמר לי שאת זה הוא לא יכול לעשות כי רשום לי "אזרח סובייטי". התחלתי לבקש ולהיאנח שמדובר רק במילים "ברית המועצות" במקום שאצל אחרים היה כתוב "הרפובליקה הפולנית העממית". הוא אמר לי שאשנה בעצמי והוא יאשר. שמחתי מאוד. הוא נתן לי טוש, עשיתי כתם דיו מוצלח ושיניתי את הכתוב, והגשתי לו את הדרכון עם מעטפה ובה 1000 זלוטי. תוך 10 דקות הוא הגיש לי "תעודת מהגר", וכך הפכתי לאזרח פולני.

אחרי שבועיים פגשתי בנמל התעופה של פולין את אשתי הפיקטיבית, נתתי לה סכום כסף גבוה יותר מזה שסיכמנו עליו, ושלחתי אותה ברכבת לעיר שצ'צ'ין,¹¹³ שם התגוררה משפחתה. ביקשתי שתספר להוריה, אשר חשבו שהנישואין אמיתיים, שאני יהודי, תשמע את התגובה שלהם ותכתוב לי. היא עשתה מה שביקשתי, וכתבה לי שאחיה, אחותה ואימה דורשים שאמיר את דתי לנצרות ושנקיים טקס חתונה קתולי.

Biale Podlasko ¹¹²

Szczecin ¹¹³

תכננו את כל זה מראש, כדי שהמשפחה לא תאשים אותה בגירושין. כתבתי לה בתשובה שאני לא יכול לעשות זאת כי אני אתיאיסט ולא מוכן לקבל שום דת. שתחליט עם ההורים מה לעשות הלאה. כתבתי שאני מצטער מעומק ליבי שהדת עמדה בדרכנו אל האושר. היא שיחקה את תפקידה היטב והגישה בקשה לגירושין. אחרי שנה היינו גרושים. גם סימה עשתה את אותו הדבר כעבור שנה, אבל בתנאים יותר טובים: בעלה הפיקטיבי שלה נסע לחו"ל ולא חזר, והגירושין שלה אושרו. סימה ואני לא התחתנו שוב באופן רשמי.¹¹⁴

בפולין הקמנו עסק, מפעל לייצור חומר דמיוני עור ומתפרה למעילי נשים. רשמנו את העסק על שמה של סימה ואני הייתי אחראי ייצור וקיבלתי שכר. המפעל התחיל לעבוד בפברואר 1961 ונזקקנו לשנה וחצי להכניס אותו לתנופה. בעונה הראשונה, בין מרץ לספטמבר, המפעל התפתח, ובתחילת 1962 היה הגדול בתחומו בפולין! עבדו בו 13-18 עובדים, ובעונה עוד יותר. הקדשנו את עצמנו לעבודה והמפעל עבד 14 שעות ביממה. שכללנו את חומרי הגלם על ידי שימוש בשאריות ממוחזרות מתעשיית הפלסטיק. המעילים שתפרנו זכו להצלחה גדולה והקפדנו להוציא מודלים חדשים ועדכניים. הרווחים היו עצומים, בעונה הגענו לפעמים ל-300,000 זלוטי בחודש. במהרה הפכנו למשלמי המיסים הגדולים ביותר בעיר. שילמנו הכול בזמן ובקפדנות, ושמרנו על פרופיל נמוך.

¹¹⁴ דויד וסימה התחתנו באופן רשמי בפעם היחידה בחופה וקידושין ביוני 1967, בתקופת ההמתנה שלפני מלחמת ששת הימים. דויד חשש מאוד שהרוסים יפלו לישראל, והכין את המשפחה לבריחה לקפריסין. עד אז הוא וסימה נשאו שמות משפחה שונים, וכל אחת מהבנות הייתה רשומה בשם משפחה אחר. כדי לקבל דרכון לכל משפחה כמשפחה, מיהרו דויד וסימה לערוך את החופה ולרשום את שם המשפחה של כולם - מירסקי.

גרנו קרוב למפעל בווילה ששכרנו, שסביבה היה בוסתן גדול מאוד. היו לנו חברים חדשים מהקהילה היהודית בעיר. בכל קיץ נסעו סימה והילדים לנופש: בהרי הקרפטים, בסופוט ובצ'חוצ'ינק¹¹⁵. בכל שנה נסעו סימה והילדות לברית המועצות לבקר את אימה, או לערי נופש בקווקז. אחרי שנה כבר ידענו פולנית באופן סביר. ביקרנו באופרה ובתיאטרון. החיים שלנו שם היו הרבה יותר מעניינים מאשר בברית המועצות. אבל נמשכנו לישראל. בשנת 1964 עבר את פולין גל של מאסרים של יהודים בעלי עסקים פרטיים כי שיחדו מנהלי מפעלים פולנים תמורת אספקת חומרי גלם במחירים מוזלים. אנחנו לא היינו מעורבים בכך, אבל זימנו אותנו לעיתים קרובות כעדים בתיקים של אחרים. זימונים אלה הובילו אותנו לרעיון שהגיע הזמן לסיים את שהותנו בפולין ולחפש דרך לצאת לישראל. כבר לא היה טעם להמשיך לעבוד כאשר אי אפשר לרכוש מטבע חוץ או אבני חן בשוק השחור, ולהחזיק זלוטי כבר היה לא רווחי כלל. וגם התחילו מאסרים של יהודים שעסקו בסחר במטבע חוץ. באוויר היה "ריח של סערה".

אחד הקשיים העיקריים שלנו היה העברת הכסף שהרווחנו לישראל. והינה, יהודים רבים שעזבו לישראל פנו אלינו לבקש הלוואות, והתברר שזאת דרך נוחה להעביר את הרווחים שלנו. היינו מלווים להם כמה אלפי זלוטי בתנאים נוחים, ומבקשים להחזיר את ההלוואה לאחותי, שכבר חיה בישראל. היו כמה לוויים בעייתיים, אבל הרוב היו אנשים הגונים והחזירו את ההלוואה. בעזרת כמה עשרות משפחות כאלה הצלחנו להעביר כספים לישראל בשנים 1964-1970.

¹¹⁵ Cziehocinek, Sopot אתרי נופש יוקרתיים בפולין
192

בתחילת 1965 החלטנו שאני אסע לישראל ראשון. לנסוע

ביחד לא יכולנו כי לא היינו נשואים רשמית. בעונה שלפני כן צמצמנו את היקף העבודה במפעל. ביוני קיבלתי אישור לצאת מפולין לישראל. אך כדי להבטיח את היציאה החלקה של סימה, היינו צריכים לטפל בעובד בעייתי במפעל. שמו היה מנדל. הוא קיבל מאיתנו שכר חודשי נדיב מאוד, אבל היה גונב בלי בושה. הוא היה אדם שפל והיה עלול לעשות בעיות בתהליך החיסול של המפעל. לכן היינו צריכים למצוא דרך להתפטר ממנו. התחלתי לדבר איתו על ישראל, והוא סיפר לי שהוא מאוד רוצה לנסוע אבל אין לו כסף. אמרתי לו שיש לי חבר שיש לו כסף ואני יכול לבדוק אם יהיה מוכן להלוות לו בתנאים טובים. לקחתי הלוואה והעברתי למנדל את הכסף, לכאורה בשם החבר. הוא היה מרוצה, הגיש בקשה וקיבל אישור לצאת מפולין לישראל. תאריך העזיבה שלו היה זהה לשלי. הוא לא ידע שאני עוזב. אמרתי לו שאלווה אותו לגבול והוא שמח. בבדיקת המכס בוורשה ביקשתי ממנו שייקח מזוודה לאחותי בישראל. במזוודה בין בגדי נשים היה פיל מפורצלן שהיה ממולא בשטרות. הוא הסכים ולקח את המזוודה בתוך המטען שלו. הרכבת זזה, וכשהתקרבה לגבול עם צ'כוסלובקיה הוא זירז אותי לרדת. אמרתי לו שארד אחרי בדיקת המכס. בדקה האחרונה לפני שהמוכס נכנס לתא של מנדל, הראיתי לו את המסמכים שלי ונתתי לו 1000 זלוטי - אמרתי שלא הספקתי לבזבז אותם בפולין. הוא לקח, הודה לי, נכנס לתא עשה בדיקה קצרה ויצא. הרכבת זזה ואחרי דקה כבר היינו בשטח צ'כוסלובקיה. נכנסתי לתא ומנדל הופתע מאוד כשראה אותי... לקחתי את המזוודה והלכתי לתא אחר, שם שמרו לי מקום. הייתי יומיים בווינה, וב-2 באוגוסט טסתי במטוס אל-על לישראל.

כאשר ראיתי את האורות של תל אביב, הלב שלי התמלא בהתפעלות. חשבתי שאימא שלי, שכבר הייתה בארץ, ושתי אחיותיי יפגשו אותי. אבל ככל הנראה הן לא קיבלו את המברק ששלחתי להן ואף אחד לא פגש אותי. היה חמסין אכזרי, כל הבגדים שלי היו רטובים מזיעה כאילו נכנסתי לסאונה חמה. הפרוצדורות בשדה התעופה ארכו עד הבוקר. ב-5 בבוקר באתי במונית לבית אחותי הצעירה, שם גרה גם אימי. הנהג, שדיבר רק עברית, עלה לדירה, דפק בדלת ושאל אם יש להם אח בשם דויד. כולם נבהלו, התחילו לשאול מה קרה, אימי זיכרונה לברכה אף איבדה את ההכרה. גיסי ירד עם הנהג - והשמחה הייתה גדולה! פרקנו את המטען שלי ועלינו לדירה. גם בדירה היה חם מאוד. הייתי חייב להתקלח מייד מקלחת קרה. אחריה קצת התאוששתי.

כך התחיל הבוקר הראשון שלי בישראל. הכול נראה כאילו נחתי על פלנטה אחרת לגמרי. גם במשך היום היה חם. שלושה מאווררים עבדו אבל לא הביאו שום תועלת. את המברק הם לא קיבלו. מתברר שהעובדים המטומטמים של הסוכנות בווינה לא שלחו אותו. הם עשו זאת דרך קבע: הם נהגו שלא להודיע לקרובים שמגיעים אליהם עולים, כדי שהקרובים לא יפריעו לעבודת פקידי הסוכנות בשדה התעופה. הלכתי לסוכנות ודרשתי לדבר עם המנהל. שם הבנתי שעובדי הסוכנות וההנהלה הם פקידים מטומטמים, חסרי שכל, שעושים נזקים לעולים ולישראל. אחרי שהבנתי את זה, היה לי מזל שלא הייתי זקוק להם. הכרתי עולים שהפקידים הביאו אותם לידי ייאוש, והם הרימו כיסא או היכו את העובדים או את המנהל. מכר שלי, עולה מוורוצלב, הגיע לייאוש כה, גדול, שאמר למכריו שלא נשאר לו שום דבר אלא לזרוק את עצמו מתחת לגלגלי המכוניות. הוא יצא לרחוב והתאבד בדיוק כן! הוא

השאיר שני ילדים קטנים יתומים. ככה קיבלו בזמנו עולים בישראל. אמת, היו בין עובדי הסוכנות אנשים נבונים וישרים, אבל התחושה הייתה שאין הרבה כאלה. כמובן, היו גם בין העולים אנשים מוגבלים שדרשו מה שאי אפשר היה לתת.

הימים הראשונים שלי בישראל עברו בחוסר מעש בגלל החום הבלתי נסבל. יותר משבוע ישבתי בבית. אחר כך טיפלתי במסמכי הרכב שקניתי והתחלתי לנסוע בין הכתובות של אנשים שהיו חייבים לי כסף או דברי ערך. אוגוסט וספטמבר הוקדשו לעניינים אלה. מנדל, שהיה חייב לי כסף, הסתתר כל הזמן, ולא הצלחתי לקבל ממנו שום דבר. הרבה זמן לא עזבו אותי המחשבות לנקום בו. אומנם כבר כשנתתי לו את הכסף ידעתי שהוא לא יחזיר לי אותו. אבל אילו לא הייתי נותן לו, סימה והבנות לא היו יכולות לצאת לישראל. הוא היה מסוגל להלשין ולטפול עליה האשמות שהיו מושיבות אותה בכלא. הדבר המסוכן ביותר היה שהוא ידע על נסיבות הגעתי לפולין אילו היה מגלה זאת, זה היה מספיק בשביל לא לתת למשפחה שלי לצאת לישראל לעולם.

באמצע ספטמבר נכנסתי לאולפן ללמוד עברית. התחלתי לחפש עסק. באמצע אוקטובר הציעו לי עסק בתחום שלי. אבל אחרי שהתעניינתי ובחנתי אותו במשך כמה שבועות הגעתי למסקנה שהעסק לא רווחי ויש לו הרבה חובות. בדקתי עוד עסק ומצאתי גם אותו לא רווחי מספיק.

בסוף נובמבר הגיעו לארץ סימוצ'קה והבנות. אני וכל המשפחה פגשנו אותן. המברק מהסוכנות כמובן לא הגיע, אבל סימה טלפנה מורשה. הלכתי לסוכנות ב-23.11.65. הם בדקו ואמרו לי שאין משפחה כזאת בווינה... הלכתי למנהל הסוכנות,

אבל הוא לא רצה להקשיב לי. דרשתי שישמע את מה שיש לי לומר ושייתן לי את מספר הטלפון של מחנה המעבר של הסוכנות בוינה. הוא טלפן למחנה וקרא לטלפון את נציג הסוכנות. זה הודיע לו שסימה לא מעוניינת לדבר איתי כי היא לא נוסעת אליו. הוא הניח את שפופרת, מסר לי את ההודעה וביקש לא לקחת ללב. בתגובה סיפרתי לו ברוגע על המברק שלי שלא הגיע, ואחר כך את כל סיפור העלייה שלנו לישראל. הוא הציע לי שאטלפן שוב ונתן לי את מספר הטלפון. כשטלפנתי, אותו שליח הסוכנות נתן לי את אותה התשובה. השיחות הבינלאומיות עלו לו 20 לירות. חזרתי עם הקבלה למנהל הסוכנות. הוא פגש אותי בעיונות ואמר שאינו יכול לעשות בשבילי שום דבר גם אם הוא רוצה. נאלצתי להרים את הקול, לזרוק כמה מילים של איום. הוא אמר לי ששיחות כאלה מאוד יקרות כי צריך לחכות זמן רב עד שנציג הסוכנות ייגש לטלפון. הוצאתי 250 לירות ואמרתי שאשלם במזומן. אם יתברר שזאת המצאה של נציג הסוכנות, הוא ישלם בעצמו. הוא חייג, ונציג הסוכנות הגיע מאוד מהר, והוא אמר לו להזמין מייד את סימה ולהגיד לה שמנהל הסוכנות מבקש לדבר איתה. הם התווכחו כמה דקות בעברית, שלא הבנתי. סימה הגיעה. הוא נתן לי מייד את השפופרת. כן, היא ביקשה שישלחו את המברק כבר לפני 24 שעות, אבל אני לא קיבלתי אותו. אף אחד לא קרא לה לטלפון ולא דיבר איתה, והיא הייתה מופתעת מהשקר של עובד הסוכנות בוינה. החזרתי את השפופרת למנהל הסוכנות וביקשתי שתספר לו את מה שקרה. כבר הבנתי מתי מגיע המטוס שלה ושאלתי אותו כמה אני חייב לו על השיחת טלפון. הוא הרגיש אשם, ביקש סליחה וסירב לקבל את הכסף. אמרתי לו שעל דברים כאלה אפשר לעשות סקנדל בעיתונות; אבל כיוון שהשיחה שלנו הסתיימה בתוצאה חיובית בזכות עזרתו, לא

אעשה דבר. הוא הבטיח שיעזור לנו בקליטה, ינסה לעזור להשיג דירה קרוב לתל אביב. נפרדנו כחברים.

סימוצ'קה והבנות נחתו ב-25.11 בערב, וכעבור כמה דקות הביאו לי את בתי הקטנה, בת השנה וחצי. לא ציפיתי לכך והבנתי שמנהל הסוכנות התערב. כעבור יומיים הגענו לסוכנות בענייני דיור. התייחסו אלינו בתשומת לב, הציעו כמה אפשרויות. בחרנו דירה שהיה אפשר לעבור אליה מייד, דירת שלושה חדרים בקרבת פתח תקווה. אחרי חודש קיבלנו את המפתחות. הבניין היה מיועד רק לעולים אקדמאים מרומניה. הייתה עליו לוחית שבה נכתב שיהודי אמריקאי יוצא רומניה תרם את הבניין הזה לאנשי אינטליגנציה מרומניה. אנחנו היינו היחידים שלא מרומניה... בכך הסתיימו המגעים שלנו עם הסוכנות.

קיבלנו את המטען, 12 טון, בתוך ארבע מכולות גדולות. הרבה נאלצנו למכור, כי לא היה איפה לאכסן. סימה התחילה ללכת לאולפן בורוכוב בגבעתיים. אני הסעתי אותה בכל יום לשם וחזרה. בסופי שבוע נסענו לים או לטייל בארץ. הילדים וסימה ראו את ישראל מבעד לחלונות של המכונית החדשה שלנו, פג'ו 404. הרושם היה מאוד חיובי. נסענו לנתניה, לחיפה ועוד. הכול נראה נפלא.

בפברואר נכנסתי לשותפות עם חבר, לניסיון. באוקטובר 1966 הפכתי לבעלים של "הקפיטריה" במגדל שלום בתל אביב, והחבר היה שותף שלי. זה היה המקום הכי יפה בתל אביב באותה התקופה. שילמנו שכר דירה בגובה 1000 לירות לשנה. אך ב-1 באוקטובר התחיל מיתון. הרווחים פחתו ועד המלחמה העסק היה גרעוני. ופתאום מלחמה, ב-5 ביוני. אף שהמלחמה

ארכה רק שישה ימים, רק בסוף יולי שחררו את המילואים.
באוגוסט העסק חזר לעבוד כרגיל והחזקנו בו עד שנת 1976.

21. איך הכול מתחבר

את הסיפור הבא אבא לא כתב, אבל נהג לספר אותו בהזדמנויות רבות. אני מביאה אותו מזכרוני וכמו ששמעתי אותו ממקור אחר...

15.10.1973

השעה 04.00, חושך והרחובות ריקים. מלחמת יום כיפור. אני מחכה להסעה לשדה התעופה. מתחילת המלחמה הושאלנו - שלוש חיילות דוברות רוסית מהמשרד שבו שירתנו - ליחידת הסוכנות שקיבלה את העולים מברית המועצות בנמל התעופה. הם הגיעו בהמוניהם במטוסי ג'מבו של אל-על, שתי טיסות ביום מווינה, בשעה 06.00 ו-08.00, 400 נוסעים בכל טיסה. עמדת הסוכנות לא עמדה בלחץ: כל העובדים הגברים גויסו למילואים ונשארו כמה עובדות, ומנהל היחידה ישב שבעה על בנו שנפל בקרבות הראשונים של המלחמה. הגענו כל לילה, דיברנו עם העולים, ענינו על שאלות, הצענו כיבוד, הרגענו את הילדים ומילאנו את מקומם של העובדים הנעדרים בהנפקת תעודות העולה.

כל כלי הרכב היו מגויסים ובנמל התעופה לא היו אוטובוסים. לכן פגשנו את העולים בכבש המטוס והובלנו אותם ברגל לטרמינל. האנשים שהו בדרך ימים רבים והיו מותשים. חלקם נראו מאוד מבולבלים כאשר ראו אותנו במדי צה"ל. מהר מאוד גילינו שבוינה ליוו אותם חיילים בנשק שלוף בעלייה למטוס. היו עולים מבוגרים שירדו מהמטוס וכרעו לנשק את האדמה. בשבילים זאת הייתה ארץ הקודש, הגשמה של חלום. כאשר הרימו את עיניהם וראו אותנו במדים עם סמלי צה"ל והמדינה, היו שפנו לנשק את החצאיות והידיים שלנו. היינו

צעירות, רק בנות 19, והמחווה הזאת הביכה אותנו מאוד, אבל גם ריגשה אותנו. כל העיניים דמעו.

יעקב, חבר לעבודה שהתגורר ליד הורי, היה אוסף אותי ברכב שלו למשמרת. תפקידו היה לדבר עם עולים שהגיעו. בנסיעה הראשונה שאלתי אותו: איך הוא בוחר עם מי לדבר? הוא הסביר שהם בוחרים אותו. אלה היו פעילי עלייה שבסתר למדו ולימדו עברית, האזינו לתחנות רדיו חופשיות ועמדו בקשרים עם גורמים ישראליים. הם נהגו להביא ידיעות מפעילי עלייה ומאסירי ציון שזקוקים לעזרה. כמו כן הביאו פרטים על יהודים שביקשו לקבל הזמנה לעלות לישראל. יום אחד, בנסיעה השלישית שלנו והוא סיפר לי סיפורים מפעילותו המרתקת. פתאום שאל אותי: "מירסקי? המ... מרוסיה?"

"כן, דרך פולין." ענית.

"איפה בפולין?" הוא שאל.

"ורוצלב."

"מתי עלית?"

"1965."

"אבא שלך הוא איש גבוה וגדול?"

"כן."

"דויד מירסקי?"

"פגשת את אבא שלי?"

"ועוד איך פגשתי אותו! את נמצאת פה בזכות העובדה

שפגשתי את אבא שלך!" ענה יעקב.

יעקב פגש את אבא בשגרירות ישראל בוורשה בשנת

1964. אבא נסע לשגרירות כדי לטפל בעלייה של המשפחה

שלנו לישראל. וכך אבא נהג לספר על הפגישה:

הם הביטו בי בחשדנות מהרגע שנכנסתי לשגרירות.
אמרתי שאני רוצה לעלות לישראל והם ביקשו לראות את הדרכון שלי. השגריר התבונן בדרכון במשך זמן רב ושאל הרבה שאלות, והסברתי לו את כל עלילות שינוי השם ועוד. אז הוא קרא לעוד עובד והם שוב בחנו ביחד את הדרכון.

"מדוע אמרת שאתה רוצה לעלות לישראל?" שאלו.

"זאת המולדת שלי. אני רוצה לחיות בקרב בני עמי!"

עניתו.

"אבל אתה לא יהודי! אתה בלרוסי!"

"לא, אני יהודי. זה רישום מהמלחמה, אחרי סטלינגרד..."

ניסיתי להסביר שוב, אבל הם לא רצו להקשיב.

"זה הדרכון שלך?"

"כן, זה הדרכון שלי."

"זה התצלום שלך?"

"כן, זה התצלום שלי."

"אתה דמיטרי מירסקוי, בלרוסי. מה יש לך לחפש

בישראל?"

"אני לא בלרוסי, אני דויד מירסקוי, יהודי."

"יש לך תעודה שתוכיח זאת?"

"לא, אין לי."

השיחה נמשכה ונמשכה כך במעגלים, עד שהחלטתי

להפעיל טקטיקה אחרת.

"אני רוצה לעלות לישראל כיוון שאשתי יהודייה."

"עבשיו אשתך יהודייה? יש לך תעודה שתוכיח זאת?"

"הינה העתק של הדרכון שלה. סימה מגידס, יהודייה."

הינה תעודת הנישואין שלנו."

"בסדר גמור. היא זאת שצריכה להגיש את הבקשה, לא

אתה."

מחיתי ואמרתי שבאתי כל הדרך מוורוצלב, שיש לנו ילדים קטנים ואי אפשר להשאיר אותם לבד. אבל שום דבר לא עזר, הם עדיין חשדו בי. הם ביקשו ממני לעזוב את השגרירות ואני מחיתי והתנגדתי, עד שהם קראו לאיש צעיר וחזק, והוא כופף לי את הידיים מאחורי הגב והתחיל לדחוף אותי מאחור לכיוון היציאה, ואמר: "הירגע ושלח את אשתך."
כדי להדגיש את הנקודה הוא התכופף קדימה והביט לתוך הפנים שלי...

"אני מכיר אותך! אתה הבן של אברהם-בר!"...
אבא שלי ואבא שלו היו חברים. הוא לא פגש אותי מעולם כי היה צעיר בהרבה ממני, ואני עזבתי לצבא ואחר כך עברתי לעיר אחרת. אבל הוא זיהה אותי כי אני דומה מאוד לאבי.

האיש הזה, "הצעיר החזק", יעקב, סיפר לי באותה נסיעה איך הוא זוכר את האירוע:

"בשנות ה-60 הייתי מוצב כקצין ביטחון בשגרירות ישראל בוורשה. האירוע עם אבא שלך הפך לחלק מההיסטוריה שבעל פה של השגרירות. אלה היו ימים מאוד מתוחים. הלכנו על חבל דק במדינות הגוש הקומוניסטי עד אחרי מלחמת ששת הימים ב-1967, שאז היחסים נותקו וגורשנו מארצות אלה. פחדנו מאוד מהפולנים, והמקומיים פחדו להיות בקשר איתנו. לכן היה מאוד נדיר שמישהו יבוא לבקר בשגרירות. השומר אמר שעומד בכניסה גבר גדול, "דוב רוסי"! היה חורף ואבא שלך לבש מעיל פרווה וכובע פרווה. השומר חשב שלא כדאי שיהיה סקנדל בכניסה לשגרירות לעיני המשטרה הפולנית, שעקבה אחרינו מסביב לשעון. היינו מאוד מודאגים. זה היה יכול להיות מרגל ששלחו פולנים או רוסים כדי ליצור פרובוקציה, או אירוע דיפלומטי. הכנסנו אותו. מדי פעם הצצתי למשרדו של השגריר

ונראה היה שהוא מנהל שיחה נינוחה עם "הדוב הרוסי". בשלב מסוים הקולות הורמו והשגריר לחץ על כפתור המצוקה לזמן אותי. אילו לא הייתי מביט בפנים של אבא שלך, הייתי ללא ספק זורק אותו החוצה.

אברהם-בר היה החבר הטוב ביותר של אבא שלי. אני זוכר אותו מהימים שאחרי המלחמה, כאשר הייתי נער. הם נהגו לעשן ביחד, לדבר ולשחק שח. אבא שלך כבר לא היה בעיר ולא פגשתי אותו מעולם. אבל את הפנים של אברהם-בר זכרתי היטב וזיהיתי כשראיתי אותם בשגרירות באותו היום. מסרי דרישת שלום לאבא שלך, דווד'ל¹¹⁶ ככה נהג סבא שלך לקרוא לו."

אילן יוחסין – דויד מירסקי

עץ משפחה דויד מירסקי																			
סבא דבא: מירסקי ירחם 1830-1902																			
סבא: מירסקי גיטל 1853-1933																			
אימא: לאה (אליזבט) 1897-1973																			
אבא: אברהם בר 1888-1953																			
משה מדינה			דוד			מנחם			משה			ברכה			מרת			סנדר	
מרים		רחל		רחל		רחל		רחל		רחל		רחל		רחל		רחל		רחל	
רחל		רחל		רחל		רחל		רחל		רחל		רחל		רחל		רחל		רחל	
רחל		רחל		רחל		רחל		רחל		רחל		רחל		רחל		רחל		רחל	
רחל		רחל		רחל		רחל		רחל		רחל		רחל		רחל		רחל		רחל	

צילומי משפחה

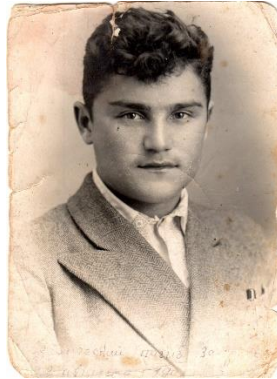
משפחת מירסקי, 1934, לפני הנסיעה לקרים.
מימין משמאל עומדים: לובה, סוניה, ברטה. יושבים: אברהם-בר,
מישה, לאה. למטה: גניה, דויד.

משפחת מירסקי, בסביבות 1953, בנופש בכפר
מימין לשמאל: מטפלת של הילדים, גניה, לאה, אברהם-בר,
יאשה, איה, ברטה. למטה: ליאורה, מרגלית, מישה, סריו

דימה 1941

לובה 1940

דימה 1946

ליוניה 1950

טוליק קיטייצ'יק 1945

משמאל לימין: לאה, אירה, סוניה, מילה, בעלה את סוניה (סוף שנות ה-50)

מרינה 1962

ליאורה ומרגלית (סוף שנות ה-50)

מישה 1959

מאריק (מאיר) 1962

דימה 1952

סימה 1951

דימה, סימה, יוליה, עדה, אורה (סביטה) בפולין, 1965

ביקור של מישה ואיה בישראל, 1988.
מימין לשמאל: ברטה, סימה, גניה, איה, מישה, ליאורה.

גילוי נאות:

בין דפי כתב היד של אבא מצאתי התכתבות עם אחד מיכאיל שולמן בשנים 1982-1983, שממנו ניתן היה להבין כי אבא שכר את שירותיו לעשות עריכה ספרותית ליומנים. ההתכתבות נסובה על ענייני עריכה ותשלומים. מספר פרקים של היומן אכן נראו ערוכים והיו מודפסים במכונת כתיבה. בהמשך ההתכתבות הסתבר ששולמן פרסם פרקים אחדים מן היומן של אבא בספר שהוציא לאור בשפה הרוסית תחת שמו ובעתון בשפה הרוסית "נאשה סטרנה". אבא זעם כיוון שלא נתן את הסכמתו לפרסומים אלה. הקשר בין השניים נותק בבעס הדדי.